

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLGİ YÖNETİMİ ANABİLİMDALI
ULUSLARARASI TİCARET, FİNANS VE LOJİSTİK
PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ÇOK ULUSLU
ŞİRKETLERİN EV SAHİBİ ÜLKE AÇISINDAN
ANALİZİ

Ekrem Semih IŞIK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap TUNÇ

İZMİR-2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi / Projesi olarak sunduğum **“Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ev Sahibi Ülke Açısından Analizi”** adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

23/07/2019

E. Semih IŞIK

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ev Sahibi Ülke Açısından
Analizi
Ekrem Semih IŞIK

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilgi Yönetimi Anabilim Dalı
Uluslararası Ticaret, Finans ve Lojistik Programı

Küreselleşme süreci ve yaşanan teknolojik gelişmeler çok uluslu şirketlerin geliştirmekte olan ülkelere doğru yatırım yapma fırsatını ortaya çıkarmıştır. Geliştirmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu yetersiz sermaye, teknoloji ve iş gücü eksikliği bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarını sağlayabilmeleri için doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekmek için politikalar uygulamalarına sebep olmuştur.

Çok uluslu şirketler ve uluslararası pazarlara açılma seçenekleri olan doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri de ev sahibi ülkenin sahip olduğu ekonomik ve politik durum ile belirlenmektedir. Ayrıca ev sahibi ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ülke ekonomisinde olumlu ve olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde küreselleşme, çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları kavramsal olarak tanımlama yapılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri açıklanmaya çalışılmış ve çok uluslu şirketlerin ev sahibi ülke ekonomisine etkileri incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise çok uluslu şirketlerin ev sahibi ülke ekonomisi üzerindeki etkileri Türkiye Ekonomisi' si örnek alınarak SWOT analizi ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, SWOT Analizi.

ABSTRACT
Master's Thesis
Analysis of Multinational Companies in terms of Host Country
in the Globalization Process
Ekrem Semih IŞIK

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Information Management
International Trade, Finance and Logistic Program

The technological improvements and globalization process have created the opportunity for multinational companies to invest to the developing countries. Inadequate capital, technology and labor force of developing or underdeveloped countries have led these countries to implement policies to attract foreign direct investment to their countries in order to promote their economic development.

The determinants of multinational companies and foreign direct investments, which are an option of opening international markets, are also determined by the economic and political situation of the host country. In addition, foreign direct investments to host countries also have positive and negative effects on national economy.

In the first part of the study, globalization, multinational corporations and foreign direct investment are conceptually defined. In the second part, the determinants of foreign direct investment and the effects of multinational corporations on the economy of the host country are examined. In the third part of the study, the impact of multinational companies on the economies of the host countries explained with the example Turkey's Economy by using SWOT analysis.

Key Words: Globalization, Multinational Companies, Foreign Direct Investment, SWOT Analysis.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN EV SAHİBİ ÜLKE AÇISINDAN ANALİZİ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN GELİŞİMİ

I. KÜRESELLEŞME OLGUSU	2
A. Küreselleşme Kavramının Tanımlanması	2
B. Küreselleşmenin Gelişimi	7
1. I. Küreselleşme Dalgası (19. YY. Küreselleşmesi)	8
2. II. Küreselleşme Dalgası (20. YY. Küreselleşmesi)	10
C. Küreselleşmeyi Açıklayan Yaklaşımlar	13
1. Aşırı Küreselleşmeciler	13
2. Küreselleşme Karşıtları (Şüpheciler)	15
3. Dönüşümcüler	17
D. Küreselleşmenin Boyutları	20
1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu	20
2. Küreselleşmenin Siyasi Boyutu	22
3. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu	23
E. Küreselleşmenin Aktörleri	24
1. Ulus Devlet	24
2. Uluslararası Örgütler	26

a. Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)	26
b. Dünya Ticaret Örgütü (WTO)	29
c. Uluslararası Para Fonu (IMF)	32
d. Birleşmiş Milletler (UN)	33
II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER	34
A. Çok Uluslu Şirketlerin Tanımlanması	35
B. Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi ve Küreselleşme Olgusu	38
C. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	39
1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımlanması	40
2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Türleri	42
a. Yeni Bir Tesis Kurma veya Tam Sahiplik	42
b. Birleşme ve Satın Alma	44
c. Ortak Girişimler	46
d. Lisans Anlaşmaları	49
e. Montaj Operasyonları	52

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ BELİRLEYİCİLERİ VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN EV SAHİBİ ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ BELİRLEYİCİLERİ	54
A. Politik Faktörler	56
B. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	58
C. Ekonomik Faktörler	59
1. Piyasa Büyüklüğü	59
2. İşgücü Maliyeti	60
3. Ticaret Engelleri	60
4. Dışa Açıklık	61
5. Döviz Kuru	62

II. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN EV SAHİBİ ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	63
A. Olumlu Etkiler	63
B. Milli Gelire Etkisi	64
C. Ödemeler Dengesi Etkisi	66
D. İstihdam Üzerine Etkisi	68
E. Teknoloji Transferi Etkisi	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ'NDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

I. TÜRKİYE EKONOMİSİ'NDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN ROLÜ	71
A. 1980-2018 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırımlar	72
B. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	76
C. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı	78
D. Türkiye' de Çok Uluslu Şirketlerin Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Analizi: SWOT Analizi	79
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AT	Avrupa Topluluğu
GATT	Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması
OECD	Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
UN	Birleşmiş Milletler
WB	Dünya Bankası
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
MFN	En Çok Kayrılan Ülke
GSP	Genel Tercihler Sistemi
UK	United Kingdom
US	United States
USD	United States Dollar
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Üretimde ki Ulaşım Maliyetleri 1830-1910	9
Tablo 2: Küreselleşme Kavramının Tarihsel Süreci	12
Tablo 3: Aşırı Küreselleşmeciler, Şüpheciler, Dönüşümcüler Arasında ki Farklar	18
Tablo 4: 1947-1995 yılları arası GATT Görüşmeleri ve Gündemleri	28
Tablo 5: Gelişmiş Ülkelerin Gelişmekte Olan Ülkelere Yaptıkları İthalatlarda Uyguladıkları Ortalama Gümrük Oranları	31
Tablo 6: Çok Uluslu Şirketlerin Olumlu ve Olumsuz Etkileri	37
Tablo 7: Sermaye Paylarına Göre Ortak Girişim Türleri	47
Tablo 8: Gelişmekte Olan Ülkelerde Ortak Girişim Oluşturma Nedenleri	48
Tablo 9: Ev Sahibi Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri	54
Tablo 10: Teknolojinin Uluslararası Yayılması: Transfer Çeşitleri ve ÇUŞ' ların Rolü	69
Tablo 11: 1980 - 2019 Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar	72
Tablo 12: 1980 - 2016 Türkiye Ödemeler Bilançosu Verileri	73
Tablo 13: 1980-2017 Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımın GSYİH Oranı	74
Tablo 14: 2013-2018 Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımın Sektörlere Göre Dağılımı	76
Tablo 15: 2013-2018 Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımın Ülkelere Göre Dağılımı	77

GİRİŞ

Dünya son 30 yılda gelişen teknoloji ile beraber küreselleşme sürecinde hız kesmeden ilerlemektedir. Küreselleşmeye hız kazandıran teknolojik gelişmeler günümüz dünyasında hayatın ekonomik, siyasal, kültürel ve kurumsal alanda etkisini her geçen gün arttırmaktadır.

Küreselleşme süreci etkisini gösterdiği alanlardan olan ekonomi bugün uluslararası anlamda bireyleri, şirketleri ve ülkeleri birbirleri ile daha çok etkileşim haline getirmiştir. Küreselleşme sürecinin tarihsel gelişimi içerisinde ortaya çıkan çok uluslu şirketler ve yaptıkları doğrudan yabancı sermaye yatırımları günümüz ekonomisinde daha fazla öneme sahip aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir açıdan küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası alanda etkisini kısmi olarak yitiren ulus devletler uluslararası ekonomik hareketlere uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı gelişme sürecine ayak uyduramayan devletler de gelişmiş ülkeler seviyesinde rekabet edebilmek için ekonomilerini dışa açık politikalar ile desteklemeye çalışmışlardır. Dolayısı ile çok uluslu şirketlerin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için ekonomik kalkınma sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülke ekonomisinde olumlu ve olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle birinci bölümde küreselleşme, çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kavramsal tanımlaması üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri ve çok uluslu şirketlerin ev sahibi ülke ekonomisi içerisinde ki etkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye Ekonomisi' nde ki yeri ve çok uluslu şirketlerin ev sahibi ülke ekonomisine etkisi Türkiye örneği verilerek SWOT analizi ile incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE ÇOK

ULUSLU ŞİRKETLERİN GELİŞİMİ

I. KÜRESELLEŞME OLGUSU

Küreselleşme siyasi, ekonomik ve kültürel alanda toplumların gelişme sürecini etkilemektedir. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde daha çok ekonomik ve finansal alanda ortaya çıkan küreselleşme olgusu sosyal, siyasal, kültürel ve kurumsal alanı da etkilemektedir.

A. Küreselleşme Kavramının Tanımlanması

Küreselleşme konusu üzerine veya kavramı üzerine yapılan ortak bir tanım ya da kapsayıcı bir kavramı objektif olarak sunabilmek biraz zor olmaktadır. Çünkü bu konunun arkasında yatan sebep ise her araştırmacının kendi araştırma konusu üzerinden “küreselleşme” kavramını ele alıp kendi konularına yönelik bir kavram olarak ortaya koymaları veya tanımlamalarıdır (Seymen ve Bolat, 2005: 3). Bundan dolayı ortak bir tanım üzerine varılamaması gayet normal görünmektedir. Açıkçası bunun altında yatan bir diğer neden de tanımlama yapılırken sahip olunan farklı dünya görüşleri, ideolojiler ve perspektifler de değişikçe tanım yapmakta değişiyor (Zengingönül, 2005:87). Sobel’e göre de belirli bir alanda uzmanlaşarak ele alınan disiplinler arası bir konu olan “küreselleşme” tanım ve kavram olarak yetersiz kalmaktadır (aktaran Seymen ve Bolat, 2005: 3).

Diğer yandan küreselleşme dünyanın belirli olayların ve zaman akışının sonucu olarak kaçınılmaz dönüşümü olarak görülmektedir. Dönüşümün etkilerinin ve sonuçlarının kesinleşmemesinden dolayı veya farklılık gösterdiğinden dolayı tanımlama konusunda ortak bir paydada buluşmak pek mümkün görünmemektedir (Dulupçu, 2001 :17).

Ancak Gökdere’ye göre global ekonominin önemine rağmen oldukça yeni olan “küreselleşme” ekonomik, siyasi, sosyal alanı etkilemekle beraber daha çok ekonomik küreselleşme olarak ele alınmaktadır (Gökdere A., 2001: 71). Ulus-devlet

yapısının etkisinin giderek zayıflaması, mal, hizmet ve sermaye akışlarının giderek karşılıklı artması ve ulusların birbirine daha çok bağımlı hale gelmesi ekonomik anlamda küreselleşmeyi ön plana çıkarmaktadır. Sermaye akışlarının serbestliği ve pazarların uluslararası alana taşınması, gelişmiş, gelişmekte olan ya da az gelişmiş olan tüm ulusları karşılıklı olarak etkiler hale gelmiştir (Kıvılcım, 2013: 3).

Küreselleşme bir süreç olarak bakıldığında dünyanın artık daha özgür, daha çok birbiriyle bağlantılı olması anlamına gelmektedir. Özellikle ekonomik ve siyasi anlamda sınırların ve sınırlamaların büyük ölçüde kalkması insanların, hizmetin ve ticaretin uluslararası alanlarda serbestçe dolaşımını olanaklı hale getirmektedir.

Küreselleşme sözcük olarak ya da kavram olarak ortaya çıkışı 400 yıl kadar öncesine dayandığı varsayılmakla beraber tarihsel bir çerçeveden bakıldığında bunun daha da öncelere dayanabileceği iddia edilmektedir. Küreselleşmenin gelişimi kavramsal olarak geçmişe dayanmakla birlikte sürekli olması nedeniyle günümüzdeki kalkınma sürecini belirleyen ve etkileyen bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Marshall McLuhan'ın "Gutemberg Galaxy" isimli eserinde dünyayı bir Global Köy olarak tanımlamıştır. Bu eserde, McLuhan iletişim alanında ki gelişmelerin gittikçe artarak mesafelerin küçüldüğünü ve bireyler ve toplumlar arasında etkileşimin arttığını ifade etmiştir. İletişimdeki gelişmelerin dünyayı küresel bir köye dönüştüreceğini ve insanlar arası etkileşiminde gittikçe artacağı ifade edilmiştir. 19.yy. sonlarına gelindiğinde ise küreselleşme ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla kullanılmaktadır (Çalış, 2003: 34).

1980'li yılların sonları ve 1990'lı yılların başlarında küreselleşme kavramı Anthony GIDDENS tarafından kullanılmıştır (Gökdere, 2001, 71). Roland ROBERTSON'un 1992 yılında yazdığı "Globalization: Social Theory and Global Culture adlı kitap ise ilk çalışma olarak ifade edilmektedir. Giddens' a göre küreselleşme; bir ülkede veya bir ulus içerisinde meydana gelen olayların başka ulusları da etkilemesi veya ulusal sınırlar dışında meydana gelen olaylardan etkilenmesi olarak sosyal ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması ve bağlantılı olmasıdır (Elçin, 2012: 3).

İlk kullanımlardan sonra küreselleşme tanımlamaları genel olarak Harvey (1989), Giddens (1990) ve Robertson'un (1992) geliştirdikleri çerçeveler içerisinde yer almıştır (Arslanoğlu, 2002 :2).

Günümüzde küreselleşme, “sanayi ekonomisinin” son evresi ve “bilgi ekonomisinin” başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir. Sanayi ekonomisinin etkisi tamamen yok olmamakla birlikte yerini hizmet sektörüne bırakmıştır. Ve ayrıca sanayi ekonomisi de hizmet sektörüne bağımlı hale gelmiştir (Dulupçu, 2001 :14). Küreselleşme denildiği üzere bazı devirlerin sonu bir diğerinin başlangıcı olarakta kabul görmektedir. Bunun genel olarak sebebi bilgi ve iletişim alanında ki teknolojik gelişmelerin dünyayı farklı bir alana taşımasıdır.

Küreselleşme sadece ticari bir bütünleşme olarak değil dünya standartlarının özellikle gelişmiş olan batılı ülkelerin standartlarının evrenselleşmesi olarak da yorumlanmaktadır.. Böylece gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkeler bu standartları yakaladıktan sonra evrensel konum içerisinde kendilerine söz hakkı elde edebilmektedirler (Dulupçu, 2001 :15). Batı emperyalizmi bir “küreselleşme” başlığı altında gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere yaşanılması zorunlu kılınan bir süreç olarak dayatılmaktadır. Küreselleşme ile batılı gelişmiş ülkeler kendi standartlarını başka ülkelere de uygulatma çabası içerisinde bulunmaktadırlar. Küreselleşme bir yandan dünya ekonomisinin bir bütün olma çabasını içeren ancak gelişmiş ülkelerin kendi aralarında bölgesel ekonomik iş birliklerini arttıran bir kavram olarak öne çıkmaktadır ki gelişmekte olan ülkeler bu bölgesel iş birliklerine ancak gelişmiş olan ülkelerin standartlarını yakaladıkları zaman girebilir ve söz sahibi olabilmektedirler.

Küreselleşme ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanları etkilemekle beraber küreselleşmenin dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan ülkeler aleyhine işlediği ifade edilmektedir. Bu açıdan kalkınma yazınında küreselleşmenin karşısında olan görüşlerde bulunmaktadır. Çok doğal olan bir durum olarak küreselleşme konusu hakkında tutumumuzu kendi bakış açımız ile beraber küreselleşmenin etkileri ve sonuçları konusunda nerede durduğumuzda etkilemektedir.

Genel olarak ekonomik olarak ve siyasi olarak temelinde liberalizm düşüncesi yatmaktadır. Sachs'a göre küreselleşme; teknolojinin desteği ile birlikte dünya

pazarının sermaye, finans, üretim ve kaynak kullanımı açısından entegrasyonudur (aktaran Dulupçu, 2001 :17). Küreselleşme kapitalist sistemin geçerli olduğu bir çerçevede az gelişmiş ve de gelişmekte olan ekonomilere sömürgeci politikaların uygulanmasına zemin oluşturan bir düzen olduğu da ifade edilebilir.

Küreselleşme; “yeni bir ekonomik düzen” fikri temeline dayanmaktadır. Sebebi ise ulus ekonomilerin ve buna bağlı yerel stratejilerin geçerliliğini kaybettiği içindir (aktaran Seymen ve Bolat, 2005: 5). “Yeni bir ekonomik düzen” veya “yeni dünya düzeni” kavramları küreselleşme ile beraber ve modernizm etkisi ile daha çok kullanılır olmuştur. Ve ulus ekonomilerinin ve bunlara bağlı yerel stratejilerin geçerliliğini kaybetmesi artık uluslararası veya uluslar üstü aktörlerin ve bu aktörlerin kararlarının daha çok etkisinin olmasından dolayı olduğu söylenebilir.

Küreselleşme kavramı hem ekonomik hem de siyasi anlamda da bütünleşme ve sınırların ortadan kalkmasına yol açmıştır 1990 sonrası bilgi teknolojisi ve iletişim alanında ki gelişmeler ile bütünleşme kaçınılmaz bir süreç haline gelmiştir.

“Kevin O’ROURKE da benzer unsurları ön plana çıkardığı tanımlamasında küreselleşmeyi, ticari engellerin giderek azaldığı, göçlerin önündeki engellerin ortadan kalktığı, sermaye akışının hızlandığı, doğrudan yabancı sermayenin serbest kaldığı ve teknoloji transferlerinin hızlandığı bir ortam olarak tanımlamaktadır” (aktaran Zengingönül, 2005: 89).

Başka bir bakış açısıyla küreselleşme; “yerel kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağların çözüldüğü, ulusal devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir bireyselleşmenin geçerli olduğu, değerler sistemi henüz ortaya konulamamış bir süreç” olarak ifade edilebilir (Köse, 2003 :6). Küreselleşmenin en önemli etkilerinden birisinin de toplumsal, kültürel ve kurumsal alana yönelik olduğu ifade edilebilir.

“David Held ve Anthony McGrew, küreselleşmeyi; ‘kıtalar arası veya bölgeler arası akışlar ve ağlar meydana getiren, toplumsal ilişkilerin uzamsal örgütlenmesinde dönüşümü temsil eden bir süreç’ olarak tanımlamaktadırlar.”

(Kürkçü, 2013 :2). Bu yönüyle ele alındığında küreselleşmenin değişim ve dönüşüme yol açması nedeniyle olumlu etkisinden söz edilebilir.

Şaylan'a göre küreselleşme kapitalizmin bir parçası ve bir evresidir. Ayrıca sonradan var olan bir anlayış değil kapitalizmin içinde olan bir kavramdır (Kaymakçı, 2007: 5). Rosabeth Moss Kanter küreselleşmeyi "Dünya ürünlerin ve düşüncelerin aynı anda her yerde bulunduğu küresel bir market" olarak tanımlıyor. Martin Albrow' a göre küreselleşme; "dünyadaki halkların bir tek dünya toplumu ve küresel toplum olma yönündeki faaliyetlerin tümüdür." (Hablemitoğlu, 2004: 40)

Şu ana kadar yapılan tanımlardan yola çıkarak yapılan en geniş çerçevede tanımlamalardan birisi Zengingönül tarafından yapılmıştır. Zengingönül' e göre "küreselleşme; dünyada mevcut uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel katmanlara ait siyasi, ekonomik, sosyal, ekolojik, kültürel ve hatta coğrafi sistemlerin, birbirlerinden farkındalıklarının gün geçtikçe artmasıyla, geçişkenliklerinin ve birbirlerini etkileme güçlerinin de arttığı ve dünya çapında bir "farkındalık ve küreye ait olumlu veya olumsuz gelişmelere bilinçli veya tepkisel cevap verme kültürünün oluştuğu", gelişen bir süreçtir." (Zengingönül, 2005: 92)

Görüldüğü üzere literatürde birçok farklı tanıma rastlamak mevcut ve birçoğu da küreselleşme kavramı çerçevesinde farklı görüşlerden, farklı durumlardan ve küreselleşmenin neden olduğu farklı sonuçlardan türetilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısı ile küreselleşmenin etkilerinin veya sonuçlarının ortaya çıkardığı kutuplaşmayı da beraberinde getirdiği görülmektedir.

Küreselleşme, zengin ile fakir arasındaki farkı daha çok açan fakirin sömürü haline geldiği bir süreç olarak da ifade edilmektedir. Küreselleşme, bir yandan dünya sisteminin geldiği yeni bir aşama olarak tanımlanırken diğer yandan emperyalizmin devam eden sömürgeciliğinin farklı bir kavram altında yumuşatılarak sunulmaktadır. Ancak küreselleşme köklü değişimleri de beraberinde getirmektedir. Küreselleşme konusunda tanımlamalar yapılırken kimileri küreselleşme konusunun destekleyicisi konumunda olurken kimileri de karşısında durmuş kimileri de objektif bir şekilde yaklaşmıştır.

B. Küreselleşmenin Gelişimi

Küreselleşme konusunun gelişimi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Küreselleşmeyi açıklayanların dünya görüşleri ile küreselleşme kavramını tanımlama çalışmaları ve içinde bulundukları tarihsel dönemin koşulları küreselleşmenin gelişimini de etkilemiştir. Kelime olarak “global” kelimesi 400 yıl öncesinden beri kullanılmasına rağmen; “globalleşme(globalization)” ve global olma(globalize) kelimelerinin kullanımı 1960’ lardan sonra başlamış ve 20. Yüzyıl sonlarında ise giderek yaygınlaşmıştır. Bu konuda R. Robertson’un “Globalleşme” kitabı terime kavramsal içerik kazandırmış ve kullanımının özellikle uluslararası alanda ve akademik alanda yaygınlaştırmıştır. (Seymen ve Bolat, 2005: 21-22).

Küreselleşmenin tarihi ya da başlangıcı konusunda kesin bir yargıya varabilmek oldukça zordur. Ancak tarihsel sürecinin başlangıcı olarak kimi yazarlar insanlık tarihi kadar eski derken (Seymen ve Bolat, 2005), kimi yazarlar 15.yüzyılı başlangıç olarak alabilmekte (Arslanoğlu, 2002), kimi yazarlarda örnek olarak Balkanlı gibi, kar maksimizasyonu amaçlı şirketlerin ve girişimcilerin dünya ölçeğinde Pazar genişletme çabalarını göstererek 18.yy sonları ve 19.yy başlarını küreselleşme sürecinin başlangıcı olarak ele almaktadırlar (Balkanlı, 2002).

Acar ve Yavuz (1998) ise küreselleşmenin, insanoğlunun yaşadıkları yerlerden savaş, kıtlık, doğal afet ve ticaret seyahat gibi doğal sebeplerden ötürü yapılan hareketliliği ifade ettiğini belirtmektedir. Ve küreselleşmenin ticaret yolları ve deniz yollarının kullanımı kadar eski bir geçmişi olduğunu belirtmektedirler (Acar ve Yavuz, 1998: 267).

Sosyal ve kültürel olarak bakıldığında küreselleşme tarihi daha öncelere dayandırılmakta, örneğin Helenistik-Roma çağında siyaset felsefesi bakımından Yunan bireyciliğinin ve devletçiliğinin yerini “dünya vatandaşlığı” ve “kozmopolitanizmi” almıştır (Cevizci, 2000: 213). Bu dönemde kendilerini belirli bir ülke yurttaşı olarak değil de daha büyük bir dünya düzeninin yurttaşı olarak görme anlayışı ön plana çıkmıştır (Seymen ve Bolat, 2005: 21). Bununla birlikte küreselleşme kavramının kökeninin ilk çağ filozoflarına kadar gittiği ifade edilebilir.

Küreselleşmenin ekonomik açıdan tarihsel gelişimine bakıldığında özellikle 19.yüzyıl ortalarından başlayarak günümüze kadar süre gelen bir süreçten

bahsedilebilir. İktisat tarihinde bu küreselleşme süreçlerinin dönüm noktalarını iktisadi büyüme oranlarında yaşanan sıçramalar belirlemektedir (Yeldan, 2016: 15). Bu yoruma göre iktisadi tarihte küreselleşme sürecinin iki önemli tarihi aşamasından söz edilebilir. Birinci aşama olarak 1850 – 1914 yılları arasını kapsayan dönem, ikinci aşama olarak da 1970 ve sonrasını içine alan dönem olarak ifade edilmektedir (Yeldan, 2016 :15).

1914 – 1970 yılları arasında yaşanan gelişmeler, 1.Dünya Savaşı (1914-1918), 1929 Dünya Ekonomik Buhranı (1929-1939), 2.Dünya Savaşı (1939-1945) ve ardından soğuk savaş dönemi ve Bretton Woods Sistemi'nin çöküşüne kadar olan dönemde küreselleşme süreci durgunluk sürecine girdiği ifade edilebilir.

1. I. Küreselleşme Dalgası (19. YY. Küreselleşmesi)

“Küreselleşme sürecinin birinci aşaması olarak 1850 – 1914 tarihleri arasını kapsayan dönemde teknolojik gelişmeler döneme ivme kazandırmıştır. 1730’larda dokuma tezgahlarındaki hızlı gelişmeler, 1820’lerde demiryollarının gelişimi ve ardından 1840’larda buhar gücüne dayalı okyanus ötesi gemi taşımacılığının gelişmesi ekonomik anlamda da gelişmelerin ve uluslararası para akışının ve ticaretin önünü açmıştır (Yeldan, 2016: 15). Ayrıca 1860’larda denizaltı telgraf kablolarının döşenmesiyle kıtalararası haberleşme sisteminin yaygınlaşması özellikle Amerika ile İngiltere’nin anında iletişim kurarak, ticaret alanında günlük ticareti ve fiyatı belirlemelerini olanaklı hale getirmiştir (Kaya ve Aydemir, 2011: 21). Bu gelişmelerle birlikte aynı dönem içinde “Atlantik Ekonomisi” adı verilen sermaye, mal ve iş gücü dolaşımının kıtalararası artması dönemin önemli gelişmeleri arasında yer almıştır”. (Kaymakçı, 2007:9).

1870 Sanayi Devrimi ile ve öncesinden gelen liberal ekonomik fikir akımları ile serbest ticaret kuramlarının başlamasıyla, 19.yy. sonlarında liberal anlayışa dayalı bir ekonomik sistem yaratılmıştır. Bu dönemde uluslararası ticaret engellerinin, sermaye ve işgücü hareketliliği önündeki engellerin bulunmadığı için ülkeler arası ticaret önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca, bu dönemde işgücü hareketliliği üzerinde herhangi bir engel bulunmadığı için, daha iyi bir iş bulabilmek amacıyla gelişmiş ülkelere giden ucuz işgücü üretimdeki maliyetlerini düşürmüş, böylece gelişmiş

lkelerde daha çok sermaye birikimi ve daha fazla yatırım imkanlarına ulaşılmasını sağlamıştır (Elçin, 2012: 8).

Ulaşım alanındaki gelişmeler üretim girdilerindeki ulaşım maliyetlerinde düşüşe sebep olmuştur. Özellikle 1830 ve 1910 yılları arasında belirli malların üretiminde ulaşım maliyetlerinin belirgin oranda düştüğü gözlemlenmiştir. Ulaşımda ki gelişmeler üretimde ve ticarete uluslararası bir yapıya zemin hazırlamış ve şirketleri bu konuda hedefler geliştirmeye itmiştir.

Aşağıda Tablo 1’ de birkaç üründeki üretim maliyetlerinin yıllara oranla düşüşü gösterilmiştir.

Tablo 1: Üretimde ki Ulaşım Maliyetleri 1830-1910 (retim Maliyetinin % olarak)

	1830	1850	1880	1910
Buğday	79	76	41	28
Pik Demir	92	71	33	19
Demirden mamul eşya	27	21	10	6
Pamuk ipliği	11	8,5	3,5	2,5
Pamuk Tekstili	9,5	8	4,5	2

Kaynak: Arıcıoğlu (2012: 38)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 19.YY sonlarına doğru meydana gelen ulaşım alanında ki teknolojik gelişmeler üretimde ki ulaşım maliyetlerini büyük ölçüde dşrmştir.

19. YY sonlarına doğru ayrıca hız kazanan iki gelişme küreselleşmenin hızlanmasını sağlamıştır. Bunlardan birincisi, ülkelerarası sermaye akışıdır. İlk olarak uluslararası yatırımlar içerisinde yabancı şirketlerde azınlık grupları temsil

eden portfolyo sahipliği ya da yatırımı olarak bilinen tahvil ve hisse senedi payları olarak ifade edilebilir. İkincisi ise doğrudan yabancı yatırım olarak bilinen yabancı sermaye yatırımlarıdır (Kaya ve Aydemir, 2011: 21).

2. II. Küreselleşme Dalgası (20.YY. Küreselleşmesi)

1914 ve sonrasında yaşanan gelişmeler küreselleşme süreci açısından durgunluk dönemi olarak geçmiştir. “Özellikle I. Dünya Savaşı (1914-1918), 1929 Dünya Ekonomik Buhranı (1929-1939) ve II. Dünya Savaşı (1939-1945) ve ardından yaşanan soğuk savaş dönemi küreselleşme sürecini duraksatmış ve bölgeselleşme yoluna yönelmiş ayrıca dış ticaret üzerinde korumacılığa yönelmiş ve sermaye hareketleri üzerinde sıkı kısıtlamalar ve düzenleyici politikalar arttırılmıştır. Gelişmiş ülkelerin tarife ve kota arttırmaları dünya ticaret hacminde azalmaya neden olmuştur. Ayrıca, ülkelerin kendilerini savaşlardan ve ekonomik sıkıntılardan korumak amaçlı aldığı önlemler de sermaye hareketlerinde de durağanlığa yol açmıştır. . Dünya Savaşı’nın hemen ardından Amerika Birleşik Devletleri(ABD) liderliği altında Uluslararası Para Fonu(IMF), Dünya Bankası(WB), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması(GATT) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü(OECD) gibi uluslararası kuruluşların kurulması ve uluslararası alanda söz sahibi olup işlemlerini hayata geçirmeleri durağan küreselleşme süreci için dönüm noktası olmuş ve küreselleşme sürecine ivme kazandırmışlardır” (Aktan, Globalleşmenin Tarihsel Gelişimi, 2002).

Söz konusu gelişmeler ile beraber küreselleşme sürecinde diğer bir dönüm noktasının 1973’teki Bretton Woods sisteminin çöküşü olduğu belirtilebilir. Dolar-altın bağlantısının kopması, ABD hegemonyası yerine Avrupa Topluluğu (AT), Japonya ve ABD üçlüsü çerçevesinde yeni bir kutuplaşmaya yer vermiştir (DPT, 1995: 23). Ayrıca; “bölgesel ve küresel kuruluşların kurulduğu, piyasayı etkilediği bazı ülkelerin baş aktör olduğu bir dönem olarak görülmektedir. Gerçek anlamda entegre olmuş küresel pazarlar, özelleştirme ve liberalizasyona hareketleri, çok uluslu şirketlerin ağırlığının artması ve seçilmiş dünya ülkelerinin (G7, IMF, WTO, BIS, OECD, vs.) ve bölgesel blokların (AB, NAFTA, MERCOSUR, vs.) gittikçe

artan bir rol oynamaları bu dönemin öne çıkan gelişmeleri olarak değerlendirilebilir.” (Elçin, 2012: 9)

1970’ li yıllarda ekonomik istikrarsızlığın devam etmesi ile birlikte bu sırada ekonomik entegrasyona hızlı katılabilmesi için yapılan yardımlarla borçlu duruma düşen Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ)’in de korunması ve denetim altına alınması için tam serbest piyasa ekonomisi devreye girmeye başlamıştır. Ayrıca 1980’ler itibari ile küresel ekonominin ön plana çıkması ulusal ekonomilerin uluslararası oyuncular için yararlanılabilecek kaynak olmasına neden olmuştur. Dolayısı ile 1980’li yıllar dünya çapında liberalleşme politikaları ve dışa açılma stratejileri daha ön plana çıkarıldı. Ardından ortaya çıkan Yeni Ekonomik Düzen kavramı ulusal ekonomilerin etkinliğinin azaltılması ile dünyanın tek bir pazar haline getirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu yıllarda ortaya çıkan neoliberal politikalar ile de çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) arttırılması ve özelleştirmeye dayalı ekonomik düzen kurulmak istenmiştir. Ayrıca, o dönem yönetimde olan neoliberal siyasiler ile de bu düzen büyük ölçüde kurulmuştur. (Kaya ve Aydemir, 2011: 31).

1971’de Bretton Woods Sistemi’nin çökmesiyle sabit kur sistemi terk edilmiş ve ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır. Bu dönemden sonra dünya devletleri korumacı politikalarından vazgeçmiş, liberalleşmeye yönelmişlerdir.

Ayrıca; “2000’li yıllara geldiğimizde küreselleşme Internet teknolojisi, uydu iletişimi, dijital dünya ve e-devlet kavramlarıyla, 1990’lı yıllarda taşıdığı vizyonu pekiştirmiştir. Günümüzde, küreselleşme sürecinin tamamlayıcı kavramı hıza dayalı elektronik ticarettir. Hisse senetleri, hazine bonoları, döviz işlemleri, mal ve hizmet dolaşımı, bankacılık ve borsa işlemleri fiili finans piyasaları yerine artık, elektronik piyasalarda ve bankacılık ortamında gerçekleşmektedir. Bu anlamda küreselleşme, ulusal pazarların ve teknolojilerin birleştiği; uluslararası ticaretin yerini e-ticaret’e bıraktığı; ulus devletin e-devlete yetki aktardığı; her türlü mal, hizmet ve kalifiye insan gücünün rekabet koşullarını sağlayacak düzeyde standartları yakalamak zorunda olduğu; kamu yönetimi ve siyaset kurumu açısından kendine özgü davranış kalıplarını yarattığı bir sürece dönüşmüştür” (Orhan’dan aktaran Çukurçayır, 2003, 415).

Aşağıda ki Tablo 2’ te verilen tabloda küreselleşme kavramının yaşadığı süreçlerin etkisi ve sonuçları ile belirli zaman aralıkları içerisinde verilmiştir.

Tablo 2: Küreselleşme Kavramının Tarihsel Süreci

Dönemsel Ölçütler	Etki Sahası	Hareket Sahası	Uygulama Sahası
1919 ve Öncesi	Ekonomik, dinsel, politik ve düşünsel	Sanayi, Bilim ve Fransız Devrimlerinin reform, rönesans, kapitalizm, coğrafi keşifler ve ulus devletle eklemlenmesi	Politik mücadelede ekonomik gücü olmayanların eritilmesi
1919-1944	Ekonomik, coğrafi, sosyal ve politik	Ulus devletlerin dünya düzeni oluşturma çabaları ve buna paralel savaş ve kriz ekonomisinin yarattığı borç ve Milletler Cemiyeti’nin etkileri	İdeolojik kutuplaşmanın hızlanması, çözüm arayışı, etnik ve coğrafi sorunların göz ardı edilmesi
1944-1973	Politik ve ekonomik	Kutuplu ve bloklu dünya düzeni, ulus üstü aktörlerin yükselişi	Soğuk Savaş, modernleşmenin küreselleşmesi, kapitalist dünyanın yeni patronu
1973-1989	Politik, teknolojik ve ekonomik	Neo-liberal düşüncenin yaygınlaşarak küreselleşmenin hız kazanmasına destek vermesi, siyasi ve ekonomik iş birlikleri ve bütünleşmeler	Ulusal (Yerel) ve küresel düşüncelerin çatışması, yenilik sürecinin ve teknolojinin bütünleşmesi
1989-1995	Etnik, politik, ekonomik, coğrafi ve teknolojik	Çok uluslu işletmecilikten küresel işletmeciliğe geçiş, küresel sorunlara karşı uzlaş, ulus üstü aktörlerin yeni görevler yüklenmesi	Yeni küresel dengesizlikler, “prestroyka, glasnost”, yeni etnik çatışmalar
1995-	Teknolojik ve ekonomik	Teknolojinin ekonomiye katkısının artması, uzayda küresel çalışmalar, uzay üzerine hukuksal ve haksal	Yeni ekonominin küreselleşmeyi revize etmesi, küresel politik ve ekonomik duyarlılık

		arayış ve gelişim ve internet	
--	--	-------------------------------	--

Kaynak: (Wallerstein, 1974; Lallo, 1988, 449-492; Kennedy, 1991, 37-86; Huntington , 1993, 29-49; Fukuyama, T.Y., 67-70; Brzezinski, 1994; Sander, 1994) aktaran Dulupçu, s.21.

Yukarıdaki tabloya göre küreselleşmenin gelişiminde ana etki sahası ekonomik ve politik alanlar olmuştur. Özellikle teknolojik gelişmelerin ekonomik alana yaptığı katkılar göz önüne alındığında küreselleşme süreci ekonomik anlamda daha çok ön plana çıkmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin tarihsel gelişimi o dönemin şartlarından etkilenmiş ve dönemin aktörlerini de etkilemiştir.

Küreselleşmenin ne kadar süreceği konusunda ise bir kesinlik bulunmamaktadır. Hatta küreselleşmenin sonuna gelindiğinin ve tekrardan bölgeselleşme politikalarına dönüldüğü bile tartışılmaktadır. Küreselleşmenin sebep olduğu ortak tüketim alışkanlığı ve buna bağlı olarak sahip olunan ahlaki öğretilerin yavaş yavaş kaybolması küreselleşme olgusunu sorgulanan bir sorun haline getirmeye başlamıştır.

C. Küreselleşmeyi Açıklayan Yaklaşımlar

Küreselleşmenin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve kurumsal alan üzerindeki etkileri farklı bakış açıları tarafından ele alınmaktadır. Küreselleşmenin kavramsal çerçevesi içinde küreselleşmeyi açıklayan yaklaşımlar aşırı küreselleşmeciler, şüpheciler ve dönüşümcüler olarak üç ayrı şekilde incelenmektedir.

1. Aşırı Küreselleşmeciler

Literatürde “Radikaller” olarak da ifade edilen ve aşırı küreselleşmeci anlayışa göre sanayi devrimi ve sanayi toplumunun asıl unsuru olan ulus devlet, küreselleşme süreci ile paralel olarak önemini kaybetmiştir. Küresel piyasaların

geçerli olduğu kapitalist sistemi esas alan politika arayışları gündeme gelmiştir. Küresel piyasa mekanizması ulus devletten daha rasyonel çalışmaktadır. Bu durum, hükümetlere duyulan güveni azaltmaktadır. Ayrıca politikalar ulusal, yerel anlamda etkili güce sahip olsalar bile küresel anlamda bu güç küresel piyasaların eline geçmiştir. Bu anlamda insanların daha az politika ile ilgilenmeleri veya politikacıların insanlar üzerinde daha fazla hayal kırıklığı yaratıyor olmasının sebebi küreselleşmenin bir sonucu olarak kabul edilmektedir. (Hablemitoğlu, 2004:19-20) Ayrıca, günümüzde kalkınma politikalarını belirleyen ülkelerin ulusal ve uluslararası çıkarları olmaktadır. Dolayısı ile ülkeler kendi politikalarını özellikle küresel rekabetin yoğun olduğu ortamda kendi çıkarlarına göre uygulamaktadırlar. Ve politik kararlar alınırken ülkelerin ekonomik çıkarları daha çok ön planda tutulmaktadır.

Aşırı küreselleşmecilere göre piyasalar hükümetlerden daha güçlüdür. Devlet otoritesinin gerilemesinin sebebi de diğer kurumlarla birliklerin ve yerel otoritelerin artarak güçlenmesi şeklinde görülebilir. Aşırı küreselleşmeciler yeni toplumsal örgütlenme şekillerin oluşmaya başladığını ve dünya toplumunun geleneksel ulus devlet yapısının yerini alacağını veya almakta olduğunu düşüncesindedirler. (Bozkurt, 2000: 20) Aşırı küreselleşmeciler içinde de homojen bir görüş söz konusu değildir. Örnek olarak neo-liberaller piyasanın ve bireysel yönetimin devlet gücü üzerindeki etkisini ve başarısından memnuniyet duyarken; neo-marksistler çağdaş küreselleşmeyi kapitalizmin devamı olarak görmektedirler. Her ne kadar fikir ayrılıkları bulunsalar da aşırı küreselleşmeciler içerisinde her geçen gün artan bir ekonomik birliğin varlığına dair fikir birliği oluşmuş durumdadır. (Hablemitoğlu, 2004: 20)

Aşırı küreselleşmecilere göre küresel ekonomide kaybeden taraf olduğu kadar kazanan tarafında olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlayışa göre hükümetler küreselleşmenin getirdiği kazanan-kaybeden arasındaki kutuplaşmanın sosyal sonuçlarını yönetmek zorundadır. Neo-libarellere harekete göre, küresel rekabet ortamında küresel ekonomi içerisinde belli bir grubun durumu kötüleşse bile, bütün ülkelerin belirli malların üretiminde karşılaştırmalı avantaj söz konusudur. Ancak neo-marksistler ve radikaller içinse böyle bir “iyimser yaklaşım” bulunmamaktadır. Radikallere ve neo-marksistlere göre küresel kapitalizm uluslararası ve uluslar içinde eşitsizlik yaratmakta ve eşitsizliği önleyecek olan sosyal refah devletinin

korumasının küresel sistemde işinin zorlaştığı ifade edilmektedir (Hablemitoğlu, 2004: 21).

Neo-liberal anlayışa göre piyasa ekonomisi çerçevesinde kaynak israfının önleneyeği ve optimum düzeyde kaynak kullanımının olanaklı olabileceğini belirtmektedirler. Böylece ekonomik alanda ve toplumsal yaşamda etkinlik ve toplumsal refah seviyesi artacaktır (Kaya, 2009: 5). Neo-liberal için küreselleşme, ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak yorumlanmaktadır. Aşırı küreselleşmeci bakış açısına göre küreselleşme süreci içinde küresel ekonominin yükselişi de radikal dünya düzeninin yükselişinin kanıtı olmakla beraber; küreselleşme süreci içinde ortaya çıkan kültürlerin küresel düzeyde karışımı, küresel yönetim kurumlarının ortaya çıkışı bu delili güçlendirmiş ve ulus-devlet kavramının sonu olarak yorumlanmaktadır. Bu sürecin bir sonucu olarak küresel aktörler daha büyük roller talep ederken hükümetlerin ya da devletlerin yerel olarak egemenliği zarar görmektedir (Bozkurt, 2000:20).

Aşırı-küreselleşmecilere göre küreselleşmeye taraftar olan başlıca gruplar arasında dünya ile bütünleşme, açıklık, serbestlik ve özgürlük, gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşmak ve serbest rekabet gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır (Kaya, 2009: 7). Diğer bir ifade ile söz konusu yaklaşım gelişme sürecinde temel amaçlardan birisi olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşme bir fırsatlar dünyası olarak görülmekte ve dünya uygarlığının geldiği yeni bir noktayı işaret etmektedir. Bu noktada da bu süreç içerisinde her ulus için avantajlar ve fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile her ulus bu avantajlardan ve fırsatlardan yararlanarak küresel sistemde kendisine yarar sağlayabilir. Ulus-devlet kavramının zayıflamış olması da dünyanın yeni bir global örgütlenme şekline doğru yol aldığıının belirtisidir.

2. Küreselleşme Karşıtları (Şüpheciler)

Küreselleşmeyi açıklayan yaklaşımlardan şüpheciler aşırı küreselleşmecilerin karşısında yer almakta ve küreselleşme karşıtları olarak da bilinmektedir. Bu grup, küreselleşme konusuna şüpheyile yaklaşmaktadırlar ve bu anlayışa göre yaşadığımız hiçbir şey yeni değildir. Şüpheciler 19.yüzyıla bakarak o dönemde de önemli

miktarda para ve mal akışının var olduğu ve küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmemektedirler. Günümüzde sınırların kaldırılması gibi ekonomi yönündeki gelişmelerin bundan 100 yıl öncede var olduğunu ve geriye dönüş yaşandığını belirtiyorlar. Ayrıca ulusal sınır kontrollerinde 19.YY. da insanların pasaportları olmadan seyahat edebildiklerini belirtiyorlar (Bozkurt, 2000: 21).

“Şüpheciler, küreselleşme kavramının bu kadar yaygın olmasının nedenini zamanının ideolojisi olarak görüyorlar. Şüphecilere göre küreselleşme, sosyal refah devleti anlayışını yok eden ve devlet ve hükümetin etkilerini sınırlandıran anlayışa sahip kimselerin sıkça kullandığı basit bir kavram olarak görüyorlar” (Hablemitoğlu, 2004: 22).

Küreselleşmeye karşı çıkan diğer bir grup ise neomarksistlerdir. Özellikle sosyalist bloğun çökmesi, ekonomide serbest piyasa ekonomisinin ve liberal düşüncelerin ön plana çıkması ayrıca Marksist anlayışının cazibesini yitirmesinden sonra küreselleşmenin getirdiği gelir eşitsizliği ve emperyalizm söylemiyle küreselleşmenin karşısında yer almaktadırlar. Diğer bir ifadeyle neomarksistlere göre küreselleşme kapitalist sistemde küreselleşmesi olduğunu söylemektedirler (Kaya, 2009: 7).

Ayrıca, şüpheciler küreselleşmenin kapitalizmin savaşı olmayan işleyiş mantığı ya da “jeo-ekonomik emperyalizm” olarak değerlendirmektedirler. Şüphecilere göre küreselleşme beklenilmeyen bir olgu değil aşırı küreselleşmeciler tarafından fazlasıyla abartılan bir süreçtir. Bütünleşmede geline günümüzdeki nokta geçmişte daha az bütünleşmiş bir dünya ekonomisi demek değildir. Şüphecilere göre küreselleşme bütünleşmeyi değil bölgeler arasında farklı kültürler ve uygarlıklar içerisinde yeni bölünmeleri ve çatışmaları beraberinde getirmektedir (Hablemitoğlu, 2004: 23).

Şüpheciler küreselleşmenin ekonomik veya teknolojik gelişmelerin bir sonucu olmaktan çok, ideolojik bir sonuç olduğunu da söylemektedirler (Bozkurt 2000: 22). Bu grubun bazı üyelerine göre küreselleşme doğrudan kapitalizm ile bağlantılıdır. Kapitalizmin modern hali olarak düşünülebilir. “Küreselleşme kapitalizm mantığının yumuşatılmış olarak “küreselleşme” sözcüğü altında bizlere sunulmuş halidir. Özetle küreselleşme kapitalizmin özellikle modern kapitalizmin dünyaya yayılması ve kuşatmasıdır”(Kaya, 2009: 7). Sonuç olarak küreselleşme

konusunda ki kutuplaşmalar küreselleşmenin neden olduğu etkilerden ve sonuçlardan ortaya çıkmaktadır. Kimilerine göre küreselleşme fırsatlar dünyası iken diğerlerine göre eşitsizlik ve yoksulluk yaratan bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

3. Dönüşümcüler

Küreselleşmeyi açıklayan diğer bir yaklaşım “Dönüşümcüler” olarak adlandırılmaktadır. Dönüşüm kavramı değişimden farklı olarak radikal kavramlar içerdiği kabul edildiğinde neden değişim yerine dönüşüm kavramının kullanıldığı daha iyi anlaşılmaktadır. Zaten küreselleşme Dulupçu’nun dediği gibi “de-facto” bir oluşum olan küreselleşme, türetilen teorik bir kavram olmaktan ziyade insanların alternatifsiz yaşamak zorunda bırakıldığı belirli bir sürecin sonunda oluşan bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir (Dulupçu, 2001: 12).

“Dönüşümcüler olarak adlandırılan grup küreselleşmeyi, modern toplumları ve yeni dünya düzenini yeniden düzenleyen ve şekil veren ekonomik, siyasal ve sosyal alandaki dönüşümlerin arkasındaki temel güç olarak görmektedirler. Bilgi ve teknoloji alanındaki gelişmeler son 50 yılda o kadar hız kazanmış durumdaki 50 sene öncesi ile günümüzde yaşamın birçok alanında farklılıklar, değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Günümüzde piyasa liberalizasyon kavramı ile daha çok serbest hale gelmiş ve sınırlar hem mal hem para transferi açısından ortadan kalkmıştır. Ayrıca, günümüz dünyasında toplumların tüketim alışkanlıkları birbirleri ile ortak hale gelmiştir. Ekonomideki ağırlığın yerini bilgi iletişim teknolojileri almıştır. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler ile eski alışkanlıkları unutulmaya başlanmış sınırlar ötesi hareketler sayesinde kültürlerin karşılıklı etkileşimleri giderek artmıştır” (Hablemitoğlu, 2004: 23-24).

Giddens’a (1999) göre dönüşümcüler “ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını iddia ederler. Hem aşırı küreselleşmecilerin ‘egemen ulus devletin sonunun geldiği’ iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı şüphecilerin ‘hiçbir şey değişmedi’ tezini reddetmektedirler. Evrenselci aydınlanma düşüncesi ile modernitenin bir türeği olarak değerlendirdikleri, küreselleşme sürecinin, ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırıldığını savunmaktadırlar.

Dönüştürücüler küreselleşme konusunda, şüphelilerden çok radikallere (aşırı küreselleşmeceilere) yakın durmaktadırlar.” (aktaran Hablemitoğlu, 2004: 24).

Ulus devletler küreselleşme süreci boyunca siyasi kimliklerini kaybetmemekle beraber ekonomik olarak serbest piyasa ekonomisinde güç kaybetmişlerdir. Neo-liberal anlayış içerisinde devletin ekonomideki rolü sınırlandırılmıştır.

Küreselleşmenin gelişimi ile post-modernizmin gelişme dönemi paralellik göstermekte ve küreselleşmenin teorik çerçevesini açıklamada önemli yer tutmaktadır (Kaya, 2009: 12-13). Küreselleşme süreci ile beraber dünyada yeni kavramlar ve yeni fikir akımları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca dünyada yaşanan gelişmeler ile de bu fikir akımları geniş ölçülerde yandaşlar yaratmaktadır. Ortaya çıkan fikir akımlarının kitlelere olan etkisi ve sonucu ile de kimi yazarlar fikir akımlarının karşısında durmuş kimileri de desteklemişlerdir.

Aşağıdaki Tablo 3’ de küreselleşme kavramına bakış açıları ve aralarındaki farklar gösterilmektedir. Buna göre küreselleşme kavramının etkisi veya sonucunu benimsenen dünya görüşüne göre yorumlamak küreselleşme konusunda kutuplaşma konusunda da genel farklılıkları göstermektedir.

Tablo 3: Aşırı Küreselleşmeciler, Şüpheliler, Dönüştürücüler Arasındaki Farklar

	Aşırı Küreselleşmeciler	Şüpheliler	Dönüştürücüler
Yeni olan ne?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları Geçmiş dönemlerden daha zayıf yerel yönetimler	Tarihsel olarak benzersiz düzeyde küresel karşılıklı bağımlılık
Hakim Özellikler	Küresel kapitalizm Küresel Yönetişim Küresel Sivil Toplum	Dünyada daha az karşılıklı bağımlılık	Yoğun ve derin küreselleşme
Ulus Devletlerin Gücü	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor. Yeniden yapılanıyor.

Küreselleşmenin İşlevsel Gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernleşmenin birleştirici gücü
Tabakalaşma Kalıpları	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeniden inşası
Hakim Tema	McDonalds, Madonna v.b.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun dönüşümü
Küreselleşme Olgusu	İnsan eylemlerinin çerçevesinin yeniden düzenlenmesi	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme	Belli bir mesafedeki eylemlerin ilişkilerin yeniden düzenlenmesi
Tarihsel Yönelim	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar Medeniyetler çatışması	Karşılıklı bağımlılık: küresel bütünleşme ve bölünme
Özet	Ulus devletinin sonu	Uluslararasılaşma	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor.

Kaynak: Held vd. (1999)'den uyarlanmış olarak aktaran Hablemitoğlu, s.24

Yukarıda ki tabloya göre; küreselleşme aşırı küreselleşmeciler için ulus devletin sonunu getirirken dönüşümcülere ve şüphecilere göre ulus devleti küreselleşme sürecine ayak uyduran bir yapı haline getirdiğini ifade etmektedir. Aşırı küreselleşmecilere göre kapitalist bir anlayış ortaya çıkıp egemen olurken, şüphecilere ve göre devletler ve piyasalar, dönüşümcülere göre de modernleşmenin etkisi egemen güç olarak ifade edilebilir.

Küreselleşmeyi açıklayan görüşler arasında ki temel farklılık sahip oldukları veya temsil ettikleri dünya görüşleridir. Evrenselci bir tutum içerisinde kendini ifade edip küreselleşme konusuna yaklaşan liberaller ve mevcut yaklaşımlarına göre küreselleşme konusunda anlam yaratan Marksistler bulunmaktadır. Ancak küreselleşme sürecinin mevcut kapitalist piyasa koşulları içerisinde ortaya çıkmış olması neo-liberaller tarafından hoşnut olursa da neo-marksistler açısından aynı derecede hoşnut bir tutum oluşmamaktadır. Ancak her iki grupta küreselleşme sonucunda ulus-devlet kavramının ve etkisinin zamanla kaybolduğunu ve küresel bir toplumun gelişmekte olduğu konusunda hemfikirdirler (Hablemitoğlu, 2004: 27).

Şüpheciler kısmında yer alan yazarlar ise; kapitalizme ve piyasa mekanizmasına tepki gösteren sol gruplar ve ulus-devlete ve ulus-devlet yönetimine yandaş duran yazarlardan oluşmaktadır. Dönüşümcüler grubunda yer alan yazarlar/entelektüeller ise “reel-politik” e yakın duranlardan oluşmaktadır (Bozkurt, 2000: 25). Diğer bir ifade ile küreselleşme konusunda ki görüşler yazarların sahip olduğu dünya görüşüne ve fikir akımlarına göre değişebilmektedir. Dolayısı ile küreselleşme konusunda ki görüşler ve tanımlar da çeşitli olarak ifade edilebilmektedir.

D. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşmenin tanımı ve gelişimine ilişkin farklı tanımlar bulunmaktadır. Günümüzde daha çok ekonomik küreselleşmeden söz edilse de küreselleşmenin siyasi, kültürel ve kurumsal yönü de bulunmaktadır. Aşağıda küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel boyutu ele alınmaktadır.

1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Küreselleşme ekonomik alanda sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılmasıyla toplumun sosyal, kültürel v.b. farklı alanlarında değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Aktan’a göre; “Dünya ekonomisi, özellikle içinde yaşadığımız son çeyrek yüzyıl içerisinde hızla ‘globalleşme’ sürecine girmiştir. Globalleşme ile birlikte, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasında iş birliği olanakları genişlemiştir. Ülkeler arasında ticaret sınırlarının önündeki engeller giderek azalmaya ve ortadan kalkmaya başlamış, uluslararası ticaret hacmi genişlemiş, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yüksek teknoloji transferi artmış, uluslararası finans piyasaları gelişmiş, ülkeler arasında işgücü akımı hızlanmış, yabancı sermaye akışında önemli gelişmeler yaşanmıştır. İşte bu ilişkiler, ‘global ekonomik entegrasyon’ adı verilen bir olguyu gündeme getirmiştir. Global ekonomik entegrasyon, kısaca, ülkeler arasında mal, emek ve sermaye hareketlerinin

artması ve ülkelerin ekonomik iş birliği alanlarının genişlemesi demektir.” (Aktan, Globalleşmenin Boyutları, 2002).

Ekonomik küreselleşme süreci özellikle 1850’lerde başlayarak 1870 yıllarından I. Dünya Savaşı’na kadar geçen dönemde Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri arasında yaşanan mal, sermaye ve iş gücü dolaşımının artmasıyla hız kazandı. Yine aynı dönemde ulaşım maliyetlerinde ki yaşanan düşüş mal ve iş gücü dolaşımında artışa neden olmuştur. (Eroğlu ve Albeni, 2002: 34).

İki dünya savaşı arası geçen dönemde ülkeler kendi ekonomilerini korumak ve ticarete avantajı sağlayabilmek için korumacı ve içe kapanık ekonomi politikaları izlemeye başladılar. Özellikle devalüasyon yapılması ve diğer ülkelerde zarar görmemesi için aynı anlayışla karşılık vermesi daralan dünya ekonomisini daha kötü bir duruma getirmiştir. Bu politikaların olumsuz etkileri ve II. Dünya Savaşı diğer tüm ülkeler için yeniden toparlanma sürecini başlatmıştır. 1944 yılında bazı ülkeler savaş sonrasında ekonominin yeniden düzenlenmesi için Bretton-Woods’ta görüşmelere başladı. Bu görüşmeler ile beraber uluslararası ekonomik sistemin temelleri olan IMF ve Dünya Bankası’nın kuruluşunun temelleri atılmıştır. 2. Dünya Savaşı ardından başlayan Soğuk savaş ile kutuplaşma yarışı başlamış ABD’nin liderliğini yaptığı gruptaki ülkeler Marshall Yardımları ile yeniden yapılanma sürecine giderken; SSCB’nin liderliğini yaptığı gruptaki ülkeler de kendi aralarında 1949 yılında Karşılıklı Ekonomik ve Yardımlaşma Konseyi’ ni (COMECON) kurarak ekonomik gelişme sürecine dahil olmayı amaçlamışlardır. Bu duruma karşılık olarak ABD öncülüğündeki blok ve bu bloğa yakın ülkeler arasında GATT çalışmalarına başlandı. GATT ile temel amaç üye ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesi, kısıtlamaların kaldırılması, gümrük vergilerinin azaltılması olarak söylenebilir. GATT’ a üye olan gelişmekte olan ülkelerin alınan kararlar üzerinde etkileri yoktu ve seslerini duyuramayacaklarını anlayan bu ülkeler 1964 yılında kendi aralarında Birleşmiş Millet Ticaret ve Kalkınma Konferansı’nı (UNCTAD) oluşturdular. Sovyetler Birliği’nin dağılması ve soğuk savaşın bitmesinden sonra GATT’a üye olan gelişmiş ülkeler 1995’te Dünya Ticaret Örgütü’ nü (WTO) kurdular (Kaymakçı, 2007: 11-12).

Ayrıca 1973 yılında ki Bretton Woods Sistemi’nin çöküşü ile birlikte birçok ülke cari işlemlere yönelik kambiyo denetimlerini kaldırarak sermaye hareketlerinin

serbestleştirilmesi için çalışmalar yaptılar. Bu gelişmeler sonrasında 1980’lerde ve 1990’larda doğrudan yabancı yatırımlarda ve portföy yatırımlarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Yaşanan bu uluslararası sermaye hareketlerinde ki artış ekonomik küreselleşme konusunda ki en önemli gelişmelerden sayılmaktadır. Bundan dolayı, genel olarak ekonomik küreselleşme sermayenin uluslararası dolaşımındaki artık dolayısı ile finans piyasalarının küreselleşmesi anlaşılmaktadır (Eroğlu ve Albeni, 2002: 37-38). Bu gelişmeler sürecinde iki blokta kendi aralarında bölgesel olarak ticaret hacmini ve ekonomik kuralları belirleme amaçlı birlikler kursa bile ekonomik olarak tam bir bütünleşmeden söz etmek olanaklı olmadığı söylenilebilir.

2. Küreselleşmenin Siyasi Boyutu

“Küreselleşmenin siyasi alanda kendini göstermesi 1940 yıllarında II. Dünya Savaşı sonrası başlayan soğuk savaş ile başlamıştır. Soğuk savaşın neden olduğu ekonomik ve politik kutuplaşma sonrasında dünya da yer alan ülkeler 3 gruba ayrılmıştır. Birinci grupta liderliğini ABD’nin üstlendiği siyasal sistemi çoğulcu demokrasiye dayanan gelişmiş ülkeler bulunmaktaydı. Bu grup, ekonomik anlayış bakımından piyasa ekonomi modelini benimsemiş devletlerden oluşmaktaydı. İkinci grupta ise liderliğini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin üstlendiği siyasal yapısı tek parti iktidarına dayalı ekonomik anlayışı ise planlamaya dayalı ülkelere oluşmaktaydı. Ayrıca üçüncü grup ise siyasal anlayışı çoğulcu demokrasiden askeri diktatörlüğe kadar çeşitli siyasal anlayışa dayalı ülkelere oluşmaktaydı. SSCB’nin 1990’ da dağılmasından sonra küreselleşme sözcüğünün kullanımı yaygınlaşmıştır” (Eroğlu ve Albeni, 2002: 32-33). Küreselleşmenin siyasi yönü tarihi olarak daha da eskilere dayanmaktadır. Ancak, günümüz dünyasına en çok etki eden ve küresel sonuçlar doğuran kısmı 20. YY’ da yaşanan gelişmelerdir. I. Dünya Savaşı, Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı etkileri ve sonuçları ile küreselleşmenin hızlanmasına yardımcı olmuşlardır.

SSCB’nin sosyalist tek parti siyasetinin de sona ermesinden sonra çoğulcu-demokrasi de politik sistem olarak daha çok yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca, ekonomik düzen olarak piyasa ekonomisinin kurum ve kuralları ile beraber

yaygınlaşması da küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. (Kaymakçı, 2007: 10). Bir bakıma sosyalist yönetim anlayışının çöküşü ile beraber çoğulcu demokratik yönetim anlayışının yaygınlaşması ve serbest piyasa ekonomisinin kendi gücünü ortaya koyması ülkeler açısından küreselleşmeye doğru yönelim yapmalarına neden olmuştur.

İlk olarak küreselleşmenin siyasi anlamda yaygınlaşması Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi ile etkisini daha çok arttıran liberalizm anlayışının gelişip dünya üzerinde uluslararası bir anlayış olarak kabul görmesiyle başladığı da ifade edilebilmektedir. Günümüz modern anlamında küreselleşme, 20. yüzyıl sonlarından sonra ivme kazanmış ve şimdiki halini almıştır.

3. Küreselleşmenin Kültürel Boyutu

Küreselleşme süreci içerisinde küresel ekonominin getirdiği kurallara ve değerlere uyum sağlayamayan toplumlar süreç tarafından kültürel değerleri üzerinde değişmeye itilmektedir. Buna rağmen bazı toplumlar küresel sistemin gerektirdiği ve küresel bütünleşmenin zorunlu olarak gördüğü değişimi isteyerek ve kolaylıkla sağlarken bazı toplumlarda da bu değişimi kabul etmeyip istememektedirler. Bu toplumlarda kendi kültürel kimliklerini değerlerini koruyabilmek için kendi aralarında örgütlenme yoluna gitmektedirler. Bu kendi aralarında örgütlenme küresel süreç içerisinde toplumların batıcı/doğucu, radikal/yenilikçi gibi kavramlar arasında bölünmesine ve tanımlanmasına neden olmaktadır. Dolayısı ile küreselleşme bir yandan ulusal değerlerin kültürlerin yıpratılmasına sebep olmakta ve değişime zorlamaktadır (DPT, 1995: 3).

Küreselleşme süreci içerisinde yaratılmaya çalışılan küresel kültür, kitle iletişim araçları ile dünyayı “tek bir kültür” olarak yaşamaya zorlamakla suçlanmaktadır. Bu suçlamayı yapanlar düşünürler örnek olarak İngilizce dilinin her geçen gün dünya üzerinde hakim dil haline gelmesine dikkat çekmekte, ayrıca İngiliz sömürgeciliği ile birlikte Amerikan siyasi ve ekonomik gücü sonucunda yaygınlaşan İngilizce’nin bugün yaklaşık olarak 320 milyon insanın ana dili ve 30’dan fazla da devletin resmi dili olduğunu belirtmektedirler. Bununla beraber, dünyada, reklamecilik, tüketim alışkanlıkları, yayın içerikleri ve bilgi standartlarının giderek

birbirine benzediğine dikkat çekilmekte; ekonomik, politik ve teknolojik gelişmelerin küresel kitle iletişimi yoluyla bölgesel ve yerel kültürleri evrensel “tek bir kültüre” doğru hızla yönlendirdiği belirtilmektedir (Özkan, 2006: 6).

Küreselleşmenin ulus devletlerin ya da ulusların kendi kültürlerinden koparak ya da kopartılarak ortak bir kültür benimsemeye zorladığı görüşü giderek yaygınlaşmaktadır. Günümüz tüketim toplumunda ülkelerarası sınırlarında ortadan kalkmasıyla kültürlerde birbirleri ile iletişime girmiş ve sonuç olarak sahip olunan kültür konusunda yozlaşmanın ortaya çıktığı ifade edilebilir.

E. Küreselleşmenin Aktörleri

Küreselleşme sürecinde devlet-toplum-birey üçlemesinden yola çıkarak temelleri 1648 yılında yapılan Westfalya Barışı ile atılan ulus-devletler küreselleşme sürecinden en çok etkilenen aktörler arasında yer almaktadır. Ek olarak ulus-devletlerin etkilenme sebeplerinden biri olan uluslararası örgütler de küreselleşme sürecinin önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, küreselleşmenin neoliberal politikalar ile uluslararası alanda özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde emek sömürsüne yol açarak eşitsizlikleri ve yoksulluğu arttıran bir süreç olarak insani kalkınma düzeyini olumsuz yönde etkilediği ifade edilebilir.

1. Ulus-Devletler

Ulus devletler gerek sahip oldukları askeri, ekonomik, teknolojik güç olarak gerekse insan ve doğal kaynak kullanımı potansiyeli açısından diğer aktörlerin üzerinde yer almaktadır. Ancak savaş, silahlı çatışma v.b. konularda ulus-devletlerin üstünlüğü tartışılmazken ekonomi, finans veya çevre konularında diğer aktörlerinde ulus-devletler kadar hatta ulus-devletlerden üstün olduğu söylenebilir (Kaymakçı, 2007: 17).

Kaymakçı (2007), ulus devletlerin küresel yapı içerisinde farklı ayrımlara sahip olduklarını ve sahip oldukları güç ve yetki seviyeleri ile farklılıklar gösterdiklerini belirtmektedir. Bu farklılıkları aşağıdaki başlıklar halinde ele almıştır;

- Büyük Güçler – Küçük Güçler (Nüfus, refah seviyesi, askeri güç v.b...)
- Global - Bölgesel – Yerel Güçler(İlgi ve müdahale alanlarına göre)
- Kuzey – Güney Devletleri (Sadece ekonomik gelişmişliklerine göre)
- Statükocu Devletler – Revizyonist Devletler
- Batılı Devletler – Doğulu Devletler

Küreselleşme süreci ile beraber ulus devletlerin de egemenliğinin zayıfladığını hatta çok uluslu şirketlerinin asıl hedefinin ulus devlet egemenliğini zaman içerisinde tüketmek olduğu ileri sürülmektedir. Ulus devlet neden hedef olduğu konusunda ise çok uluslu şirketlerin veya gelişmiş ülkelerin “zenginleşme ve iktidar” hırslarının karşısına müdahaleci olarak durabilecek tek gücün olmasındandır. Bu nedenle tek çözümün ulus devleti etkisizleştirip küreselleşme sürecine uyumlu bir yapıya getirmek olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır (Dura, 2007: 65). Bu görüşe ek olarak Köse (2003) küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkisi üzerine “Öte yandan 200 yıldır milli pazarlarda doğmuş, milli sınırlar içerisinde temel bulmuş ve başından beri devlet desteğine dayanmış olan kapitalizm ile ulus devlet arasındaki ilişkinin sonuna gelindiği, küreselleşmenin "ulus-devleti gereksiz, siyaseti alakasız, milli egemenliği boş bir kabuk haline getirdiği" ileri sürülmektedir. Kapitalizmin günümüzde milli bağları kırması, ulusal sınırları aşıp, köksüz ve kimliksiz hale gelmesi, ulus-devletlerin sona yaklaştığı şeklindeki görüşlere yaygınlık kazandırmaktadır.” şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır.

Ulus devletlerin GSMH’si, insan ve doğal kaynakları, iç yeterliliği iç yansımalarını oluştururken, dünya düzeni içerisinde borç alıp-verebilmesi ve yabancı yatırımları ülkesine çekebilmesi vb. faaliyetler de dış yansımalarını oluşturmaktadır. Ulus-devletler global dünya içerisinde kendi kullanabildikleri ekonomik araçlarla kendi ekonomisi ve siyaseti üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır (Kaymakçı, 2007: 18). Ulus devletler küreselleşme süreci boyunca egemenliklerini yerel olarak korusalar bile uluslararası alanda egemenlikleri kısıtlanmıştır. Küreselleşme süreci ile ortaya çıkan diğer aktörler çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler v.b. ekonomik alanda ulus devletin etkinliğini sınırlandırmışlardır.

2. Uluslararası Örgütler

Küreselleşme sürecini etkileyen unsurlardan birtanesi de uluslararası örgütlerdir. Ulus-devlet kavramı ile yeni egemenlik anlayışının yerleştiği dünyada 20.yy. ortalarına kadar bu anlayış devam etmiştir. I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı Dünya Ekonomik Buhranı ve Bretton Woods sisteminin çökmesinden sonra ülkeler ekonomik iş birliklerini arttırmak için uluslararası birleşmeler örgütler kurma ihtiyacını duymuştur.

Dünya tarihinde ilk defa İtalyan şair Dante Hristiyan Monarşilerinin Roma-Germen İmparatorluğunun liderliği altında birleşerek kutsal toprakları kurtarmak amacıyla uluslararası bir birlik oluşturma fikrini önermiştir. Daha sonra, 1795'te Kant Avrupa kıtasında savaşların önlenmesi için sadece halk idaresi ile yönetilen devletlerin üye olma fikrini içeren bir uluslararası yapı oluşturma fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir bir açıdan bugünkü Avrupa Birliği'nin ilk yapıtaşını oluşturmuştur. Uluslararası örgütler geniş yetkilere sahip olsalar da devlet dışında bazen üstünde bir yapıları olmakla beraber devletlere karşı müdahale araçları ve olanakları pek fazla bulunmamaktadır. Uluslararası örgütleri, hükümetler arası örgütler (governmental organizations) yada hükümetler üstü örgütler(Non-governmental organizations) olarak iki kısma ayrılabilir. Hükümetler arası örgütler de kendi sorumluluk veya ilgilendiği alanlara göre farklılık göstermektedir. Askeri olarak, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü(NATO), siyasi olarak Birleşmiş Milletler (UN) kurulmuştur (Kaymakçı, 2007: 19-20).

a. Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)

“II. Dünya Savaşı'nın ardından 1946 yılında Birleşmiş Milletler'e üye ülkeler tarafından savaş öncesi ve sonrası yaşanan ekonomik sıkıntıları giderebilmek için Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından 19 üye ülkeden oluşan bir alt komite kuruldu. Bu komitenin asıl amacı ekonomik için yeniden yapılanma konusunda bir altyapı hazırlamalarıydı. Bu doğrultuda Uluslararası Ticaret Odası oluşturulması için taslak metin tamamlanmış ve 10 Nisan - 30 Ekim 1947 tarihleri

arasında ise Komite üye devletleri ile ABD arasında karşılıklı tarife indirimlerini içeren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Uluslararası Ticaret Odası (ITC) kurulmuştur. 1970 yıllarından sonra mali ve diğer piyasalarda tekrar hızlanan hareketlenme ile GATT Uruguay Turu ile tekrar yapılandırılmak istenmiştir. 1970 yılında ki ekonomik durgunluğun yol açtığı işsizlik, düşük büyüme oranları ve fiyatlarda ki istikrarsızlık sonucu ülkeler kendi ekonomilerini koruma yoluna gitmiş ve iş birlikleri yerine daha rekabetçi davranarak korumacı politikalar izlemeye başlamışlardır. Dolayısı ile küreselleşme hareketleri duraksamış yerini bölgesel iş birliklerine bırakmıştır” (Kaymakçı, 2007: 20-21).

GATT dünya sistemi üzerinde uluslararası ticareti düzenleyen çok taraflı en önemli antlaşma konumundadır ve 110’u aşkın üye ülkesi bulunmaktadır. GATT’ ın başlıca işlevlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Bolat, Seymen ve Çeken, 2005: 41);

Uluslararası ticaret ortamını serbestleştirmeye çalışmak

Uluslararası ticareti daha istikrarlı hale getirmek için “uluslararası ticaret forumu” özelliği taşımak

Üye ülkeler ile çok taraflı anlaşmaya varılmış olunması ile uluslararası ticarete uyulacak kurallar bütünü oluşturmak.

Üye ülkeler arasında yaşanacak anlaşmazlıkların çözülmesi için uluslararası yargılama sistemi oluşturmak.

Uluslararası ticareti ve kurallarını koruma amaçlı gümrük tarifelerini kullanmak.

GATT’ın amaçları ise genel ve özel olarak ikiye ayrılmıştır. Genel amaçlar birçok uluslararası ekonomik kuruluşun amacı ile aynıdır. Bunlar genel olarak üye ülkelerin refah seviyelerini yükseltmek, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı büyümeyi sağlamak, dünya kaynaklarını etkin ve adil kullanımını sağlamak ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardım etmektir. Bu genel amaçlara ulaşmak için ticarete ve tarifelere konan ayırıcı ve azaltıcı politikaların yada kuralların zamanla ticareti daha da serbestleştirmek adına kaldırılması ve kaldırılmak adına uygulanan kurallar ad GATT’ın özel amaçları arasındadır (Bolat, Seymen ve Çeken, 2005:41-42).

Aşağıdaki Tablo 4’ te GATT görüşmeleri ve görüşme gündemleri ele alınmaktadır.

Tablo 4: 1947 - 1995 yılları arası GATT Görüşmeleri ve Gündemleri

1947	Cenevre Turu	Tarifeler
1949	Annency Turu	Tarifeler
1951	Torguay Turu	Tarifeler
1956	2.Cenevre Turu	Tarifeler
1960 - 1961	Dillon Turu	Tarifeler
1964 - 1967	Kennedy Turu	Tarifeler, anti-damping önlemleri
1973 - 1979	Tokyo Turu	Tarifeler, tarife dışı önlemler ve çerçeve antlaşmalar
1986 - 1994	Uruguay Turu	Tarifeler, tarife dışı önlemler, kurallar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlık çözümleri, sanayi dışı faktörler(tekstil, tarım v.b) Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması.

Kaynak: ITO 2003: 18. Aktaran Bolat, Seymen ve Çeken, 2005: 43

Tablo 4’ te GATT görüşmeleri ve gündemleri belirtilmiştir. Ayrıca her toplantı ya da görüşmelerde katılan ülkeler uluslararası ticareti yaygınlaştırıcı ve kolaylaştırıcı düzenlemeler yaparak ilerlemişlerdir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ticareti hızlandırmak için çalışmalar yapılmıştır.

b. Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşımını yaygınlaştırmak ve arttırmak için uluslararası bir örgüte ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için GATT’ ın Uruguay Turu sonrası ve eksik yaptırım gücü olduğu için sistemin tam olarak işletilmemesi üzerine Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu’na ek olarak Dünya Ticaret Örgütü 1 Ocak 1995 yılında kurulmuştur (Bolat, Seymen ve Çeken, 2005: 43).

Dünya Ticaret Örgütü ile birlikte GATT’ ın işlevleri de değişmiş ayrıca Dünya Ticaret Örgütü GATT’ ın birçok görevini üstlenmiştir. WTO temeli GATT’ a dayanmakla beraber görevleri ve amaçları bakımından GATT’ dan daha yetkileri geniş, konu alanı genişletilmiş ve evrensel bir kurum olarak kurulmuştur. Ek olarak WTO’nun kuruluş antlaşmasında farklı antlaşmalarda bulunmaktadır. Bunlar Kaymakçı’nın belirttiği üzere;“Ek 1A’ da ‘Mal Ticaretinde Çok Taraflı Antlaşmalar’ başlığı altında Tarım Antlaşması, Tekstil ve Giyim Antlaşması, Ticarete Teknik Engeller Antlaşması, Sevk Öncesi İnceleme Antlaşması, İthalat Lisansları Antlaşması, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Antlaşması yer almaktadır. Ek 1B; Hizmet Ticareti Genel Antlaşmasını ve onun eklerini içermektedir. Ek 1C, kapsamında Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşması yer almaktadır. Ek 2’de anlaşmazlıklardan doğabilecek sorunların çözülmesine yönelik mutabakat metni yer almaktadır. Ek 3 ise; ticaret politikalarını gözden geçirme mekanizmalarını içermektedir. Ek4’te ‘Çoklu Ticaret Antlaşmaları’ başlığı altında, Sivil Uçak Ticaret Antlaşması, Devlet Alımları Antlaşması, Uluslararası Süt Ürünleri Antlaşması, Uluslararası Sığır Eti Antlaşması yer almaktadır.” (Kaymakçı, 2007: 22).

Dünya Ticaret Örgütü’nün amaçlarını ve görevlerini aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Kaymakçı, 2007: 22, Bolat, Seymen ve Çeken, 2005: 44);

- GATT' ın devamı olarak daha geniş kapsamlı olarak kurulan bir örgüt olduğu için bu süreçte yapılan antlaşmaların uygulanmasını ve devamını sağlamak.
- Devam eden ve yeni yapılacak çok taraflı ekonomik amaçlı görüşmeler için ortam oluşturmak ve serbestleştirme alanlarını genişletmek. Bir yandan karşılıklı çıkarlara dayalı ticarete engellerin zayıflatılması ve eşitlik ilkesini gözeterek antlaşmalar sağlamak.
- Uluslararası ekonomik sistemde ticaretten daha fazla pay alabilmeleri için gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına destek olmak.
- Diğer uluslararası örgütlerle iş birliği içerisinde çalışmak ve üye ülkeler için hayat standardını, mal ve hizmet üretiminin arttırılmasını sağlayıcı antlaşmalar sağlamak.
- Üye ülkeler arasında dış ticaret politikalarını değerlendirmek ve çok taraflı ticaret sistemi geliştirmek.

Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü GATT' ın devamı olarak Uruguay Turu (1986-1994) sonucunda ortaya çıkmakla beraber yapılan anlaşmalarla birlikte dünya ticaretini geliştirici önlemler ve sonuçlar getireceği planlanmıştır. Böylece antlaşmalar sonucunda uygulanacak indirimli gümrük tarifeleri ülkelerarası rekabeti daha eşit düzeye çıkartması ve gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerinde dünya ticaretinden alacakları payı arttırması hedeflenmiştir. Küreselleşme süreci içerisinde ülkeler bir barış ortamı sağlayıp dünya ticaretini arttırmak için belirli konularda bir araya gelerek yukarıda sözü edilen örgütleri kurmuşlardır. Aşağıda ki Tablo 5'te Uruguay Turu sonrası gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere uygulanan indirimli gümrük tarifeler listelenmiştir. Uygulanan gümrük tarifeleri ile gelişmekte olan ülkelerin ticaret hacminde artış sağlanması amaçlanmıştır.

Tablo 5: Gelişmiş Ülkelerin Gelişmekte Olan Ülkelere Yaptıkları İthalatlarda Uyguladıkları Ortalama Gümrük Oranları

	Ortalama Oran		Ortalama MFN/GSP Oranı	
	Uruguay Öncesi	Turu Sonrası	Uruguay Öncesi	Turu Sonrası
Tarım Ürünleri				
Kanada	7.6	4.9	5.5	3.8
Avrupa Birliği	23.5	16.8	22.8	16.6
Japonya	19.5	14.9	18.2	14.5
ABD	9.1	7.0	6.0	4.9
Tropikal Tarım Ürünleri				
Kanada	1.2	0.6	0.6	0.3
Avrupa Birliği	17.4	10..0	15.2	9.4
Japonya	17.4	10.9	9.9	8.4
ABD	2.1	1.2	1.5	0.8
Deri ve Ayakkabı				
Kanada	19.8	15.0	18.3	14.5
Avrupa Birliği	9.1	7.8	0.2	0.1
Japonya	13.3	11.5	8.4	7.5
ABD	9.6	9.1	9.2	8.6
Tekstil ve Hazır Giyim				
Kanada	22.1	15.6	21.4	15.4
Avrupa Birliği	11.9	10.1	-	-
Japonya	11.7	7.9	5.2	5.0
ABD	18.7	16.9	18.5	16.7
Tüm Sektörler				
Kanada	12.4	7.4	7.5	5.3
Avrupa Birliği	9.8	6.9	5.1	3.5
Japonya	7.4	4.7	4.3	3.4
ABD	7.6	5.5	4.7	3.8

Tabloda MFN/GSP Oranı; En Çok Kayrılan Ülke/Genel Tercihler Sistemi oranını göstermektedir.

Kaynak: UNCTAD, aktaran Kaymakçı, 2007: 23

Tablo 5'e göre, ülkeler katıldıkları Uruguay Turu'nda ve sonrasında dünya ticaretinin gelişmesi için ve kalkınması için uyguladıkları gümrük oranlarını kararı almışlardır. Ayrıca öncelik olarak tarım ve giyim ürünleri hedeflenirken diğer tüm sektörler içinde ticareti kolaylaştırmak için gümrük oranları düşürülmüştür.

WTO küreselleşme sürecinde dünya ticaretini GATT' tan devralarak daha evrensel boyutlarda serbestleşmesi için faaliyetler yürüten önemli bir örgüt olarak rol oynamaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile birlikte mal ve hizmet üretimini ve ticaretini sağlamaya yönelik çok taraflı kurallar geliştirerek uluslararası ekonomik düzeni geliştirmeyi amaçlamışlardır.

c. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Uluslararası Para Fonu 1944 yılında Amerika'nın New Hampshire, Bretton Woods' ta toplanan konferans sonucunda kurulmuştur. Katılım sağlayan 44 ülke tarafından o dönemlerde yaşanan rekabetçi ekonomi politikaları sonrasında daralan ekonomi ve yaşanan develüasyonun sonucunda 1930' da ortaya çıkan Büyük Buhran'ın yarattığı ekonomik kaosu iyileştirmeyi hedeflemişlerdir. IMF'in en önemli görevi uluslararası mali sistemdeki ve döviz kuru sisteminin istikrarının sağlanması ve böylece ülkelerarası mali işlem dolaşımının sağlanmasıdır. Uluslararası Para Fonu'nun amaçları şu şekilde açıklanabilir (Kaymakçı, 2007: 24-25, Uluslararası Para Fonu (IMF) Nedir?, 2018, IMF, Factssheets, 2019);

- Uluslararası para sistemini ve üye ülkelerinin uyguladıkları mali ve finansal politikaları yakından izleyerek, global ve ülkeler bazında uluslararası ekonomik sistemi tehdit teşkil edecek risklere karşı tavsiyelerde bulunmak.
- Ülkelerarası mali iş birliğini sağlamak ve uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde büyümesini ve genişlemesini öncülük etmek.
- Döviz kurlarında ki dengenin sağlanması ve adil rekabet ortamı yaratılması.
- Üye ülkeler içerisinde ödemeler dengesi konusunda sıkıntı yaşayan ülkeler için finansal kaynak sağlayarak ekonomik büyümenin desteklenmesi.
- Çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına yardımcı olmak.

Uluslararası Para Fonu son yıllarda gelişmekte olan üye ülkelerdeki uygulanan siyasi ve makro ekonomik politikaları da yakından izleyerek, bu ülkelerde yaşanan yoksulluk, refahı arttırma ve sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi konuları ile de ilgili ilgilenmeye başlamış, uygulamalar yürütmeye başlamıştır. Bu uygulamalar çerçevesinde özellikle üye ülkelere düşük faizli borç vererek ve verilen bu borcun hükümetle birlikte hangi amaçlı nerelere yatırım yapıldığını takip ederek yardımcı olmaktadır. Üye ülkelerin Uluslararası Para Fonu'ndan kullanabilecekleri borç miktarları ülkelerin sahip olduğu kota miktarına göre belirlemektedir. Ayrıca

kota miktarı ülkelerin sahip olduğu oy haklarını da belirlemektedir. Kararlar alınırken de oy çokluğuna göre alınmakta ve kota miktarları ve ülkelerin üyelik aidatları Uluslararası Para Fonu'nun ana gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Uluslararası Para Fonu' da bu gelir kaynağını ekonomik gelişmesini teşvik etmek amaçlı ülkelere fonlama yaparak kullanabilmektedir. Ayrıca IMF gelişmekte olan ülkeler için ya da ödemeler dengesi yaşayan ülkelere borç verirken geri ödeme konusunda garanti sağlanması için bir teminat mektubu antlaşması imzalanır. Bu antlaşmaya Stand-By Antlaşması adı verilir. Uluslararası Para Fonu'nun günümüzde 189 üyesi bulunmaktadır. Türkiye Uluslararası Para Fonu'na 1947 yılında üye oldu. Üye olduğu günden beri Türkiye ile IMF arasında 19 Stand-By antlaşması imzalandı ve bu süreç içerisinde IMF Türkiye'ye 50 milyar dolar tutarında kredi verdi. Türkiye IMF'e olan borcunu 2013' te 19. stand-by antlaşmasının son kredisini de ödeyerek kapatmıştır (Kaymakçı, 2007: 25, Uluslararası Para Fonu (IMF) Nedir?, 2018).

d. Birleşmiş Milletler (UN)

Birleşmiş Milletler 2. Dünya Savaşı sırasında dünya barışını ve sosyal refahı sağlamak amaçlı Mihver'e (Axis) devletlerine (Almanya, İtalya ve Japonya) karşı birleşen 26 ülkenin temsilcileriyle 1 Ocak 1942' de Washington D.C.' de imzalanan Birleşmiş Milletler Bildirisi ile temelleri atılmıştır. Ayrıca "Birleşmiş Milletler" ismi ilk olarak bu bildiride dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından kullanılmıştır. 1945 yılında 50 ülkenin bir San Francisco Konferansı'nda araya gelerek Çin, Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık (UK), ve Birleşik Devletler (US)'in temsilcilerinin, Ağustos-Ekim 1944 yılında Dumbarton Oaks Konferansı'nda tartışılan teklifleri temel alınarak Birleşmiş Milletler Antlaşması oluşturuldu. Birleşmiş Milletler Antlaşma ilk olarak 50 ülkenin temsilcileriyle 24 Ekim 1945'te imzalanıp yürürlüğe girmiştir. Daha sonra Polonya'nın katılımı ile orijinal üye sayısı 51'e çıkmıştır (Bolat, Seymen ve Çeken, 2005: 47).

Birleşmiş Milletler' den önce ülkeler belirli alanlarda uluslararası iş birliği sağlamak amacıyla örgütler oluşturmuşlardır. Bu çerçevede 1865 yılında Uluslararası Telgraf Birliği olarak Uluslararası Telekomünikasyon Birliği ve 1874 yılında Evrensel Posta Birliği kuruldu. Bu kurumlar günümüzde de Birleşmiş

Milletlerin alanlarında uzmanlaşmış kurumlarıdır. 1899 yılında The Hague, Hollanda’ da, krizleri barışçıl yollarla çözme, savaşları önleme ve savaş kurallarını belirleyip sistemleştirmek için Uluslararası Barış Konferansı toplandı. Uluslararası Barış Konferansı Uluslararası Anlaşmazlıkların Pasifik Çözümü Sözleşmesini kabul etti ve 1902’ de çalışmaya başlayan Daimi Hakemlik Mahkemesi’ni kurdu. Birleşmiş Milletlerin atası ya da müjdecisi diyebileceğimiz Milletler Cemiyeti, 1919 yılında 1.Dünya Savaşı sonrası uluslararası iş birliği, barış ve güvenliği sağlamak amacıyla 1919 Versay Antlaşması çerçevesi altında kuruldu. Ayrıca aynı antlaşma çerçevesi içerisinde Milletler Cemiyeti’ ne bağlı bir örgüt olarak Uluslararası Çalışma Örgütü kuruldu. Milletler Cemiyeti 2. Dünya Savaşı çıkmasını engelleyemediği için çalışmalarını durdurdu (UN, History of United Nations.)

Birleşmiş Milletler’in günümüzde 193 üye ülkesi bulunmaktadır. Uluslararası bir örgüt oluşu ve Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın sağladığı güç ve imtiyazla 21.yüzyılda insanlığın karşı karşıya kaldığı güncel ve uluslararası sorunlarla ilgili müdahale edebilmekte ve kararlar alabilmektedir. Birleşmiş Milletler’ in asıl amacı uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak, insan haklarını uluslararası alanda korumak, ihtiyacı olanlara insani yardım ulaştırmak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasını izlemek ve kontrol etmek şeklinde sıralanabilmektedir. (Bolat, Seymen ve Çeken, 2005: 47).

Birleşmiş Milletler ayrıca üye ülkeler için fikirlerini görüşlerini ifade edebilecekleri bir ortam sağlamaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Meclis’ i, Güvenlik Konseyi ve Ekonomik ve Sosyal Konseyi ve diğer komite ve organları ile beraber hükümetler için uluslararası antlaşmaların sağlanması, karşılıklı diyalogların sürdürülmesi ve sorunların çözümü için yardımcı olmaktadır (UN, Overview, 2015).

II. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

Küreselleşme süreci günümüzde halen devam ederken, bu süreç içerisinde rol oynayan aktörlerden bir diğeri de çok uluslu şirketlerdir (ÇUŞ). Özellikle 19.yy sonlarından başlayarak günümüze kadar etkileri ve varlıkları ile çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı yatırımlar küreselleşme sürecinde en önemli aktörler haline

gelmişlerdir. Bugün dünya ekonomisinde çok uluslu şirketler ve yabancı sermaye yatırımları etkin rol oynamaktadır. Çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması ile beraber uluslararası ticaret faaliyetleri hız kazanmış ayrıca uluslararası imalat dünya çapında yaygınlaşmaya başlamıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ile beraber çok uluslu şirketler dünya ekonomisinde daha çok söz hakkı sahibi olmaya başlamışlar ve faaliyetlerini uluslararası alanlara yayma fırsatı bulmuşlardır.

A. Çok Uluslu Şirketlerin Tanımlanması

Küreselleşme ile beraber dünya ticaretinin artması ve ekonomik, siyasi sınırların ortadan kalkması ile beraber şirketler uluslararası alanlarda faaliyet göstererek kendi organizasyon yapılarını da geliştirme işlemine girişmişlerdir. Serbestleşen dünya ekonomisi ile ve bu ekonomiden daha fazla pay alma ya da fayda sağlama düşüncesi ile şirketlerin üretimlerini, faaliyetlerini ve pazar ağlarını uluslararası sistemde düzenlemeye başlamışlardır. Küreselleşme ile beraber ekonominin de uluslararası ilişkilerinin gelişimi ile beraber çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde ki rolü artmaya başlamıştır. Genel olarak çok uluslu şirketler kârlarını arttırmak amaçlı uluslararası düzeyde üretim faaliyetlerini organize edip ve ürettikleri malları uluslararası pazarlarda satışını gerçekleştirebilen ayrıca karar mekanizması olarak küresel çerçevede karar alabilen şirketler olarak tanımlayabiliriz.

Bir başka tanıma göre de çok uluslu şirket; “Ekonomik işletme birimlerinin hukuki şekli ve uğraşı alanlarına bakılmaksızın iki ve ya daha fazla ülkede faaliyet gösteren; işletme birimleri arasında, küresel stratejiyi oluşturmak üzere uyumlu ve ortak politikaların saptanmasını sağlayan; bir yada birden fazla karar alma merkezinin etkin kontrolüne dayalı bir karar alma sistemine sahip olan; bilgi, kaynak ve sorumlulukları birimler arasında paylaşan ekonomik işletmelerden oluşan ticari bir teşebbüstür.” (Koçtürk, Eker, 2012: 36).

Çok uluslu şirketler küreselleşme süreci ile beraber sahip olduğu ya da biriken sermayesi bir yatırım aracı olarak kullanarak uluslararası yatırımlarla sermayesini değerlendirip kâr arttırıcı ekonomik faaliyetlerde bulunurlar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY) ile beraber birden çok ülkede gelir getirici aktiflere sahip olmaktadır. Yatırım yaparken maliyet azaltıcı ve gelir getirici

yerleri tercih etmektedirler. Böylece doğal kaynaklara sahip ekonomisi gelişmemiş ya da gelişmekte olan ve ucuz iş gücü bulunan ülkeler veya yerler çok uluslu şirketler için yatırım yerleri olabilmektedir.

UNCTAD'ın tanımına göre çok uluslu şirket; tüzel kişiliği olsun ya da olmasın, bir ana şirkete bağlı onun yurtdışındaki kurumlarına sahip ya da kontrol eden bağlı girişimlerden oluşur. Bu tanımda bağlı girişimler ana şirketin başka ülkelerdeki şirketlerin belirli bir oranda sermaye malvarlıklarını kontrol eden girişimlerdir. Yabancı kurumları ise başka bir ülkede veya ekonomide ikamet eden yatırımcının usun süreli kâr sağlamak amaçlı kurulan işletmelerdir. Bu işletmelere, yan kuruluşlar, ortak kuruluşlar ve şubeler örnek gösterilebilir (UNCTAD, 1999: 465). Çok uluslu şirketlerin birçok ülkede (en az iki) faaliyet göstermesi sebebiyle ve faaliyet gösterdiği ülkelerde de ekonomik ve siyasi durumu gözetme durumunda kalması ayrı bir yük oluşturmaktadır. Çok uluslu şirketler uluslararası pazarlarda işlem yaptıkları için küresel boyutlarda düşünüp alacakları kararlarda bu seviyede olmak zorundadır. Çok uluslu şirketler sermayelerini yatırım amaçlı kullanırken kâr ve hedefe ulaşmak için uluslararası veya ulusal faaliyette bulunabilirler. Uluslararası yatırımlar ulusal yatırımlara göre daha karmaşık daha riskli bir yapı içerirler. Dolayısı ile çok uluslu şirketler uluslararası faaliyetler ve yatırımlar konusunda daha fazla ekonomik, siyasal sorunlarla uğraşmak zorunda kalmaktadırlar (Karluk, 1998: 409 - 410).

Küreselleşme sürecinin en önemli aktörlerinden biri olarak dünya ekonomisinde büyük bir yere ve etkiye sahiptirler. Ve genel olarak çok uluslu şirketler kâr hedefleri için uluslararası düzeyde üretim yaparlar ve uluslararası yatırım ve pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirirler. Hedeflerine ulaşabilmek için daha riskli ve daha karmaşık kararlar alabilirler. Genelde uzun vadede kendilerine getiri getirip kar sağlayacak faaliyetler gerçekleştirmek için çalışırlar. Çok uluslu şirketlerin faaliyetleri ve yapısı bakımından olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Bu etkiler aşağıda Tablo 6' da gösterilmiştir;

Tablo 6: Çok Uluslu Şirketlerin Olumlu ve Olumsuz Etkileri.

Olumlu etkileri	Olumsuz etkileri
Dünya ticaretinin artmasına katkı sağlarlar. Gelişmeyi finanse ederler. Uluslararası borçların finansmanına yardımcı olurlar. Ticaretin önündeki tarife gibi engelleri kaldırarak, serbest ticaretin gelişmesine katkıda bulunurlar. Teknoloji transferi yaparlar. Maliyet azaltarak üretimi arttırırlar. İstihdamı arttırırlar. Personel eğitimini sağlarlar. Satış imkanlarını uluslararasılaştırırlar. Pazarlama ustalıklarını ve kitlesel reklamcılık organizasyonlarını dünya çapında yayarlar. Milli geliri ve ekonomik gelişmeyi arttırırlar. Az gelişmiş ülkelerin gelişmeleri için yardımcı olurlar. Ülke içinde refahı arttırıcı işlemleri vardır. Ülkeler arasında barışın savunucusu olurlar. Ulusal sınırları kaldırarak küreselleşme sürecini hızlandırırlar. Faaliyet gösterdiği alanla ilgili yönetim ve teknik konularda yardımcı olur ve istihdam yaratırlar.	Çok uluslu şirketin ana ülkesindeki işlerin ve üretimin başka ülkeye taşınmasına ve istihdamın azalmasına sebep olurlar. Böylece ana ülkedeki vasıflı veya vasıfsız işçiler üstünlüklerini kaybederler. Oligopolistik yapıya sahip oldukları için yatırım yaptıkları ülkelerde rekabeti ve serbest girişimleri azaltırlar. Ev sahibi ülke içindeki sermayeyi arttırır, yerel endüstrileri yatırım sermayesinden yoksun bırakırlar. Borç vererek borçlu yaratır ve borçluyu kendilerine bağımlı duruma getirirler. Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde üretimi tekelleştirip, üst düzey teknoloji ihraç ederler. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeleri kendi teknolojilerine bağımlı hale getirirler. Yatırım yaptıkları ülkedeki yerel işletmelerin gelişimini engeller ve yerel personellerin uzmanlaşmasını engeller. Enflasyona katkı sağlayan organizasyonların oluşumuna katkı sağlarlar. Emek rekabetini piyasadan uzaklaştırarak istihdam azaltırlar. Personel ücretlerini sınırlar veya düşürürler. Tekelleşme ve oligopolleşme sonucu uluslararası piyasada hammadde ulaşımını sınırlarlar. Ücret politikaları dolayısı ile zengin fakir ayrımını genişletirler. Yerel zenginlerini refahını arttırırken fakirlerin refahını düşürürler. Kendi hedefleri doğrultusunda hareket eden politik rejimi desteklerler.

	Ulus devletin ekonomi üzerindeki egemenliğini tehlikeye atarlar. Kredi şartlarını ve oranlarını etkilerler.
--	---

Kaynak: (Candemir A. (2006a). Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Etkileyen Faktörler, Cilt 1, İstanbul:YASED Yayınları) aktaran Batmaz ve Tekeli, 2009: 17.

Yukarıdaki tabloda çok uluslu şirketlerin olumlu ve olumsuz etkileri verilmiştir. Dolayısı ile ev sahibi ülke için çok uluslu şirket hem olumlu hem de olumsuz etkileri beraberinde getirebilir. Diğer bir açıdan bu etkiler de ev sahibi ülkenin ekonomik yapısına bağlı olarak değişebilir.

B. Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi ve Küreselleşme Olgusu

Modern anlamda dünya ticareti ve şirketlerin uluslararası yatırımlar ile beraber çok uluslu şirket yapısına dönüşmesi yeni bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca küreselleşme sürecinin getirdiği bütünleşme ile günümüzde çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha önemli bir hal almaktadır. Ulus devlet kavramının etkisini yitirmesi, serbest piyasa ekonomisi ve uluslararası ticaretin yaygınlaşması ile birlikte ekonomik ve siyasi sınırlar ortadan kalkmış dünya ortak bir pazar haline dönüşmüştür. Çok uluslu şirketlerin tarihi olarak kesin bir yargı olmamakla beraber 19.yy. ortalarında ortaya çıkıp 1.Dünya Savaşı'na kadar kurumsallıklarını arttırdıkları fikri ortak kabule sahiptir. Özellikle 1870 sonra teknolojik ve ulaşımında ki gelişmeler ile beraber üretim olanaklarının birden çok ülkede faaliyet göstermeye başlamış ayrıca bu gelişmeler ile beraber doğal kaynakların çıkartılıp işlenmesi de kendine yabancı yatırım çekmeye başlamıştır (Batmaz ve Tunca, 2005: 9).

Ancak 17. ve 18. yüzyıllarda ve öncesinde görülen koloni yatırımlarının çok uluslu şirketler ve yabancı yatırımlar için bir başlangıç kabul edilebilir. Ayrıca günümüz anlamında çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışında ki ana etkenler sanayi devrimi ile beraber üretimin uluslararası bir hal alması olarak

değerlendirilebilmektedir (Batmaz ve Tunca, 2005: 9). Ancak 17. ve 18. yüzyılda ki İngiliz, Fransız ve Hollandalı ticaret şirketleri günümüz anlamındaki çok uluslu şirket anlamına yakın olmakla beraber çok uluslu şirketlerin öncüsü sayılmaktadırlar (Batmaz ve Tekeli, 2009: 11).

Çok uluslu şirketler tarihsel süreç içerisinde I. Dünya Savaşı dönemine kadar etkinliklerini arttırarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan Büyük Buhran ile duraklama dönemine girmiştir. 1960 yıllardan sonra tekrardan çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinde ve dorudan yabancı sermaye yatırımlarında artış olmuştur. Özellikle uluslararası ticaretin yaygınlaşması ve ekonomik anlamda gelişmelerin yaşanması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere doğru kaymasına neden olmuştur. Ayrıca, bu ülkelerin yabancı yatırımı ve yatırımcıyı ülkelerine çekebilmek için düzenledikleri gümrük ve vergi tarifeleri devlet ve özel teşviklerde çok uluslu şirketlerin bu ülkelerle olan faaliyetlerini arttırmıştır.

C. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

19. yüzyıl sonlarına doğru meydana gelen ulaşımındaki ve teknolojiadaki gelişmeler üretim faaliyetlerinin birden çok ülkelerde yapılmasına olanak sağlamıştır. Literatürde “yabancı sermaye yatırımı”, “özel yabancı sermaye yatırımı”, “doğrudan yabancı yatırımı”, ve “doğrudan yabancı sermaye yatırımı” olarak adlandırılmaktadır. Belirli bir sermaye birikimine sahip şirketlerin sermayelerini değerlendirmek amaçlı başka ülkelerde yaptıkları yatırımlar yabancı yatırım olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Yabancı sermaye yatırımı “Yabancı” bir şirketin kendi ülkesinin dışında başka bir ülkeye yaptığı yatırımı ifade etmektedir. “Özel” kelimesi de yatırımın devlet sahipliğine olmayıp şirketler sahipliğinde olduğunu ifade etmektedir. “Yabancı sermaye” ise bir ülkede ki sermayenin tamamının ya da bir kısmının yabancı şirketlerin sahipliğinde olduğunu ifade etmektedir. “Doğrudan” kelimesi ise sermaye yatırımı ile beraber yapılan teknoloji, bilgi, iş gücü transferini de ifade etmektedir. (Karluk, 1998: 399) Doğrudan yabancı yatırımlar 1960-1970 yıllarından sonra daha da artarak günümüz serbest piyasa ekonomisinde daha çok önemli bir kavram haline gelmiştir.

Yabancı yatırımlar genel olarak üç bölümde incelenmektedirler. Bunlar (Demirel, 2006: 7);

- Portfolyo Yatırımları
- Doğrudan Yabancı Yatırımlar
- Diğer Yatırımlardır

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları da sermaye dışında bilgi, teknoloji ve uzmanlaşmış iş gücü getirdiği için özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından tercih edilmektedir. Özellikle sermaye birikimi açısından eksiklik çekilen ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülke ekonomisinin gelişimi ve sermaye arzı için tercih nedeni olmaktadır.

1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımlanması

Yabancı yatırımlar öncelikle 1970 - 1990 yılları arasında gelişmiş ülkeler arasında sermaye transferi olarak gerçekleşirken 1990'lü yıllardan sonra gelişmemiş yada gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırım olarak geçiş göstermeye başlamıştır. Bu geçişin ana nedeni ise borç alan ülkelerin ödemekte zorlanması ve ödeyememesi bu ülkelere doğrudan yabancı yatırımları arttırmıştır. (Ertekin, 2008: 26)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir görüşe göre tanımlamak gerekirse bir yatırımcının başka bir ülkede yer alan bir işletmenin en az %10 veya daha fazla hissesine sahipliği ve bu sahip olunan hisse neticesinde sağladığı uzun süreli kâr amaçlı yatırımlardır. En az %10'luk hisse sahibi olmak o işletme içerisinde söz sahibi olma ve yönetimde kontrol gücüne sahip olma anlamına gelmektedir. (Koçtürk, Eker, 2012: 37) Doğrudan yabancı sermaye yatırımları uzun vadede gelir arttırmaya yönelik yapılan yatırımlardır. %10 payında hisse sahipliği sadece genel olarak kabul görmüş bir örnek olarak gösterilebilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının farklı şekillerde tanımlanabilmektedir.

Karluk'a göre doğrudan yabancı sermaye yatırımı; "bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji,

işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır.” Tanımdan da anlaşılacağı üzere bir yatırımcının ya da firmanın kendi ülkesi dışında sermaye transferi ile beraberinde götürdüğü teknoloji, know-how ve iş gücü de götürmesidir (Karluk, 1998: 399).

DPT’nin tanımına göre de doğrudan yabancı sermaye yatırımlar; “yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır. Bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirildiği yatırımlardır.” (DPT, 2000: 1).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, küreselleşme süreci içindeki uluslararası ekonomik bütünleşme hareketlerinin en önemli parçasıdır. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırım ile ülkeler arası uzun süreli ekonomik ilişkiler sağlama üzerine gerçekleştirilmektedir. Uygun politikalar çerçevesinde doğrudan yabancı yatırımlar hem ev sahibi ülke ekonomisini hem de yerel işletmeleri geliştirici etkiye sahiptirler. Sadece sermaye transferi değil teknoloji ve know-how transferi de sağlarlar. Ve uluslararası ticaret içerisinde sermaye akışını sağlamaktadırlar. Böylece yatırım yapılan ülkenin de dünya ticaretinden pay almasına yardımcı olurlar. (OECD, 2008: 14)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları da kendi aralarında, yönüne göre, yatırım şekline göre ve amacına göre olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır (Mucuk, 2011: 14);

Yönüne Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

- İçe Gelen Yatırımlar (Inward FDIs)
- Dışa Giden Yatırımlar (Outward FDIs)

Yatırım Şekline Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

- Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investments)
- Birleşme ve Satın Alma Şeklindeki Yatırımlar (Mergers & Acquisitions)
- Yatay Yatırımlar Yatırımlar (Horizontal FDIs)
- Dikey Yatırımlar (Vertical FDIs)

Amacına Göre Doğrudan Yatırımlar,

- Kaynak Arayan Yatırımlar (Resource-Seeking FDI's)
- Pazar Arayan Yatırımlar (Market-Seeking FDI's)
- Etkinlik Arayan Yatırımlar (Efficiency-Seeking FDI's)
- Stratejik Aktif Arayan Yatırımlar (Strategic Asset-Seeking FDI's)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ev sahibi hükümetler yatırımları teşvik edici politikalar uygularlar. Mali teşvikler hükümetlerin uyguladığı yabancı yatırımcılar için vergi kolaylıklarını kapsar. Finansal teşvikler ise fabrika ya da tesis bulmakta ya da kurmakta kullanılacak fonlar ve kredileri kapsar. Diğer teşvikler de hükümetlerin yatırımcılara verdiği satın alma ya da satış garantileri, gümrük tarifeleri ve ithalat kotalarını kapsar (Emrah, Gegez, Arslan, Pirtini ve Tıǧlı, 2007: 199). Hükümetler yabancı yatırımcılar için kendi ülkesinde üretim yapacaksa üretim yapacağı malın ithalatın sınırlama getirebilir ve satışı için garanti verebilir. Bu garanti daha önceden belirlenen hedefler doğrultusunda satış olmaması durumunda kalan malların devlet tarafından alınması şeklinde olmaktadır.

2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Türleri

Şirketler yatırım kararı düşündüklerinde bunu çeşitli yönlerde yapabilirler. Öncelikle yatırım kararını vermeden detaylı bir araştırma yapmaları gerekmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları şirketlerin dışa açılma stratejileri içerisinde risk faktörü daha fazla olan yatırımlardır. Genelde uzun vadede gelir getirici yatırımlar olarak ortaya çıkarlar. Şirketler de kendi hedeflerine ve karalarına göre yatırım konusunda karar verirler. Bu yatırımların çeşitli şekilleri vardır.

a. Yeni Bir Tesis Kurma veya Tam Sahiplik

Yeni bir tesis kurmak (Greenfield Investment) literatür içerisinde tam sahiplik ya da kendi üretim tesisini kurmak gibi farklı şekillerde ifade edilmektedir. Bir şirketin yabancı bir ülkede üretim tesisi satın almak yerine kendisi sıfırdan yeni bir tesis kurması gibi farklı şekillerde ifade edilebilmektedir. Yeni bir tesis kurmak dışa

açılma stratejileri içerisinde diğer stratejilere göre daha fazla risk içeren stratejidir. Çünkü, yeni bir tesis kurmak büyük miktarda sermaye transferi ile birlikte çeşitli kaynaklar, teknoloji ve know-how transferini de gerektirmektedir.

Yatırım yapılacak ülkede iş gücü, hammadde kaynakları gibi faktörler maliyet açısından ucuz ise, yapılacak satışlar ile pazar uzun vadede bir gelecek sağlayacaksa şirketler için %100 sahiplik ile kendi tesisini kurma stratejisi düşünülebilir. Ayrıca yatırım yapılacak ülkenin siyasal, ekonomik ve kültürel durumu ve ihracat/ithalat sistemi araştırılmalıdır. Ek olarak ev sahibi ülke pazar şartları iyi incelenmeli ve diğer rakiplerde göz önünde bulundurularak yatırım kararı verilmelidir. Yapılacak ayrıntılı bir analiz ve fizibilite çalışması sonucunda pazara girilmeye karar verilmelidir. (Ulaş, 2009: 159) Yatırım sağlayacak şirket sermaye dışında teknoloji ve know-how transferi de sağlayacağı için ev sahibi ülke içerisinde marka değerini güçlendirebilir. Üretim, kaynaklar ve kazançlar da %100 sahiplik söz konusu olduğu için ev sahibi ülke içerisinde avantaj sağlayıcı bir durum söz konusudur. Yüksek riskli ve daha fazla sermaye gerektiren bir yatırım olduğu için genel olarak uluslararası şirketler tarafından tercih edilmektedir. Ve her yatırım çeşidi gibi avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Avantajları olarak sıralanırsa (Emrah, Gegez, Arslan, Pirtini ve Tıgılı, 2007: 209);

- Yatırım yapılacak ev sahibi ülkede yatırım teşvikleri uygulanıyorsa yatırım yapacak şirket için maliyet düşürücü etki yaratabilir. Böylece firma en uygun yeri seçerek en yeni ve en son teknolojiler ile yeni bir şirket kurabilir.
- Her şey sıfırdan kurulacağı, mevcut yaşanan problemlerle (satın alma maliyetleri, eski teknoloji çalışma koşulları gibi) karşılaşmaz.
- Her şey en baştan kurulacağı için ve mevcut bir kültür, işleyiş, strateji oluşmadığı için her şey yönetimin isteklerine göre belirlenebilir. Böylece yeni girilen pazarın sahip olduğu yeni iş kültürü için uyum daha çabuk sağlanabilir.

Yeni bir tesis kurmanın dezavantajları ise;

- Faaliyetlerin herhangi bir sorun çıkmadan yürütülmesi ve bir düzene oturması zaman ve sabır gerektirir.
- Çoğu zaman satın alma gerçekleşemediği için yeni bir tesis kurma yatırımı yapılır. Ve arazi olarak pahalı olabilir.
- Yeni kurulacak işletme de ev sahibi ülke kurallarına yasalarına uygun olarak faaliyet sürdürmek gerekmektedir.
- Yeni kurulacak işletme iş gücü bulabilmek için yerel kaynaklardan yararlanmalı ve bu iş gücünü belirli eğitim sürecinden geçirmelidir.
- Yeni kurulacak işletme yerel kültüre veya yapıya ait olmadığı için dikkat çekici olup göze batabilir.

Söz konusu avantajlar ve dezavantajlar ile yeni bir işletme kurmak, firmalar için seçilebilecek yabancı yatırım seçeneği olabilir. Ancak bunlar detaylı bir ön araştırma yapıldıktan sonra verilebilecek bir karar olmalıdır.

b. Birleşme ve Satın Alma

Uluslararası pazarlarda bir şirketin yabancı yatırımlar yoluyla kendine ait bir işletme oluşturmalarının birkaç yolu vardır. Örnek olarak bir şirket yabancı bir ülkede başka bir işletmeyi satın alarak yabancı bir pazara girebilir. İkinci olarak da yabancı bir ülke pazarında kendisi yeni bir şirket kurabilir. Firmalar kendi maliyet hesaplamaları ve hedefleri doğrultusunda bu seçeneklerden faydalanabilirler.

Şirket birleşmeleri iki ya da daha fazla firmanın bir araya gelerek oluşturduğu yeni bir firma olarak tanımlanabilir. Birleşmelerde, taraf tüm şirketler sermayelerini, know-how birikimlerini ve teknolojik birikimlerini bir araya getirerek ortaya yeni bir şirket kurarlar.

Ayrıca şirket birleşmeleri de kendi arasında farklı isimler alabilmektedir. Örnek olarak, taraflar arasında karşılıklı görüşme ve pazarlık ile yapılan anlaşma sonrası yapılan birleşmelere “Gönüllü” ya da “Dostça Şirket Birleşmesi” adı verilmektedir. “Şirket Ele Geçirme(takeover)” ise hedef şirketin hisse senetlerinin

satın alınmasıyla şirketin ele gerilmesine denir. İşletmenin yöneticileri istemese bile hissedarlar kendilerine yapılan teklifle bu seçeneği değerlendirebilir. Şirket ele geçirmeleri hisse senetleri tamamen halka açılmış şirketler için mümkündür (Sariaslan, Cengiz'den aktaran Ulaş, 2009: 183).

İşletmeler aşağıda açıklandığı üzere yatay, dikey, karma ya da yabancı ülkelerde birleşme gerçekleştirebilirler. Kısaca açıklamak gerekirse (Ulaş, 2009: 186);

1) Yatay Birleşmeler de taraflar benzer ürün üreten benzer sanayi kollarında faaliyet gösteren şirketlerin birleşmesidir. Amaç pazar içerisinde tekelleşmek, satış hacmini arttırmak olarak ifade edilebilir. Örnek olarak Exxon ile Mobil'in 1999 yılında birleşmesi ve Chase Manhattan-Chemical Bank'ın Osmanlı Bankası ve Garanti Bankası ile birleşmesi gösterilebilir.

2)Dikey Birleşmeler, tedarik kaynaklarına doğru veya müşteriye doğru olabilir. Taraflardan biri üretici durumundayken diğeri dağıtıcı durumundadır. Örnek olarak ilaç üretim firması Merck ile ilaç dağıtım firması Medco gösterilebilir.

3)Karma Birleşmeler benzer sanayi alanında faaliyet gösteren şirketlerin ya da hiçbir ortak yanı olmayan şirketlerin birleşmesidir. Örnek olarak, Pepsico-Pizza Hut birleşmesi, Arçelik ile Türk Elektrik Endüstrisi birleşmesi örnek olarak gösterilebilir.

4)Coğrafi Birleşmeler, uluslararası alanda faaliyet göstermeyi hedefleyen firmaların bir araya gelerek oluşturduğu birleşmelerdir.

Birleşmelerin yanı sıra satın alma ise mevcut bir şirketin ev sahibi ülkede pazara girmeyi amaçlarken ev sahibi ülkede mevcut faaliyetini sürdüren bir şirketin tamamının ya da bir kısmının satın alınmasıdır. Satın almalarda iki taraf vardır; birincisi alıcı şirket, ikincisi de satın alınan şirket veya hedef şirket. En önde gelen perakende şirketlerinden Wall Mart' ın uluslararası pazarlama stratejisi satın almalarından kaynaklanmaktadır (Emrah, Gegez, Arslan, Pirtini ve Tıgılı, 2007: 209, Ulaş, 2009: 179).

Satın almalar yabancı firmaların ev sahibi ülke pazarına girebilmek için kullandıkları en yaygın ve pratik yoldur. Risk oranı yüksek bir stratejidir. Çünkü hali hazırda ev sahibi ülke pazarında faaliyet gösteren ve ev sahibi ülke pazarının dinamiklerini, özelliklerini ve kültürünü bilen bir şirketin satın alınması yabancı

firma için işleri kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan ev sahibi ülkede potansiyeli düşük bir firmanın satın alınması yabancı firma için olumsuzluklar yaratacaktır. Satın stratejisinin de kendine göre avantajları vardır. Bunlar (Ulaş, 2009: 179-180);

- Satın alma yöntemi ev sahibi ülkede pazara hızlı bir giriş sağlamaktadır. Satın alıcı şirket ev sahibi ülkede mevcut satın alınan firmanın sahip olduğu çalışanlar, teknoloji, üretim hattı, müşteriler üzerinde doğrudan kontrol hakkına sahip olmaktadır.
- Satın alma stratejisinde mevcut bir pazara daha rahat erişim sağlandığı için getirisi kısa vadede olabilir. Satın alınan firma ile satın alan firma arasında yapı ve özellikler bakımından farklılıklar olabilir. Satın alınacak firmanın ev sahibi pazarı içerisindeki aktifliği, pazar payı, satış hacmi ve getiri potansiyeli yüksek olabilir. Bu da yabancı firma açısından satın alma stratejisi önemli bir avantaj ve tercih olabilir.
- Satın almada ki ana neden ev sahibi ülkedeki pazar gücü ve büyüklüğüne sahip olmaktır. Pazar gücüne sahiplik ise mal ve hizmetlerin rakiplerden daha fazla satış oranına sahip olursa veya daha az maliyetli satarsa elde edilebilir. Bu nedenle satın almaların birçoğu ev sahibi ülkede distribütör veya tedarikçiyi satın alarak gerçekleşmektedir.
- Ev sahibi ülke pazarına giriş engellerinin üstesinden gelinebilir. Satın alınan şirketin ürününden farklı başarılı bir ürün geliştirmek uzun zaman alabilir.

Satın almalar ve birleşmeler özellikle uluslararası iş yapan firmaların geliştirmekte olan ülkelerde uyguladıkları maliyet düşürücü stratejilerdir. Özellikle geliştirmekte olan ülkelerde mevcut ucuz iş gücünden ve yatırım teşviklerinden ve yerel pazarlardaki pazar hacimlerinden yararlanmak için kullanılabilir.

c. Ortak Girişimler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları kapsamında firmaların kullandığı bir diğer strateji ise ortak girişimler (joint-venture)'dir. Ortak girişimlerin yapılan

girişimin özelliğine göre farklılık gösterdiği için ortak bir tanım yapılması zordur. Ancak her iki taraf içinde ortak girişim taraflar arası yapılan sözleşmeye dayanmaktadır. Ortak girişimler yapısal bakımdan tedarik edici veya yönlendirici, pazar konumu ve uyruğu bakımından farklılıklar göstermektedir. (Çelebi, 2017: 100-101),

Ortak girişim genel olarak iki ya da daha fazla firmanın ya da birbirinden bağımsız hukuki ve iktisadi anlamda birbirinden bağımsız yatırımcıların belirli bir amaç için veya belirli bir iş, proje için ortaklaşa kurulan yeni şirketlerdir (Dayınlarlı' dan aktaran Ulaş, 2009: 161). Amaç genel olarak yeni bir pazara girerek o pazarda satış elde etmek ve kâr elde etmektir. Şirketler ortak girişimlerde ortaklaşa şirket kuracağı firmanın dağıtım kanallarından faydalanabilir veya üretim olanaklarından faydalanabilir. Yani taraflar daha iyi yaptıkları bölümlerde bir araya gelerek ortaya yeni bir değer yaratma amacındadırlar.

Ortak girişimler sermaye paylarının yüzdelerine göre sınıflandırılmaktadırlar. Bu sınıflandırma Amerikan firmalarına göre yapılmıştır (Ulaş, 2009:163). Aşağıda Tablo 7' de sermaye paylarına göre ortak girişim türleri verilmiştir.

Tablo 7: Sermaye Paylarına Göre Ortak Girişim Türleri

Sermaye Payı (%)	Ortak Girişim Türleri
%95-100	Yan kuruluş
%11-94	Uluslararası ortak girişim
%51-94	Çoğunluk payı ile oluşturulan ortak girişim
%50-50	Eşit payla oluşturulan ortak girişim
%11-49	Azınlık payı ile oluşturulan ortak girişim

Kaynak: (Ulaş, 2009:163).

Yukarıdaki tabloya göre %50-50 oranından düşük bir oranlar ortak girişim oluşturuluyor ise azınlık payı ile oluşturulan ortak girişim. %50-50 oranından yüksek bir payda ile oluşturuluyor ise çoğunluk payı ile oluşturulan ortak girişim olarak ifade edilmektedir.

Ortak girişimlerde yabancı bir firmanın girmek istediği ev sahibi pazarda yerel bir firma ile anlaşması her iki firmaya da avantajlar sağlayabilir. Yerel pazarda mevcut

dağıtım kanalları, belirli bir Pazar hacmi ve oturmuş müşteri ilişkileri olan bir firma ile anlaşmak yabancı firmanın yerel pazarda kâr etme şansını arttıracaktır. Ayrıca yerel firmalarla anlaşmalar, ev sahibi ülkelerin yabancı firmalara uyguladığı ticaret ve kota engellerini aşmaları için bir fırsat oluşturmaktadır. Diğer yandan ortak girişimlerde firmaların ortak çalıştıklarından dolayı kontrol açısından maliyet artabilir. Bu da ortaklar arasında anlaşmazlıkları ortaya çıkarabilir.

Aşağıda ki Tablo 8’de gelişmekte olan ülkelerde ortak girişim oluşturma nedenleri verilmiştir.

Tablo 8: Gelişmekte Olan Ülkelerde Ortak Girişim Oluşturma Nedenleri

Çok Uluslu İşletme İçin	Yerel Ortak İçin	Yerel Hükümet İçin
Hammaddeye ulaşmak	Teknoloji transferi	Ödemeler dengesini iyileştirme
Riskin azaltılması	Yönetmelik know-how ve marka edinme	İstihdam yaratma
Yeni pazarlar	Kâr	Ulusal geliri artırma
Ölçek ekonomisi	Sermaye Sağlama	Dışa bağımlılığı azaltma
Hükümet düzenlemeleri	Büyüme	Teknik teknoloji ve yönetim bilgisi
Mali teşvikler	İhracat fırsatlarını kazanma	
Düşük girdi maliyetleri	Yüksek kalitede üretim yapma becerisi	
Gerçek dışı kur oluşumları	Yerel iş gücünü eğitme	

Kaynak: Ulaş, 2009: 169

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi ortak girişimlerin hem yerel ortak hem de yabancı ortak için avantajlar sağlarken hem de yerel ekonominin gelişmesini sağlamaktadır. Yerel ortak yabancı firmanın teknolojisinden firmasından faydalanırken ayrıca yerel iş gücü için eğitim fırsatı yaratabilir. Yabancı firmada yerel markete girişte daha az sorunlarla karşılaşarak yatırım yapabilir. Bu ortaklıkta yerel hükümetlerin destekleyerek ekonominin gelişmesini sağlayacak önemli bir stratejidir. Böylece ortak girişimin amaçları hem ekonomik hem de siyasi olabilir. Örnek olarak hükümetlerin yabancı firmaların mülkiyet elde etmelerini yasaklayan politikalar uyguluyorsa ortak girişim stratejisi kullanılabilir.

d. Lisans Anlaşmaları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları kapsamında bir diğer yatırım türü de lisans anlaşmalarıdır. Lisans anlaşmaları genel olarak uluslararası alanda farklı yerel pazarlarda da faaliyet göstermek isteyen bir firmanın ev sahibi ülkede yerel bir işletmeye üretim veya satış izninin belirli bir bedel karşılığında verilmesidir. Bu bedel belirli bir getiri veya “royalty” olabilir. Royalty, lisans ücretinin literatürdeki adıdır ve satışların belirli bir yüzdesidir. Bu oran %3-%7 arasında değişmektedir. Lisans anlaşmalarında iki taraf bulunmaktadır. Lisansör (lisans veren), diğeri lisansiye (lisans alan) olarak ikiye ayrılır. Lisansör, elindeki teknolojiyi, patentine sahip olduğu bir malı ya da kendi üretim sırlarını başka ülkenin yerel ekonomisi içerisinde bir lisans alan firmayla yapılan anlaşma çerçevesinde üretim yapma iznini verir. Uluslararası şirketler girmek istedikleri ülke pazarında yeni bir tesis kurmak yerine yerel bir firmayla lisans anlaşması yaparak o ülke içerisinde üretime başlayabilir (Ulaş, 2009: 111).

Lisansör lisans vermek için sahip olduğu ürün patenti, teknik danışmanlık, marka adı, telif hakkı, ticari sır, kalite kontrol, üretim bilgisi, pazarlama desteği, ticari unvan, ürün formülü, tasarım, franchise, prosedürler ve sistemler, yönetim ve deneyim gibi değerleri kullanabilir. Lisans alan firmada bu değerlerden faydalanarak bir faaliyet gösterebilir. Örnek olarak bir know-how lisans olarak alındığında lisansı alan firma sadece üretim konusunda ki gizli bir bilginin lisansını almıştır ve kendi olanaklarıyla ve bu bilgi ile üretime başlayıp pazarda satış yapabilir.

Lisans anlaşmaları genel olarak 2 gruba ayrılır (Emrah, Gegez, Arslan, Pirtini ve Tıgılı, 2007: 58 - 59, Ulaş, 2009: 113);

- Basit Lisans Sözleşmeleri (İnhisari olmayan / non-exclusive licence): Lisansör bir firmayla anlaşma yapmasına rağmen aynı konuda başka firma yada yatırımcılara da lisans verme hakkını saklı tutar.
- Tekelci Lisans (İnhisari / exclusive licence): Lisansör ve lisansiye arasında ki anlaşmaya göre lisansör aynı ürün lisansını başka kimseye veremeyeceği taahhütü ile anlaşmaya varırlar. Böylece lisans alan kendi pazarında önemli ölçüde üstünlük sağlamaktadır. Lisans alan bölgede tekolci konuma gelebilir ve alt lisans verme yetkisi elde edebilir.

Lisans anlaşmaları anlaşma şartlarına göre hem lisans alan hem de lisans veren için avantajlara ve dezavantajlara sahiptir. Lisans anlaşmalarının avantajları (Emrah, Gegez, Arslan, Pirtini ve Tıgılı, 2007: 53-57, Ulaş, 2009: 114-118);

- Yeni bir tesis kurma, satın alma ve birleşmeler ya da ortak girişime göre daha az risk içermektedir.
- Lisans anlaşmalarında sermaye açısından büyük bir transfer gerekmemektedir. Böylece yatırımın kâra dönüşmesi hızlı ve kısa vadede şekilde gerçekleşebilir. Diğer yatırım çeşitlerinde yer alan işgücü, hammadde ve üretim maliyetlerinden büyük ölçüde tasarruf sağlayabilir.
- Ev sahibi ülke pazarına girişteki ticari engellerden, gümrük kotalarından kaçınılabilir ve politika gereği doğrudan yabancı yatırımın yasaklandığı ülkelere lisanslama yoluyla yatırım yapılabilir.
- Marka değeri yüksek bir firmanın lisans vermesi ev sahibi ülke pazarında bir nevi kendini tanııtma imajını arttırma imkânı sağlamaktadır.
- Lisans verme anlaşmaları lisans veren firmanın ürün çeşitliliğini arttırabilir. Ve kendi sektörü dışında ki sektörlerden gelir elde etmesini sağlayabilir.
- Lisans veren firma anlaşmaya göre lisans alan firmanın sahip olduğu patent üzerinde geliştirme yapma ve bu geliştirmelerden faydalanma hakkına sahip olabilmektedir.
- Lisans anlaşmaları, markanın ev sahibi ülkede kopyasının üretilmesini ya da taklit edilmesini engelleyebilmektedir.
- Ev sahibi ülkenin kültürüne göre diğer doğrudan yatırım araçları hükümet politikalarının ya da halkın tepkisini çekebilmektedir. Ancak lisans anlaşmaları lisans veren firmanın bu tür etkilerden daha az etkilenmesini sağlayabilir.
- Lisans alan firma lisans veren firmanın marka değerinden faydalanma imkânı sağlayacaktır.
- Lisans alana lisans veren tarafından marka değerine ve satış stratejilerine bağlı olarak satış garantisi sağlayabilir. Lisans anlaşmasının şekline göre patent anlaşması yapılabilir. Ayrıca bunun yanında ürünün satışı için kontrol hakkı lisans veren firmanın elinde bulunabilir.

- Patent hakkı ve know-how anlaşmalarında lisans alan firma araştırma ve geliştirme maliyetlerinden tasarruf sağlayabilir.

Lisans anlaşmalarının dezavantajlarını sıralayacak olursak (Emrah, Gegez, Arslan, Pirtini ve Tıgılı, 2007: 53-57, Ulaş, 2009: 114-118);

- Lisans vermek ev sahibi ülke içerisinde ve belirli bir süre sonra rakip firmalar yaratabilir. Rakip firmalar da aynı ürünü daha az maliyetli bir şekilde üretilip daha düşük fiyata satarak lisans veren firmanın zararına neden olabilir. Uzun sürede ticari riski yüksektir.
- Lisans anlaşmalarının gelirleri ihracat ve diğer doğrudan yabancı yatırım çeşitlerine kıyasla daha düşüktür. Lisans anlaşmaları süre sınırı olduğu için ve elde ettiği royalti geliri de önceden belirlenmiştir.
- Hükümet politikaları ile yerel üreticiyi koruma amacı sağlanan ülkelerde lisans veren firma lisans anlaşmasının iptali sırasında zorluklarla karşılaşabilir.
- Lisans alan firma yerel pazar içerisinde başarılı pazarlama ve satış stratejileri geliştirmeyse bu yöntem lisans verenin zararına yol açabilir.
- Lisans anlaşmalarının da lisansa ödenen bedel yüksek ise ve bu bedel satış fiyatlarına yansır ise, ev sahibi ülkenin pazarında satış rakamlarını etkileyebilir.
- Lisans alan firma ürünün standardizasyonu için lisans veren firma ile aynı standartlarda üretim yapmalıdır. Aksi takdirde küresel olarak markanın imajı zedelenabilir.
- Yerel üretimlerde ki mallarda gerekli kaliteyi bulamayan tüketici de “ithal ürünler daha çok kalitelidir” anlayışı yerleşmiş olabilir. Dolayısı ile lisans anlaşması ile ithal ürün özelliğini kaybeden bir ürün eskisi kadar tercih edilmeyebilir.
- Lisans anlaşmasının yapısına göre lisans veren firmanın ev sahibi ülkedeki pazarla ilişkisi çok fazla olmayacağından yönetim ve kontrol konusunda lisans alan firmaya bağlıdır.

- Pazara giriş yapılmadan ve lisans anlaşmaları yapılmadan önce detaylı bir analiz yapılmalıdır. Çünkü lisans anlaşması yapılacak olan ürünün ev sahibi ülkede başka üretimini yapan güçlü rakipler olabilir.

Firmalar lisans anlaşmalarını tercih etmeleri halinde ev sahibi ülke pazarına göre detaylı bir analiz yaparak bu yatırım stratejisini deneyebilirler. Risk olarak düşük riske sahip olsa da lisans anlaşmalarının da hem lisans veren firma için hem de lisans alan firma için yukarıda belirtildiği gibi avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Günümüz küresel rekabet piyasasında lisans anlaşmaları daha çok orta ve küçük ölçekli firmalar tarafından tercih edilmektedir. Rekabetin fazla olduğu ortamda daha düşük maliyetlerle getiri sağlayabildiğinden gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yatırım aracı olarak kullanılabilir.

e. Montaj Operasyonları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları içerisinde uluslararası pazara ya da başka bir ülke pazarına girmek isteyen bir firma ihracat ile yerel üretim arasında orta yol olarak görünen montaj operasyonlarını tercih edebilir. Montaj operasyonları stratejisinde asıl hedef, ana ülkeden gönderilen hammaddenin üretim parçalarının başka bir ülkede bir araya getirilip nihai ürünü ortaya çıkarmaktır. Firmalar hammaddelerini yurtdışında ki bir pazarda sahip oldukları şubeler aracılığı ile ya da yeni bir firma kurarak montaj operasyonlarını gerçekleştirebilirler.

Montaj operasyonlarında firmalar özellikle ucuz iş gücünden yararlanarak başka ülke pazarında üretim elde etmek isterler. Ancak, dikkat edilmesi gereken konu hammadde ya da üretim parçalarının transfer maliyetlerinin mümkün olduğu sürece düşük olmasıdır. Maliyetlerin yüksek olması girdiler sonrası nihai ürünün satış fiyatına yansır. Bu da satış hacmini düşürücü etkiye sahip olacaktır. Montaj operasyonlarını üstlenen firma da ucuz ithalat ile yerel pazarda ki rekabette kendi pozisyonunu güçlendirebilir.

Montaj operasyonlarının da yatırım stratejileri içerisinde avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Avantajlarını sıralayacak olursak (Emrah, Gegez, Arslan, Pirtini ve Tıgılı, 2007: 133-134,);

- Düşük taşıma ve gümrük maliyetleri.
- Firmanın ev sahibi ülke içerisinde ki pazarın ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde ve kısa sürede cevap verebilmesi.
- Ev sahibi ülke içerisinde ki düşük işçilik ücretleri ve girdi transfer maliyetlerinin düşük olması.
- Ev sahibi ülke içerisinde satış ve pazarlamada yerel firmanın ulusal imajından yararlanabilme imkânı
- Montaj operasyonları ile ev sahibi ülke pazarı hakkında bilgi edinmek. Böylece daha sonradan doğrudan yatırım düşünülmesi durumunda oluşacak risklere karşı daha önceden bilgi sahibi olmak.

Dezavantaj olarak ise, montaj operasyonları ile ev sahibi ülke pazarına giriş yapan firmanın ülkenin ekonomik ve siyasi düzenlemelerine göre ilerde doğrudan bir yatırıma zorlanması olarak söylenebilir. Ayrıca firmalara göre montaj operasyonları stratejisinin bir tercih sebebi de oluşacak nihai ürünün ihracat maliyetlerinin fazla olması ve ev sahibi ülkenin ithal ürün için gümrük tarife ve kota engellerine maruz kalması olabilir. Bundan dolayı nihai ürünün ihracatı yerine girdi parçalarının transferi maliyet açısından daha uygun olabilir.

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
BELİRLEYİCİLERİ VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN EV SAHİBİ ÜLKE
EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
BELİRLEYİCİLERİ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında hem ev sahibi ülke hem de yatırım sağlayacak firma için belirleyici firma için şartları kolaylaştıran faktörler bulunmalıdır. Bu faktörler firma açısından ev sahibi ülke açısından ekonomik ve stratejik avantaj sağlaması bakımından önemlidir. Ayrıca ev sahibi ülkelerde doğrudan yabancı yatırımları kendi ülkelerine çekebilmeleri için belirli politikalar ve uygulamalar sunarlar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının nereye yapılacağı konusunda en önemli belirleyici faktörler maliyeti düşük ve kazancı yüksek olan yerlerdir. Yatırımcı için de kârlılık oranının yüksek ve devamlı olması en önemli unsurdur (Batmaz ve Tekeli, 2009: 18). Aşağıdaki Tablo 9’ da ev sahibi ülkelerde doğrudan yabancı yatırım belirleyicileri detaylı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 9: Ev Sahibi Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri

Ev Sahibi Ülke Belirleyicileri	Firmaların amaçlarına göre DYY türleri	Ev sahibi ülke içerisinde genel ekonomik belirleyiciler
1. DYY'ler için politik ortam; •Ekonomik, sosyal ve politik istikrar •Giriş ve operasyonel kurallar •Yabancı faaliyetlere getirilen standart davranışlar •Piyasa yapısına ve işleyişine göre politikalar (özellikle rekabet ve B&S politikaları) •Uluslararası doğrudan yabancı yatırıma yönelik anlaşmalar •Özelleştirme politikaları •Ticaret politikaları (tarifler ve tarife harici engeller) ve DYY'nin ticaret politikaları ile uygunluğu •Vergi politikası	A. Market-amaçlı Yatırımlar	•Piyasa büyüklüğü ve kişi başına düşen gelir •Piyasa büyümesi •Bölgesel ve küresel piyasalara erişim •Ülkeye özgü tüketici tercihleri •Piyasanın yapısı
	B. Kaynak/varlık-amaçlı Yatırımlar	•Hammaddeler •Düşük maliyetli ve kalitesiz iş gücü •Vasıflı iş gücü •Teknolojik, yaratıcı ve diğer değerler (marka isimleri) ayrıca bireyler, gruplar ve firmalar •Fiziki altyapı (limanlar, yollar, enerji, iletişim)
2. Ekonomik belirleyiciler •A, B ve C kısımlarını içerir.	C. Etkinlik-amaçlı Yatırımlar	•B bölmesinde ki varlıkların ve kaynakların maliyeti iş gücü kaynaklarının üretkenliği için ayarlanmıştır. •Diğer girdi maliyetleri (diğer ara-mamul ürünler, ev sahibi ülke içerisinde ki ulaşım ve iletişim maliyetleri) •Bölgesel iş ağlarının kurulmasına yönelik bölgesel bütünleşme anlaşmalarına üyelik.
3. Yatırım ortamına göre •Yatırım promosyonu (marka yaratma ve yatırım yaratıcı faaliyetler ve yatırım kolaylaştırıcı hizmetler) •Yatırım teşvikleri •Anlaşmazlık maliyetleri (yolsuzluk, idari etkinlik v.b.) •Sosyal kolaylıklar (çift dil eğitim yapan okullar, yaşam kalitesi v.b.) •Yatırım sonrası hizmetler.		

Kaynak: UNCTAD, (1998). World Investment Report 1998: Trends and Determinants, United Nations, New York and Geneva.

Tablodan da görüldüğü gibi UNCTAD' a göre DYY belirleyicileri politik faktörler, yatırım ortamına faktörler ve ekonomik faktörler olarak 3' e ayrılmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar için öncelikler ev sahibi ülkenin siyasi istikrarı ve ülkenin uyguladığı politikalar önemlidir. Ekonomik olarak ise ilk öncelikler çok uluslu şirketin yatırım amacına göre belirleyiciler değişmektedir.

Yabancı yatırımı kendi ülkesine çekmek isteyen ülkelerde uygulayacağı makro-ekonomik politikalar ile bütün kendi ekonomisini ilgilendiren konularda (istihdam, döviz rezervi, ticareti arttırmak, yerel ekonominin kalkınması v.b.) artış hedeflemektedirler (Ertekin, 2008: 61).

Ev sahibi ülkeler açısından bu artışlar ülkelerin uygulayacağı istikrarlı makro-ekonomik politikalar ile olanaklı olabilir. Ekonomik kalkınma ve istihdamı arttırmak için izlenen serbest para ve mali politikalar ile döviz kurları ve sermaye hareketlerinde ki izlenen serbest politikalar yabancı yatırımcı için çekici olabilir.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu doğrudan yabancı yatırımları kendi ülkelerine çekebilmeleri için teşvik politikaları uygulamaktadırlar. Ek olarak ev sahibi ülke içinde ki istikrarlı politik durum, iyi işleyen para ve mali sistem ve eğitimli ve verimli iş gücü doğrudan yabancı yatırımcının ilgisini çekmektedir.

A. Politik Faktörler

Doğrudan yabancı yatırımlarında yatırımcılar ya firmalar yatırım yapmadan önce ev sahibi ülkenin politik olarak durumunu iyi analiz etmelidirler. Yatırımcılar için en önemli faktör ev sahibi ülkenin politik istikrarıdır. Yatırımcı tarafından uzun vadeli ve devamlılık arz eden gelir için ev sahibi ülkenin istikrarlı ekonomik kalkınma politikalarına ve serbest para ve mali politikalara sahip olması gerekmektedir. Politik faktörler genel olarak ev sahibi ülkenin sahip olduğu siyasi istikrar, ticaret politikaları, vergi politikaları, bürokratik engeller ve bölgesel iş birliklerine üyelik olarak sınıflandırılabilir.

Bir ülkenin siyasi istikrarı anayasal çerçevede belirlenmiş yasalarla sağlanan kurallar bütünüdür. Ev sahibi ülke içerisinde yaşanan grevler, siyasi kutuplaşmalar, sivil savaşlar gibi siyasi istikrarsızlığa sebep olan durumlar yabancı yatırımcının da ülkeden uzak durmasına sebep olmaktadır. Ev sahibi ülkeler yabancı yatırımı kendi ülkelerine çekebilmeleri için vergi teşvikleri uygulayıp, yatırımı kolaylaştırıcı ticaret politikaları uygulamalıdır. Uyguladıkları ticari politikalar ile yabancı yatırım ile gelecek ithalat oranlarını ve gümrük engellerini azaltmalıdırlar. Ayrıca ev sahibi ülkeler yabancı yatırımcıyı çekebilmek için vergi teşvikleri uygulamalıdır. Ev sahibi ülkelerin uygulayacağı vergi teşvikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Türksoy'dan aktaran Erdoğan, 2015: 70);

- İndirilmiş kurumlar vergisi,
- Vergi tatilleri,
- Yatırım indirimleri ve krediler,
- Hızlandırılmış amortisman yöntemi,
- Yeniden yatırım teşvikleri,
- İndirilmiş stopaj vergisi,
- Kişisel gelir vergisi ve sosyal güvenlik katkı payı indirimleri
- Satış vergisi muafiyetleri,
- İndirilmiş ithalat ve gümrük vergileri,
- Özel nitelikli harcamalara getirilen vergi indirimleri,

Ayrıca ev sahibi ülkeler gelen yatırımcı için bürokratik engelleri en aza indirmeli ve yatırımcının bu konuda işini kolaylaştırmalıdır. Yani ev sahibi ülkeler yatırımcılar için uygun iş ortamı oluşturmalıdır. Türkiye “Doing Business 2008” Raporunda, 178 ülke arasından İş Yapma Kolaylığı Endeksinde 58.sırada yer almıştır (Erdoğan, 2016: 75). Yabancı yatırımlar diğer yandan ev sahibi ülkenin bölgesel ve uluslararası ticari anlaşmalara ve ekonomik birliklerin ne ölçüde katıldığına dikkat etmektedirler.

B. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

Yatırımcılar ve çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarını etkileyen diğer bir faktör de yatırım ortamına ilişkin faktörlerdir. Ev sahibi ülkelerin sahip olduğu piyasa ve ticaret ortamı, üretim maliyetleri, yerel ve bölgesel iş şartları ve ev sahibi ülkenin sahip olduğu altyapı sistemi ve uyguladığı politikaları doğrudan yabancı yatırımları kendisine çekmektedir.

Ev sahibi ülkenin piyasa büyüklüğü ve üretim maliyetlerinin durumu çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırım kararları açısından ana faktör olabilmektedir. Özellikle üretim ve girdi maliyetlerinin yüksek olması doğrudan yabancı yatırımları ev sahibi ülkeden itici özelliğe sahiptir. Ayrıca, iş gücü maliyetlerinin ve üretim maliyetlerinin de düşük olması ev sahibi ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımı arttırmaktadır. Komşu ülkelerde de bu şartların olumsuz bir şekilde artması ev sahibi ülkenin gelen doğrudan yabancı yatırım oranını da düşürecektir. Ev sahibi ülkenin sahip olduğu hammadde ve doğal kaynak zenginliği de çok uluslu şirketler için tercih sebebi olabilmektedir. Dolayısı ile yukarda sayılan maliyetlerin tümü ve hammadde zenginliği ev sahibi ülke için gelen doğrudan yabancı yatırım açısından önemli bir etkiye sahiptir. Ev sahibi ülkelerin sahip olduğu politik yapı iş şartları ve iş yapmayı kolaylaştıran teşvikler çok uluslu şirketleri ve yatırımcıyı etkileyen diğer etkenlerdir. Ev sahibi ülkelerin sahip olduğu liberalleşme ve özelleştirme politikaları ve sağladığı çok taraflı ve karşılıklı yatırım anlaşmaları doğrudan yabancı yatırımı kendi ülkesine çekici özelliğe sahip olacaktır. Ayrıca, ev sahibi ülkenin üye olduğu bölgesel iş anlaşmaları ya da ekonomik birlikler çok uluslu şirketlerin yatırımı açısından pozitif etkiye sahip olmaktadır (UNCTAD, 2006: 155).

Diğer yandan ev sahibi ülkenin sahip olduğu yeterli altyapı sistemi ve sağlayacağı iş yapma kolaylıkları çok uluslu şirketler için tercih nedeni olabilmektedir. Ev sahibi ülkenin sağlayacağı enerji arzı, üretim girdi transferlerinde kolaylıklar ve ulaşım kolaylıkları yabancı yatırımcı açısından avantaj haline dönüşecektir. Ayrıca ev sahibi ülkenin iş yapmayı kolaylaştırmak açısından bürokratik engelleri azaltması da kendi ülkesine doğrudan yabancı yatırımları çekebilme özelliğine sahip olacaktır.

C. Ekonomik Faktörler

Ev sahibi ülkenin sahip olduğu ekonomik yapı, piyasa büyüklüğü, maliyetler, döviz kuru istikrarı, ticarete ve mali sisteme yönelik yapısal politikalar yabancı yatırımcı için tercih nedeni olabilmektedir. Ev sahibi ülke kendi politik durumunun yanında ekonomik faktörler çok uluslu şirketler için yatırım tercihi olabilmektedir.

1. Piyasa Büyüklüğü

Çok uluslu şirketler ya da yabancı yatırımcılar mevcut pazarda ki iş hacimlerini korumak ve başka ülkelerin pazarlarında kendilerine yeni iş imkânları sağlayıp geliştirmek için ölçek ekonomilerinden yararlanırlar. Firmalar başka ülkelerde de iş imkânları sağlayıp gelir arttırmak için ülkenin sahip olduğu pazar büyüklüğünü göz önüne almalıdırlar. Ayrıca kendi ülkesine yabancı yatırım çekmek isteyen ülkelerde kendi piyasalarını mümkün olduğunca geliştirip büyütmelidirler (Batmaz ve Tekeli, 2009: 21). Pazarın büyük olması ev sahibi ülke açısından teknolojik, pazarlama ve üretim konusunda belirli bir uzmanlığa sahip olduğunu ifade eder. Ayrıca, büyük pazarlarda vasıflı işgücü ve hammadde arzı daha kolay sağlanabilir.

Bir ülkenin piyasa büyüklüğü o ülkenin sahip olduğu kişi başına düşen gelir ile ölçülmektedir. Buna göre ev sahibi ülkenin piyasasının büyümesi market içinde talep fazlası yaratabilir. Bu yönden, yabancı yatırımcılar açısından tercih nedeni olabilir. Dolayısı ile pazar büyüklüğüne bağlı talep fazlalığı yabancı yatırımcının ev sahibi ülke pazarı içinde satış hacmini arttıran özelliğe sahip olacaktır. Firmalarda sahip olduğu varlıklardan en avantajlı şekilde yararlanabilmek için piyasa büyüklüğünü göz önünde bulundurarak yatırım yaparlar (Asiedu, 2002: 110).

Piyasa büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda yabancı firmalar ev sahibi ülke pazarına giriş stratejisi için ihracat yerine doğrudan yabancı yatırımı seçebilir. Bir firma açısından bir ürünün ihracat yoluyla yabancı başka pazara girilmesinin maliyeti yabancı pazarda üretim yapma maliyetinden yüksekse ihracat yerine doğrudan yabancı yatırım tercih edilecektir.

2. İşgücü Maliyeti

Yabancı firmaların ev sahibi ülke pazarında yatırım yaparken dikkate aldıkları başka bir faktör de işgücü maliyetleridir. Yabancı firmalar başka ülkelere yatırım yaparken ev sahibi ülkenin sahip olduğu ucuz işgücünden de yararlanmak isterler. Dolayısı ile özellikle gelişmekte olan ve gelişmemiş olan ülkelerin sahip olduğu düşük iş gücü maliyetleri yabancı yatırımcı açısından ilgi çekici olmaktadır. Bu konuya örnek olarak ev sahibi ülkenin yerel işçilere verdiği asgari ücretin düşük olması ve sigorta katkı paylarının devlet tarafından belirli bir süreliğine ödenmesi gösterilebilir.

İşgücü maliyetlerinin yüksek olması ürün fiyatına yansıtacağından satış hacminde düşüşe sebep olabilir. Dolayısı ile gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu ucuz iş gücü üretim aşamasında daha çok emeğin kullanıldığı ürünlerde ülkeye avantaj sağlamaktadır. Ürün olarak da emeğin daha çok kullanıldığı ürünlerin üretimini yapan firmaların iş gücünün ucuz olduğu pazarlara yöneldiği gözlenmiştir (Öztürk, 2004: 121-122).

Literatür de işgücü ücretleri ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişki açısından yapılan birçok çalışma ve ulaşılan çeşitli sonuçlar vardır. Bazı yazarlar ücret seviyesi ile doğrudan yabancı yatırım arasında negatif yönlü sonuçlar elde den çalışmalar yapmışken bazı yazarlarda pozitif yönlü sonuçlar elde den çalışmalar yapmıştır (Chakrabarti, 2001 :99). İş gücü açısından yabancı yatırımcılar maliyeti düşük ve yüksek verimli iş gücünden yararlanmak istemektedirler. Dolayısı ile ev sahibi ülke ucuz iş gücü sağlayabiliyorsa yabancı yatırımcılar için tercih nedeni olacaktır.

3. Ticaret Engelleri

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen diğer bir faktör ise ev sahibi ülkenin sahip olduğu ticaret kuralları ve ticarete uyguladıkları vergi oranlarıdır. Ticaret engelleri de hammadde ve üretim girdilerinde ki mallara konulan vergi oranları ile ölçülmektedir. Culem(1988) yaptığı çalışmada ticaret engelleri ve doğrudan yabancı yatırım arasında negatif bir ilişki olduğunu gözlemlemiştir. Diğer taraftan Schmitz ve

Bieri (1972) ve Lunn (1980) yaptıkları çalışmalarda bu ilişkinin pozitif olduğunu gözlemlemişlerdir (Chakrabarti, 2001 :100).

Bazı yazarların yaptıkları araştırmalara göre ev sahibi ülkenin sahip olduğu ticaret kuralları ve oluşturduğu engeller doğrudan yabancı yatırımlar ile negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkarmaktadır. Ev sahibi ülkelerin yerli pazarı koruma amaçlı uyguladıkları ticaret politikaları ve vergi oranları ile çok uluslu şirketler o ülke içerisinde şubeleri ile üretime yöneleceklerdir. Uygulanan ticaret kuralları ve vergiler ile yerli piyasada ki yabancı ürünler yerli ürünlere göre daha pahalı duruma gelecektir. Uygulanan ticari kurallar ve vergiler ile yabancı firmaların bu ülkeye ihracatı zorlaşacak ve ülke içerisinde doğrudan yabancı yatırım yapmaya yöneleceklerdir. Bu da ticari engeller ve doğrudan yabancı yatırım açısından pozitif etki olduğunu göstermektedir (Batmaz ve Tunca, 2005: 22). Kendi ekonomisini yabancı yatırım sermayesi ile kalkındırmak isteyen ev sahibi ülkeler yatırımların önündeki ve ev sahibi ülke içerisinde ki ticaret engellerini mümkün olduğunca kaldırmalıdır.

4. Dışa Açıklık

Doğrudan yabancı yatırımlarda belirleyici diğer bir faktörde ev sahibi ülkelerin uyguladıkları politikaların açıklık derecesidir. Açıklık ticari anlamda genel olarak ihracat ve ithalatın GSYİH' ya oranı ile ölçülmektedir. Böylece, ülkelerin uyguladıkları politikalarda ki açıklık derecesi uluslararası ticarete ve yatırım kararlarında belirleyici faktör olabilmektedir (Chakrabarti, 2001: 99).

Asiedu (2002) yaptığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinde açıklık derecesinin yapılan yatırımın türüne bağlı olduğunu belirtmiştir. Piyasaya yönelik yatırımların, ticari engellerin olduğu ev sahibi ülkede yabancı yatırım açısından pozitif bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Bunu da sebebi yerel piyasaya yönelik yapılan yatırımlarda, yabancı firma kendi ürünlerini ithal etmede zorlanıyorsa şube açma yolunu kullanabilir. Diğer yönden ihracata dayalı yatırımlar yapan çok uluslu şirketlerde korumacı politikalar ile ticaret engelleri ve artan maliyetler dolayısı ile açık ekonomileri tercih edebilirler (Asiedu, 2002: 111). Dolayısı ile yatırım amacı iç piyasaya yönelik ise ev sahibi ülkenin dışa

açık olmaması yatırımcı açısından daha yararlı olacaktır. Ancak gelen yatırım ithalat ve ihracat ağırlıklı ise ev sahibi ülkeye de katkı sağlayabilmesi için dışa açıklık önemli olmaktadır.

5. Döviz Kuru

Çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırım kararlarında dikkat ettiği bir diğer faktör de döviz kurlarıdır. Çünkü çok uluslu şirketler birçok ülkede faaliyet gösterim yatırım yaptıkları için birden çok para birimi ile işlem yapmak zorunda kalmaktadırlar. Dolayısı ile döviz kurlarında ki belirsizlikler çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarını etkilemektedir.

Ev sahibi ülkenin yerel parasının kaynak ülke parasına göre güçlü olması ev sahibi ülke içerisinde tüketim oranının da arttırdığını varsayarak iç pazarda ki satışın arttığını göstermektedir. Bu da çok uluslu şirketler için ev sahibi ülke pazarını ilgi çekici bir hale getirim yatırım kararlarını bu ülkeye kaydırmalarına sebep olabilir. Bu görüş döviz kurları ile doğrudan yabancı yatırımın pozitif etkisini göstermektedir. Diğer yandan ev sahibi ülke parasının güçlenmesi yerel piyasada maliyetleri de arttıracaktır. Ve artan maliyetler de ürün satış fiyatlarına yansıtacağından yerel piyasadaki rekabet oranını düşürecektir. Bu durumda güçlü yerel paradan kaynaklanan yüksek maliyetler çok uluslu şirketlerin başka piyasalara yatırım yapmalarına neden olacaktır. Ancak ürünlerin satışında ki gelir maliyetlerden yüksek ise doğrudan yabancı yatırım seviyesinde bir artış getirebilir. Dolayısı ile nihai ürünlerin yerel pazardan daha çok ihracata dayalı olarak satılması aynı zamanda girdi maliyetlerinin de artması doğrudan yabancı yatırımları azaltıcı etki yaptığı söylenebilir (Batmaz ve Tunca, 2005: 23-24).

Chakrabarti (2001) çalışmasında döviz kuru ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında ki ilişkileri belirtmiştir ve zayıf para birimine sahip bir ülkenin daha az doğrudan yabancı yatırım çekeceğini vurgulamıştır. Ayrıca Caves (1988), Froot and Stein (1991), Blonigen (1995), Blonigen ve Feenstra (1996), doğrudan yabancı yatırım ve döviz kuru ilişkisi hakkında yabancı para ve yerel para birimi oranına göre negatif bir ilişki bulunduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan Edwards(1990) doğrudan

yabancı yatırım ve döviz kuru arasında güçlü pozitif etkileşim olduğunu belirtmiştir (Chakrabarti, 2001: 100).

Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırım kararlarında, ev sahibi ülkenin sahip olduğu ekonomik ve politik durumlara göre itici ve çekici faktör olarak karşımıza çıkabiliyor. Çünkü çok uluslu şirketler de ya da yabancı yatırımcılarda yatırım kararı aşamasında bu faktörleri dikkate alarak kararlar alabiliyorlar. Ayrıca çok uluslu şirketlerin yapacağı yatırım türleri ve yatırım amacı da ev sahibi ülke açısından belirleyici olabiliyor.

II. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN EV SAHİBİ ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Küreselleşme süreci ile beraber serbestleşen dünya ticaret ve sermaye hareketleri yatırımcıların ve firmaların uluslararası yatırımlarını hızlandırmıştır. Diğer yandan ekonominin liberal politikalar ile yönetilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin sermaye yetersizliği yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelere doğru kaymasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin kendi ekonomik kalkınmaları için yabancı yatırımcılara ihtiyaç duymaları beraberinde ev sahibi ülke içerisinde etkilere yol açmaktadır. Bu etkileri temel olarak; milli gelire etkisi, ödemeler dengesi etkisi, istihdam üzerine etkisi, teknoloji transferi etkisi, uluslararası ticaret üzerine etkileri olarak sıralanabilir.

A. Olumlu Etkiler

Ev sahibi ülkeler açısından yabancı yatırımlar ortaya belirli etkiler çıkartmaktadır. Genel olarak ekonomisini kalkındırmak isteyen gelişmekte olan ülkeler için yabancı yatırımlar olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler, milli geliri ve istihdamı arttırıcı etkiler olabilmektedir. Ev sahibi ülkeye teknoloji ve yönetim transferini arttırmaktadır. Ve ev sahibi ülkenin uluslararası ticarete daha çok söz sahibi olabilmesi için ticareti arttırıcı etki yaratmaktadır.

B. Milli Gelire Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılan gelişmekte olan ülkeler genelde kendi ekonomisini kalkındırmak isteyen ama kalkındırmak için yeterli sermaye, teknoloji ve yönetim bilgisi ve vasıflı işgücü olmayan ülkeler olarak söyleyebiliriz. Dolayısı ile sermaye yetersizliği bulunan ev sahibi ülkelere yapılan yatırımlar ülkenin milli gelirini arttırıcı etkiye sahip olacaktır. Özellikle yabancı yatırımcıların ev sahibi ülke içinde yaptığı üretime yönelik yatırımlar ülkenin üretim kapasitesini arttıracaktır (Seyidoğlu, 2003, 729).

Haishun Sun 1998' de ki çalışmasında doğrudan yabancı yatırımın milli gelire etkisini belirlemek için klasik üretim fonksiyonu teorisine dayanan aşağıdaki fonksiyonu kullanmıştır;

$$GDP=f(DK, DFI, FK, L)$$

GDP (Gross Domestic Product): Gayrisafi yurt içi hasıla

DK: Yerli sermaye ile finanse edilmiş sabit sermaye yatırımları

DFI (Direct Foreign Investment): Gelen doğrudan yabancı yatırım

FK: Doğrudan yabancı yatırımlar haricinde gelen yabancı sermaye girişini

L: İşgücü

Sun bu çalışmada doğrudan yabancı yatırımların Çin ekonomisine etkisini incelemiştir. Ve fonksiyonda özellikle 1983-1995 yılları arasında yerli yatırımların ekonomik büyümede ana etken olduğunu ve yerli yatırımda ki %1'lik artışın milli gelirde %0,5 oranında artışa sebep olduğunu belirtmiştir. Yine aynı dönemde yabancı sermayenin de Çin ekonomisinin büyümesinde önemli bir yere sahip olduğunu ve doğrudan yabancı yatırımında ki %1'lik artışın milli gelirde %0,05 oranında artışa neden olduğunu belirtmiştir (Sun, 1998, 681).

Yabancı yatırımın ev sahibi ülke ekonomisine net katkısı geleneksel olarak; yatırımın nihai üretim çıktısından üretimde kullanılan yerli ve ithal girdilerin çıkarılmasıyla bulunmaktadır. Çıkarımdan kalan değer yabancı yatırımın ev sahibi ülke ekonomisine sağladığı faydadır. Ayrıca bu çıkarım firma tarafından üretim faktörlerine ödenen miktarlar ile girişiminin karşılığında elde ettiği kârının toplamı

da katma değer faydasına eşittir (Batmaz ve Tunca, 2005, 51-52, Uras, 1979, 60 - 63). Yabancı yatırımın sağladığı fayda aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Karluk, 1998, 400-401);

$$Fayda = G - M = R + T$$

G: Gelir

M: Üretimde ki girdi maliyeti

R: Üretim faktörlerine ödenen miktar

T: Girişim karşılığı elde edilen kâr

Ancak bu geleneksel katma değer yani yabancı yatırımın sağladığı fayda formülünde yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyeti ve dışsal ekonomik etki hesaba katılmamıştır. Yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyeti yabancı yatırımcı tarafından kullanılan yerli üretim faktörlerini ifade etmektedir. Dışsal ekonomik etki ise yabancı yatırımın ev sahibi ülke ekonomisi içerisinde yarattığı milli gelirde ki katkıdır. Bu iki etki de hesaba katıldığında yeni formül aşağıdaki gibi olacaktır;

$$Fayda = (R + T) - (F + D)$$

F: Yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyeti

D: Dışsal ekonomik etki

Ayrıca yabancı yatırımın net geliri üzerinden ev sahibi ülkeye verdiği vergiyi ve vergi sonrası kalan geliri ile firmanın ev sahibi ülkeye oluşturduğu maliyeti formüle eklersek doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülke ekonomisine sağladığı net fayda ve maliyet oranı aşağıdaki şekilde görünecektir;

$$Net\ fayda/Maliyet = \frac{(R+VG+V)-(F+D)}{C}$$

V: Vergi

VG: Vergi sonrası kalan gelir

C: Ev sahibi ülkeye oluşturduğu maliyet

Bu formülde ortaya çıkan oran 1' den büyükse doğrudan yabancı yatırımın sağladığı fayda maliyetinden fazla olacağı için ev sahibi ülke ekonomisinde olumlu etki yaratacaktır. Eğer oran 1'den küçük çıkarsa doğrudan yabancı yatırım ülke ekonomisi için negatif etki yaratacaktır.

C. Ödemeler Dengesi Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkenin ithalat/ihracat dengesine de etkide bulunurlar. Yani ev sahibi ülkeler yabancı yatırımcılardan ülkelerine giren döviz arttırıcı ve ihracat oranını arttıran katkı beklerler. Dolayısı ile ev sahibi ülkeler yabancı yatırımcılar ile iç piyasaya yönelik değil uluslararası piyasalarda çalışmayı desteklemelidirler. Diğer bir deyişle yüksek gümrük ve kota tarifeleri uygulanan ev sahibi ülkelerde yabancı yatırım iç piyasaya yönelik olacağından ödemeler dengesine olan etkisi sınırlı olacaktır. Ayrıca yabancı bir pazara girip ihracatını arttırmak isteyen bir firmanın sadece ev sahibi ülke içerisinde yetkili üretici olması yetmez. Aynı zamanda uluslararası piyasa içerisinde yüksek maliyet gerektiren kendi malının dağıtım ve hizmetlerini içeren konularda da başarılı olması gerekmektedir. Çok uluslu şirketler yerel firmalardan ziyade ihracatta dağıtım, iletişim, taşımacılık gibi maliyetleri daha rahat bir şekilde karşılayabilirler. Ayrıca çok uluslu şirketler kendi mevcut oldukları iş ağları, dağıtım ağları, uluslararası piyasa ve pazarlama deneyimleri ile ev sahibi ülkede yerel firmalardan daha iyi konumda olurlar (Blomström ve Kokko, 1997, 23-24)

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine etkilerini incelerken direk ve dolaylı olarak etkiler olarak ayırmak yararlı olacaktır. Direk etkileri de üretim özelliklerine göre ihracatı ve ÇUŞ aktivitelerini 4 farklı kategoriye ayırılır. Bunlar;

- Yerel hammadde işlemeciliği
- İthal ikame ağırlıklı endüstrilerin ihracata ağırlık veren endüstrilere dönüşmesi
- Yeni yoğun emek kullanılan nihai ürün ihracatı.

- Yoğun emek kullanılan süreçlerin ve üretimlerin dikey bütünleşmiş uluslararası endüstriler ile uzmanlaşması.

Çok uluslu şirketlerin sahip olduğu know-how, mevcut piyasa bilgisi ve pazarlama becerileri ve teknolojik bilgileri yerel firmalara göre daha fazla olduğu için ev sahibi ülkede hammadde üretimini ve işlemlerini daha rahat yapabilirler. Buna göre de ihracat potansiyelleri daha fazladır. Özellikle daha fakir gelişmekte olan ülkeler için yabancı yatırım bu kaynakların değerlendirilip ihracatın artırılmasında alternatif bir rol oynar (Blomström ve Kokko, 1997, 24).

Yabancı yatırımların ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine etkisi şu şekilde formüle edilmektedir (Karluk, 1998: 403);

Ödemeler Dengesine Katkı: $K + X + İK$

K: Ev sahibi ülkeye yapılan ilk sermaye girişi

X: Yatırım yapan firmanın ihracatı

İK: İthal ikamesini göstermektedir.

Yukardaki denklem yabancı yatırımın ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine yaptığı katkıyı göstermektedir. Ödemeler dengesine maliyeti gösterecek olursak (Batmaz ve Tunca, 2005, 57 ve Erdoğan, 2016, 181);

Ödemeler Dengesine Maliyet: $(T + P) + (M + UM) + GT$

T: Ev sahibi ülkeden çıkan kâr transferi

P: Yabancı üretim faktörlerine yapılan bütün ödemeleri

M: İthal malı girdileri

UM: Ülkenin ithal temayülünün artması sonucu yapılan ithalat

GT: Yabancı sermaye payının geriye transferini göstermektedir.

Yukarıdaki denklemlere göre yabancı yatırımın ödemeler dengesine net fayda/maliyet oranı aşağıdaki gibi gösterilecektir.

$$Net\ fayda/Maliyet = \frac{K + X + İK}{(T + P) + (M + UM) + GT}$$

Yukarıdaki denklem net fayda/maliyet oranını göstermektedir (Batmaz ve Tunca, 2005, 56 ve Uras, 1979, 66-67, Karluk, 1998, 402-403). Denklemde oran 1'den büyük olması durumunda yabancı yatırımın ödemeler dengesi üzerinde pozitif etkisi olacaktır. 1'den küçük olması durumunda negatif olacaktır. Diğer yandan yabancı yatırımların ortaya çıkaracağı gelir ve tüketim artışı ödemeler dengesine etkiyi de negatif etkileyebilir. Ayrıca uzun dönemde etkinin pozitif olması için döviz kazandırıcı özelliğini kaybetmemesi gerekmektedir. Yapılan yatırımlarda da ithal girdi oranlarının düşürülmesi ve kâr transferlerinin gelen sermayeyi aşmaması gerekmektedir.

D. İstihdam Üzerine Etkisi

Gelişmekte olan ülkeler için yabancı yatırımın istihdam yaratması ülkeler için pozitif etkidir. Özellikle işsizlik oranı fazla olan gelişmekte olan ülkelerde işsizlikle mücadele ve istihdamı artırma en önemli ekonomik politika olabilmektedir. Dolayısı ile izlenen politika doğrultusunda yabancı yatırımı çekmek ev sahibi ülkeler için yararlı etkilere sahip olacaktır. Özellikle çok uluslu şirketin ev sahibi ülkede yeni bir tesis kurarak üretime başlaması birleşme veya satın alma stratejisinden daha çok istihdam üzerinde olumlu etkisi olacaktır.

Çok uluslu şirketler yatırım yaptıkları ev sahibi ülkelerde daha ileri teknoloji kullanıp uzun vadede getiriye hedefledikleri için ev sahibi ülkede ki iş gücünü de eğitim sürecinden geçirmektedirler. Ayrıca ana ülkesinde ki mevcut eğitilmiş vasıflı işçiyi de yatırım yaptığı ülkeye eğitim vermesi için de gönderebilmektedirler. Ana ülkeden gönderilen işçinin ve eğitilen işçinin o firmadan ayrılıp farklı bir firmaya geçmesiyle de işgücüne olumlu yönde katkı sağlamış olmaktadır. (Erdoğan, 2016, 185).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin üzerinde durdukları bir diğer konu da yabancı yatırımların istihdam üzerine etkisidir. Dolayısı ile gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler yabancı yatırımlardan ülkelerine vasıflı iş gücü getirip kendi sahip oldukları iş gücünü de aynı oranda eğitmelerini istemektedirler. Yabancı yatırımlar ev sahibi ülkenin istihdam faktörü üzerinde dolaylı ya da dolaysız etkilere sahip olmaktadır. Dolaysız yatırımlarda, sanayi faaliyetleri yoğun olan bir bölgeye

yapılan yatırım eğer iş gücü az ise istihdam yaratma konusunda yetersiz kalacaktır. Dolaylı istihdam ise yabancı yatırımın ürettiği mallar yerli firmalar tarafından üretim girdisi olarak kullanılırsa ve eğer yabancı yatırımın üretim girdileri de yerli firmalardan sağlanırsa istihdam açısından olumlu etki yaratacağı ifade edilebilir. (Gündoğan, 2002, 74-75)

Ev sahibi ülkede fazla sayıda yabancı yatırımcının bulunması, ücretler konusunda ortalama ücret seviyesinde etki yapabilir. Bu yabancı firmanın daha fazla ücret verip vermemesinden bağımsızdır. Aitken, Harrison ve Lipsey' in araştırmasına göre; Meksika ve Venezuela' da yabancı yatırımcıların sahipliğinin ortalama ücretler seviyesinde ki artışla paralel orantıda olduğunu belirtmişlerdir (Lipsey, 2002, 32). Ev sahibi ülke içerisinde yabancı yatırımcılar yaptıkları yatırımlar ile istihdama katkı sağlamaktadırlar. Yabancı yatırımcı hem ev sahibi ülke içindeki iş gücünü eğitirken hem de maaş konusunda yerel firmalardan yüksek olarak işçi çalıştırabilir.

E. Teknoloji Transferi Etkisi

Genel olarak bilindiği üzere, çok uluslu şirketler dünyada ki gelişmiş teknolojilerin büyük kısmının üretimini, sahipliğini ve kontrolünü ellerinde bulundururlar. Ayrıca özel olarak araştırma ve geliştirme konusunda da yüksek maliyetler ve çaba harcamaktadırlar. Dolayısı ile gelişmiş teknolojilere sahip bir çok uluslu şirketin gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelere yaptığı yatırımlar beraberinde teknoloji transferlerini de getirebilmektedir.. Ayrıca gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler içinde yabancı yatırımların getireceği teknoloji bilgileri (patentler, lisanslar, teknolojik aletler v.b.) kendi ekonomisinin de kalkınması için önemlidir.

Çok uluslu şirketlerin dünyada ki modern teknolojilerin çoğunluğunun üretimini yapmasına ve sahipliğine rağmen, çok uluslu şirket teknolojilerinin uluslararası sınırları nasıl aştığı konusunda kesin bir gözlem ya da yargı bulunmamaktadır. Bunun bir sebebi teknolojinin doğası gereği soyut bir kavram olduğu için gözlemlenmesinin ve ölçülmesinin zor olmasıdır. Diğer bir sebebi ise teknolojinin birçok çeşitli yönden yayılmasıdır. Çok uluslu şirket teknolojileri yeni kullanıcılara formal yani resmi bir şekilde market transferleri ile ya da informal yani

gayri resmi bir şekilde gönüllü ya da gönülsüz market dışı kanallarla da gerçekleşebilir. Blomström ve Kokko aşağıdaki tablo da formal ve informal teknoloji transferlerini gösterilmiştir. Ancak informal transferlerin öneminin ölçülmesinde geniş kapsamlı bir bilgi olmadığı için ve teknolojinin içeriğinin çeşitli transferler bakımından karşılaştırması zor olduğu için hangi transfer çeşidinin daha önemli olduğu tam olarak kesin değildir (Blomström ve Kokko, 1997, 3-4). Aşağıdaki Tablo 10’ da teknoloji transferlerinde çok uluslu şirketlerin rolü verilmiştir.

Tablo 10: Teknolojinin Uluslararası Yayılması: Transfer Çeşitleri ve ÇUŞ’ ların Rolü

Transfer Türü	ÇUŞ’ların Rolü	
	Aktif	Pasif
Formal	Ortak girişimler, lisanslama	Ürün ticareti
İnformal	Bağlantılar	Ticari yayınlar, Bilimsel değiş-tokuş

Kaynak: Magnus Blomström, Ari Kokko, The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of Empirical Evidence, NBER Working Paper, 1997, 4.

Yukarıdaki tabloya göre teknoloji transferleri ortak girişim ve lisanslama ile aktif bir şekilde ev sahibi ülkeye aktarılabilmektedir. Diğer bir yandan çok uluslu şirketler tarafından çıkarılan ticari yayınlar ve yapılan bilimsel değiş-tokuşlar pasif bir şekilde teknoloji transferine olanak sağlamaktadır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için modern teknolojiyi kendi ülkelerinde üretme imkânı ya da ulaşma imkânı kısıtlı olduğu için yabancı yatırımların getireceği teknoloji transferi erişim kolaylığı sağlayacaktır. Ancak ev sahibi ülke içerisine yapılan franchising, lisanslama, ortak girişimler ve birleşmeler gibi doğrudan yabancı yatırımlar ile teknoloji transferi yayılabilir. Ayrıca ev sahibi ülkede ki işçilerin daha önceden çok uluslu şirketlerde çalışıp kendi ülkesinde yerel bir firmaya transferi ile de işçinin sahip olduğu teknolojik bilgiler ev sahibi ülkeye aktarılabılır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ'NDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

Türkiye ekonomisi gelişmekte olan bir ülke olduğu için yabancı sermayeye ihtiyaç duyan bir ekonomi olmuştur. Özellikle ekonomik kalkınmada yerli sermaye, teknoloji ve iş gücünün yetersizliği Türkiye ekonomisini çok uluslu şirketleri çekmek için yeni politikalar uygulamasına zemin hazırlamıştır. Dolayısı ile gelişmekte olan bir ülke ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketler ayrı bir önem taşımaktadır.

Türkiye' de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmesi ve çok uluslu şirketlerin Türkiye'yi yatırım yeri olarak görmeleri özellikle 1980'lerden sonra gelişmiştir. Türkiye'ye 1980 yılı ve sonrası gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları aşağıdaki bölümlerde incelenmiştir.

I. TÜRKİYE EKONOMİSİ'NDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN ROLÜ

Türkiye, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, ekonomik kalkınmayı sağlamak ve hızlandırmak için yabancı yatırımları destekleyen ve bu yönde politikalar uygulayan bir ülke olmuştur. Özellikle 1920-1970 yılları arasında uygulanan ekonomik politikalar o dönem içerisinde yabancı sermaye yatırımlarının ve çok uluslu şirketlerin yerel ekonomide istenilen oranda katkı sağlayamamalarına neden olmuştur. 1920'ler de yabancı yatırımın ülkeyi yarı sömürge durumuna sokacağı düşüncesi ile yabancı yatırımlara gerektiği önem verilmemiştir. 1950'li yıllarda ise iktidara gelen Demokrat Parti uyguladığı ekonomik politikalar ile farklı bir yaklaşım benimsemiştir. 1960-1980 yılları arasında ise gerçekleşen askeri darbe ve sonrasında uygulanan içe yönelik politikalar ekonomik ve siyasi krizleri arttırmıştır (Batmaz ve Tunca, 2005; 99-105). İçe yönelik politikalar ile küçülen ekonomi ve artan siyasi istikrarsızlık ile Türkiye'ye gelen çok uluslu şirketler ve yabancı yatırımlar ekonomik kalkınma anlamında sınırlı etkiye neden olmuşlardır.

Yaşanan krizler nedeni ile Türkiye 1980 yılından itibaren liberal politikalara ağırlık vermeye başlamıştır.

A. 1980-2018 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Bir ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar o ülkenin uyguladığı ekonomi ve siyasi politikalar ile yakından ilgi bulunmaktadır. Bu bölümde 1980 - 2018 dönemine ait Türkiye' ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar inceleneceği için bu konuda 1980 ve sonrası Türkiye için dönüm noktası olmuştur. Özellikle 1970'li yılların sonlarına doğru ekonominin mevcut durumu ve 1980 sonrası uygulanan politikalar ile ekonominin serbestleşmesi hedeflenmiştir.

24 Ocak 1980' de ekonomiyi tekrar normal haline döndürmek için “24 Ocak 1980 Kararları” adı verilen yeni bir ekonomik plan uygulanmaya başlanmıştır. Ancak ekonomik planın kararları tümüyle uygulamaya konulmasında gerekli başarı sağlanamamış ve sonunda 12 Eylül 1980 askeri darbesine neden olmuştur. Askeri yönetim anlayışı ile 1980 kararları daha rahat uygulanmaya başlanmıştır. (Eğilmez, 2018, 147).

24 Ocak 1980 Kararları başlıca hedefleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

- Döviz gelirlerini arttırmak
- İthalatı serbestleştirmek
- Müdahale dışı fiyatların piyasa içinde oluşmasını sağlamak
- Ülkeye giren yabancı sermaye akışını arttırmak
- Ekonomik istikrarı sağlamak için para politikası araçlarını kullanmak

Bu uygulanan kararlar ile beraber ekonomi yavaş bir şekilde tekrar dengelenmeye ve istikrara kavuşmaya başlamıştır. 1980'den önce ekonomi sıkı bir devlet müdahalesi altında yürüttüğü ifade edilebilir. 1980'den sonra ekonomi daha çok serbestleşme hareketine yönelik olmuştur. Dolayısı ile 1984'te sabit kur politikasında değişikliğe gidildi ve döviz kurunun piyasa içerisinde belirlenmesi amaçlandı. Bu değişikliğe göre bankalar Merkez Bankası'nın belirlediği kur seviyesinin belirli bir miktar altında veya üstünde işlem yapabilmelerine imkan sağlamıştır. Bu düzenleme de bir sene sonra kaldırılmış ve döviz kurunun tamamen

piyasa içerisinde belirlenmesi için düzenlemeler yapılmıştır. 1989 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çerçevesinde kambiyo rejimini daha çok serbest bir hale getirmek amacıyla 32 sayılı karar uygulamaya başlanmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2004, 257-258).

Aşağıda ki Tablo 11’ de Türkiye’ ye gelen doğrudan yabancı yatırımların yıllara göre oranı verilmiştir.

Tablo 11: 1980 - 2017 Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon USD)

Yıl	DYY (Milyon USD)	Yıl	DYY (Milyon USD)
1980	18	1999	783
1981	95	2000	982
1982	55	2001	3.352
1983	46	2002	1.082
1984	113	2003	1.702
1985	99	2004	2.875
1986	125	2005	10.031
1987	115	2006	20.185
1988	354	2007	22.047
1989	663	2008	19.851
1990	684	2009	8.585
1991	810	2010	9.086
1992	844	2011	16.142
1993	636	2012	13.745
1994	608	2013	13.463
1995	885	2014	12.739
1996	722	2015	17.717
1997	805	2016	12.942
1998	940	2017	10.864

Kaynak: UNCTAD,

<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>,

YASED, <https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2019/FDI%20April%202019.pdf>

Yukarıda ki tablodan da anlaşılacağı gibi Türkiye 1980 sonra ekonomik serbestlik anlamda olumlu adımlar politikalar uygulamaya çalışmıştır. Bundan dolayı Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar sürekli artış gösterebilir bile dalgalı bir seyir izlemiştir. 1989 yıllarında izlenen finansal serbestlik uygulamaları ve politikaları gelen yatırımı arttırmaya yönelik etki yapmıştır. Ancak Türkiye'nin yaşadığı iki büyük ekonomik kriz olan 1994 ve 2001 krizleri sırasında yabancı yatırımlarda azalış görülmüştür. 1994 yılında 608 milyon dolara düşen doğrudan yabancı yatırımlar, 1994 yılı sonrasında tekrar dalgalı bir şekilde artış göstermiştir. 2001 krizi ise Türkiye için tarihinin en büyük ekonomik krizi denebilir. 2001 sonrası yıllarda doğrudan yabancı yatırım miktarı konusunda ciddi bir düşüş gözlemlenmektedir.

Bu kriz döneminde Türkiye krizden kurtulabilmek için bir dizi istikrar politikaları uygulanmak ile beraber IMF' de Türkiye'nin uyguladığı bu politikalara destekle beraber ciddi bir finansal destekte sağladığı ifade edilmektedir.. Bu dönemde sıkı maliye ve para politikası, düşük bütçe açığı ve dalgalı döviz kuru rejimi uygulanmaya başlanmıştır. (Eğilmez, 2018, 152).

Aşağıdaki Tablo 12' de Türkiye'nin 1980-2017 yılları arası gerçekleşen ödemeler bilançosu verilerini ve gelen doğrudan yatırımların GSYİH oranını göstermektedir.

Tablo 12: 1980 - 2017 Türkiye Ödemeler Bilançosu Verileri.

Yıl	Ödemeler Bilançosu	Yıl	Ödemeler Bilançosu
1980	-3.408	1999	-925
1981	-1.936	2000	-9.920
1982	-952	2001	3.760
1983	-1.923	2002	-626
1984	-1.439	2003	-7.554
1985	-1.013	2004	-14.198
1986	-1.465	2005	-20.980
1987	-806	2006	-31.168
1988	1.596	2007	-36.949

1989	938	2008	-39.425
1990	-2625	2009	-11.358
1991	250	2010	-44.616
1992	-974	2011	-74.402
1993	-6.433	2012	-47.963
1994	2.631	2013	-63.642
1995	-2.338	2014	-43.644
1996	-2.437	2015	-32.109
1997	-2.638	2016	-33.137
1998	2.000	2017	-47.437

Kaynak: UNCTAD,

<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

Aşağıdaki Tablo 13'te ise Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımın kişi başına düşen gelire oranı verilmiştir.

Tablo 13: 1980-2017 Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımın GSYİH Oranı

Yıl	DYY/GSYİH	Yıl	DYY/GSYİH
1980	0.02	1999	0.31
1981	0.10	2000	0.36
1982	0.06	2001	1.67
1983	0.05	2002	0.45
1984	0.14	2003	0.55
1985	0.11	2004	0.69
1986	0.12	2005	2.00
1987	0.10	2006	3.65
1988	0.28	2007	3.26
1989	0.45	2008	2.60
1990	0.33	2009	1.33
1991	0.39	2010	1.18
1992	0.39	2011	1.94
1993	0.26	2012	1.57
1994	0.34	2013	1.42

1995	0.38	2014	1.36
1996	0.29	2015	2.06
1997	0.31	2016	1.50
1998	0.34	2017	1.27

Kaynak: UNCTAD, <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

Yukarıdaki Tablo 12 ve Tablo 13'e bakıldığında doğrudan yabancı yatırımların ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi dalgaları olarak görünmektedir. Ödemeler dengesinin cari açık nedeni ile negatif yönde artması yabancı yatırımları da olumsuz etkilemektedir. Ayrıca döviz kurunun yükselmesi ile oluşan enflasyon kişi başı düşen gelire olumsuz etki yapmakta ve gelen yabancı yatırımların kişi başına düşen gelire oranını etkilemektedir. Dolayısı ile doğrudan yabancı yatırımların GSYİH içindeki oranı ise yıllara göre artış göstermekle beraber dalgalı bir seyir izlemektedir.

Türkiye ekonomisi 1980'lere gelinceye kadar sıkı devlet müdahalesi güdümünde bir ekonomi politikası yürüttüğü ifade edilebilmektedir. Ayrıca 1980'lerde ekonomik serbestleşme ile kamu ve özel kesimin birlikte olduğu politikalar uygulanmaya çalışılmış ancak bütçe açığı stratejisine dayalı ekonomik büyüme yoluna gidilmiştir. 2000'li yıllardan sonra bütçe açıklarında daralma yaşanmış ekonomik büyüme stratejisi özel kesime yönelmiştir. Dolayısı ile bütçe açığı azalmış olmasına rağmen dış ticaret açığı ve cari açık artmaya başlamıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2004, 260).

3.3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar, 1980 sonrası dönemlerde incelendiğinde daha çok hizmet ve imalat sektöründe ağırlık kazandığı görülmektedir. Günümüzde küresel ekonominin sonucu olarak hizmet ve imalat sektörünün dünya genelinde gelişmesi de doğrudan yabancı yatırımları da bu yöne doğru yapılmasında etkili olmuştur. Ayrıca son yıllarda yurtdışı yerleşik kişilerin gayrimenkul alımları da yabancı sermaye içerisinde önemli bir paya sahiptir. Dolayısı ile Türkiye'ye gelen yabancı yatırımların sektörlere göre dağılımı incelendiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Aşağıda ki Tablo 14'te Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların sektörlere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 14: 2013-2018 Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımın Sektörel Dağılımı

Milyon USD	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Tarım	47	61	31	38	29	44
Sanayi	5.390	4.258	5.784	3.067	2.022	2.865
İmalat	2.843	2.742	4.237	2.240	1.202	1.999
Gıda, İçecekler ve Tütün Ürünleri	475	451	983	706	198	504
Diğer Metal Olmayan Mineral Ürünlerinin İmalatı	29	158	112	24	64	330
Kimyasallar ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı	272	491	340	288	142	321
Kok Kömürü ve Rafine Petrol Ürünleri	236	101	1.809	0	0	164
Bilgisayar, Elektronikler ve Optik Ürünlerinin İmalatı	607	926	142	242	157	149
Elektrik, Doğalgaz ve Buhar	1.794	1.131	1.338	477	371	679
Hizmetler	5.086	4.313	6.278	4.420	5.350	3.365
Toptan Perakende	379	1.137	599	688	1.077	1.116
Finans ve Sigortacılık	3.415	1.470	3.516	1.766	1.464	1.041
Bankalar	1.608	912	2.775	1.323	1.137	756
Holding Aktiviteleri	229	226	438	272	288.34	167
Diğer Finansal Aktiviteler	40	133	185	42	5	80
Sigorta aktiviteleri	1.538	199	117	128	1.333	38
Ulaştırma ve Depolama	364	594	1.524	635		490
Konaklama ve Gıda ve İçecek Aktiviteleri	59	24	11	250	82	238
Gayrimenkul Alımları (Net)	3.049	4.321	4.156	3.890	4.643	5.915
TOTAL	13.563	13.337	19.274	13.950	11.546	13.163

Kaynak: TCMB’ den aktaran YASED

https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2019/YASED_UDY_Y%C4%B1lsonu_Raporu_2018.pdf

Tablo 14’te görüldüğü üzere Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar sektörlere ve yıllara göre değişkenlik göstermektedir. 2015 yılında kok kömürü ve rafine petrol ürünlerine 1.809 milyon dolar yabancı yatırımı yapılmışken 2016 ve 2017’ de bu rakam 0 olarak görünmektedir. Diğer bir düşüş ise sigorta aktiviteleri alanında yaşanmıştır. 2013’te 1.538 milyon dolar yabancı yatırımı bu alanda yapılmışken 2017’de sadece 5 milyon dolar olarak gözlemlenmektedir.,

3.3.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı

Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olduğu için genel olarak yapılan yatırımlarda Batı Avrupa ülkelerinin ağırlığı söz konusudur. Yıllara göre ülke dağılımlarını aşağıdaki Tablo 15’te gösterilmektedir.

Tablo 15: 2013-2018 Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımın Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon USD)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Azerbaycan	803	884	839	661	1.005	516
İngiltere	300	1.051	587	974	328	409
Almanya	1.970	606	355	440	312	349
Amerika	326	334	1.620	338	180	446
İspanya	581	74	2.305	318	1.460	233
Belçika	60	38	777	13	223	212
İtalya	148	488	180	87	128	509
Hollanda	918	2.022	1.183	1.016	1.727	833
Katar	469	8	350	420	113	169
Mauritius	0	0	0	0	41	23
Japonya	439	257	314	454	193	80
Diğer Ülkeler	4.509	2.870	3.583	2.804	1.691	2.755

Toplam	10.523	8.632	12.093	7.525	7.401	6.534
--------	--------	-------	--------	-------	-------	-------

Kaynak: YASED,

<https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2019/FDI%20April%202019.pdf>

*2018(IV) ve 2019(IV) verileri tahmini ilk 4 aylık verileri içermektedir.

Tablo 15'e göre Türkiye'ye yapılan yatırımların genel olarak Batı Avrupa ülkelerinden geldiği söylenebilmektedir. En fazla yatırım yapan ülke Hollanda, Azerbaycan ve İspanya'nın ilk sıralarda olduğu dikkat çekmektedir. Hollanda menşeli yatırımcıların 2013-2018 yıllarında toplam gerçekleştirdikleri yatırım 7.699 milyon dolar olarak görülmektedir.

3.3.4. Türkiye' de Çok Uluslu Şirketlerin Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Analizi: SWOT Analizi

SWOT analizi incelenen bir konunun mevcut durumunu ortaya koymak için uygulanan bir tekniktir. Ayrıca SWOT analizi incelenen konunun güçlü ve zayıf yanlarını belirlemekte ve dış etkenlerden kaynaklanan tehditleri ve fırsatları ortaya koymakta kullanılan bir tekniktir. Dolayısı ile SWOT analizinde amaç incelenen konunun güçlü yanlarından ve fırsatlardan en üst düzeyde yararlanıp, tehditlerin ve zayıf yanların etkisini en aza indirmek için planlar yapıp uygulamaktır.

Türkiye gelişmekte olan ve ekonomik kalkınmasında doğrudan yabancı yatırımların etkisinin büyük olduğu bir ülkedir. Dolayısı ile bu konuda yapılacak SWOT analizi Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar için durumunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu analizde ki amaç Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar için sahip olduğu güçlü (strong) ve zayıf (weaknesses) yönlerini ortaya koymak ve şu anda ve gelecekte sahip olabileceği fırsatları (opportunities) ve tehditleri (threats) ortaya çıkarmaktır. Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin SWOT (GZFT) analizini aşağıdaki gibi gösterebiliriz.

Türkiye ekonomisinin güçlü yanları aşağıdaki gibi ifade edilebilir (İstanbul Çevre Düzeni Raporu, 2009; 349-380, Bakır, Bal ve Akan, 2017; 161);

- Türkiye'nin sahip olduğu jeo-stratejik konumu ve 3 tarafının denizlerle çevrili olması,
- Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus oranı,
- Türkiye'nin zengin tarihi mirasa sahip olması.
- Sürekli büyüme trendinde olan ekonomi,
- Kişi başına GSYİH artışı,
- Hükümetin uyguladığı politikalar ve teşvikler,
- Sanayinin yanında hizmet sektörlerinin (finans ve bankacılık, reklamcılık v.b.) gelişmesi,
- Akademik olarak sanayi ve hizmet sektörüne verilen destekler,
- Ar-Ge çalışmalarına verilen destekler ve büyük şirketlerin kendi Ar-Ge hizmetlerini arttırması.
- Küçük ve orta ölçekli işletmelere verilen teşvikler.
- İstihdamla mücadele programları.
- OSB'lerin ve serbest bölgelerin oluşturulması.
- Bürokratik engellerin azaltılması.
- Küresel rekabet içerisinde yer alan Türk şirketlerinin artması.
- Sürekli büyüyen ve gelişmelere açık iç pazar.
- İhracatın öneminin artması.
- Alt yapı çalışmalarının artması.

Türkiye ekonomisinin zayıf yanları aşağıdaki gibi ifade edilebilir (İstanbul Çevre Düzeni Raporu, 2009; 349-380, İZTO, 2010; 26);

- Türkiye'nin jeo-stratejik konumundan ve denizlerden yararlanamaması,
- Kontrolsüz artan nüfus,
- Politik istikrarın yeterli düzeyde sağlanamaması.
- Sahip olunan tarihi mirasın korunmaması ve geçmiş hataların tekrarlanması
- Uzun vadeli, sürdürülebilir ekonomik planların yetersizliği,
- Bilgi transferinin yeterli düzeyde olmaması,
- Üretim ekonomisinin yeterli düzeyde gelişmemiş olması,

- İşsizlik oranı ve üniversiteli işsiz oranının fazlalığı,
- Bütçe açığı ve cari açık, borçlanma düzeyinin fazla olması, ödenmeyen krediler,
- Demiryolu alt yapısının karayolu ve denizyolu altyapısı kadar gelişmemiş olması ve gereken önemin verilmemesi,
- Enflasyon ve değişken döviz kurları,
- Yetersiz altyapı (elektrik, ulaşım ve taşımacılık v.b.) sistemleri,
- Eğitim düzeyinin yeterli düzeyde olmaması ve beyin göçü,
- Lojistik köylerin ve faaliyetlerin yetersizliği,
- Kayıt dışı ekonominin varlığı,
- İleri teknoloji, bilişim ve yönetim konusundaki bilgi ve faaliyet yetersizliği,
- Uluslararası alanda rekabet düzeyinin zayıf olması,
- Düzensiz kentleşme ve köylerden kente göçün fazla olması,
- Verimli ve kaliteli işgücünün istenilen düzeyde olmaması,
- Terör ve iç siyasette kutuplaşmaların olması,

Türkiye ekonomisinin sahip olduğu ya da bekleyen fırsatları aşağıdaki gibi ifade edilebilir (İstanbul Çevre Düzeni Raporu, 2009; 349-380, İZTO, 2010; 26, Soyak, 2016; 61-62);

- Büyüme hızı ile G-20 ülkeleri arasına girmesi,
- GSYİH artışı ile tüketimin artması,
- Orta ve uzun vadede kredi bulabilme imkânı,
- Politikaların uluslararası rekabet standartlarına yetişebilmesi için uyumlama çabaları,
- Ülke içerisinde lojistik köylerin kurulmasının planlanması,
- Genç nüfustan yararlanma potansiyeli,
- Yatırımcı için yeni pazar olarak görülmesi,
- İslami ülkeler ile iş birliğini arttırması,
- Uluslararası politika da daha fazla söz sahibi olması,
- Teknolojik alt yapı hizmetlerinin gelişmesi,

Türkiye ekonomisini bekleyen tehditleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir (İstanbul Çevre Düzeni Raporu, 2009; 349-380, Soyak, 2016; 62-63);

- Komşuları ile olan politik sorunlar,
- Ekonominin kırılgan ve dış politikaya bağlı olması,
- Yüksek faizle borçlanma,
- Komşu ülkelerde ki iç savaşlar,
- ABD-Türkiye-Rusya ilişkileri,
- Bölgesel ve küresel ekonomik krizler ve terör sorunu,
- Uluslararası rekabetin artması,

Türkiye'nin güçlü ve zayıf yanlarına bakıldığında önemli bir jeo-stratejik konuma sahip olmakla beraber hem siyasi hem de ekonomik alanda bu özelliğinden yeteri anlamda faydalanamamaktadır. Türkiye konumu itibari ile başlı başına lojistik üs olma özelliği taşımaktadır. Dolayısı ile limanlar, lojistik köyler geniş demiryolu ve karayolu ağı ile lojistik faaliyetler arttırılmalı ve standartlar uluslararası standartlara uymalıdır.

Türkiye nüfusu genç nüfus olarak diyebileceğimiz işgücü durumu olarak aktif nüfusa sahiptir. Ancak, sahip olunan genç nüfus eğitimle geliştirmeli ve eğitim sonrası istihdam yaratarak vasıflı iş gücü haline getirilmelidir. Ayrıca, köyden kente olan göçlerde işsizlik oranını arttırmakta ve verimliliği düşürmektedir.

Türkiye tarih açısından zengin bir mirasa sahiptir. Dolayısı ile sahip olunan siyasi, ekonomik ve kültürel tarih ülkelerin geleceği için önemlidir. Ülkelerin tarihi geçmişi ve öğrenme süreci gelecekteki gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin yaşadığı ekonomik krizler veya siyasi istikrarsızlıklar ileride izlenecek politikaların belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması açısından belirleyici olmaktadır.

Türkiye ekonomisinin son döneminde 2017' de büyüme oranı %7.4 olarak gerçekleşmişken 2018' de %2.6 olarak gerçekleşmiştir. (TÜİK; 2019) Büyüme hızındaki yavaşlama yabancı yatırımcının risk alma isteğini düşürmektedir. Ayrıca, yüksek enflasyon ve değişken döviz kurları da çok uluslu şirketlerin ilgisini başka yöne kaydırarak faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek enflasyon ve yüksek

kur iç pazarı daraltmakta ve iç talebi, tüketimi azaltmaktadır. Ayrıca, cari açık ve yeterli ihracat teşviklerinin olmaması yabancı yatırımı azaltan faktörler olarak ortaya çıkacaktır.

Türkiye'nin önünde duran fırsatlar olarak iş birliği açısından Doğu ve İslam ülkelerine yönelmesi ve bölgesel entegrasyonların oluşturulması o bölgelerdeki yabancı yatırımın Türkiye'ye gelmesi için bir fırsat olabilir. Ayrıca ekonomik büyümesi ile beraber uluslararası politik alanda söz sahibi olması çok uluslu şirketler açısından güven yaratabilir ve sahip olduğu genç nüfusu eğitim ve deneyim ile geliştirerek yabancı yatırımcı için gerekli iş gücünü sağlayabilir.

Tehditler olarak ise; komşu ülkelerde yaşanan ekonomik ve siyasi sorunlar ülke ile ekonomik ilişkileri etkileyip ihracatı durdurabilir. Bu durumda ihracata yönelik yatırımlar yapan çok uluslu şirketlerin Türkiye'ye yatırım yapmasını engelleyebilir. ABD-Türkiye-Rusya ilişkileri ve bölgesel ve küresel ekonomik krizler de hassas yapıya sahip olan Türkiye ekonomisini etkileyebildiği için yabancı yatırımı olumsuz etkileyecektir.

SONUÇ

Dünyada bilgi teknolojileri ve bilgi toplumunun gelişiminin yanı sıra küreselleşme süreci ile beraber siyasi ve ekonomik sınırlar da ortadan kalkmıştır. 19. ve 20. Yüzyılda yaşanan önemli teknolojik gelişmeler küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Bununla beraber üretimin, işgücünün ve hizmetin uluslararası alanda dolaşımı hızlanmış dolayısıyla ekonominin dünya çapında serbestleşmesine olanak sağlamıştır. 21. Yüzyılda sermaye hareketlerine yönelik serbestleştirme hareketleri ile sermaye dolaşımının önündeki engeller ortadan kalkmıştır.

Son yıllarda artan mal, hizmet ve sermayenin uluslararası serbest dolaşımı ekonomik yaşamda rol oynayan devletlerin ve şirketlerin de yapılarını değiştirmiştir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak ulus-devlet özelliğini, egemenliğini yitirirken, şirketler uluslararası alanda daha rahat bir şekilde söz söyleme hakkına sahip olmaya başlamışlardır. Ulus devlet yerini küresel devlete bırakmıştır. Çok uluslu şirketlerin egemenliğinde yeni dünya düzeni kalkınmanın finansmanında yabancı sermaye yatırımlarının rolünü artırmıştır. Dolayısı ile özellikle son yıllarda portföy yatırımları ile beraber doğrudan yabancı yatırımların da önemi büyük ölçüde artmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik kalkınma için önemli bir etken olarak görülmeye başlamıştır. Sermaye yetersizliği çeken gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler doğrudan yabancı yatırımı kendi ülkelerine çekebilmek için yeni politik ve ekonomik uygulamalar geliştirmeye başlamışlardır. Ekonomik kalkınma için doğrudan yabancı yatırımı kendi ülkelerine çekmek isteyen ülkeler, istihdamı arttırmayı, teknoloji transferlerini, sermaye kazanımını, döviz dengesini sağlamayı ve yönetim ve bilgi becerileri arttırmayı hedeflemişlerdir. Ekonomisini hızlı bir şekilde kalkındırmak isteyen gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler politikalarını yabancı yatırımcının dikkatini çekmek amaçlı belirlemiş ve ülkelerinde yatırımı arttırmayı amaçlamışlardır. Bu ülkelere doğrudan yabancı yatırımın en önemli katkıları, sermaye girişi, istihdamı arttırmak, teknoloji transferi ile beraber vasıflı işgücünü arttırmak olarak sıralanabilir. Sermaye yetersizliği çeken ülkeler için yabancı veya yerli sermaye ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacaktır.

Kısa vadede belirli bir alana yapılan doğrudan yabancı yatırımların etkisi sınırlı olsa bile uzun vadede ekonomide çeşitliliği arttırarak ödemeler dengesinde ve gelir dağılımında olumlu etki yaratması söz konusu olmaktadır.

Özellikle iletişim ve ulaşım alanında yaşanan teknolojik gelişmeler ekonomik kalkınmanın önünü açmış ve tarih boyunca temel belirleyici olarak rol oynamıştır. Ve tarih içerisinde çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı yatırımlar, teknolojik gelişmelerin yaratılmasında ve yayılmasında önemli birer araç olmaktadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanan serbestleşme ve uluslararası entegrasyon hareketleri ile çok uluslu şirketlerin faaliyetleri de hız kazanmıştır. Portföy yatırımları ile beraber doğrudan yabancı yatırımlar önemini arttırarak teknoloji transferlerinde önemli rol oynamaya başlamışlardır. Ayrıca portföy yatırımları daha çok gelişmiş ülkeler arasında yapılırken doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere doğru yapılmaktadır.

Türkiye, ev sahibi ülke olarak, yabancı sermaye konusunda serbestleşme politikaları uygulamasına rağmen yabancı sermaye çekiminde yetersiz kaldığı söylenebilir. Yetersiz kalmasının en önemli nedeni ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık ve geç kalınan ekonomi ve siyasi politikalar. Dış açık vererek büyüme hedefleyen bir ülke, ithalatı düşürücü ihracatı arttırıcı önlemler de alınmıyorsa yabancı yatırımcılar için tercih edilemeyen bir ülke konumuna geldiği görülmektedir. Diğer yandan, doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümede tek başına yeterli değildirler. Doğrudan yabancı yatırımların yanı sıra ev sahibi ülkenin sabit yerli sermaye yatırımları ve nitelikli insan sermayesinin olması gerekmektedir. Dolayısı ile nitelikli iş gücü için en önemli konu eğitime ağırlık verilmelidir. Doğrudan yabancı yatırım ile gelecek teknoloji transferini kullanabilecek verimli iş gücü yaratılmalıdır. Doğrudan yabancı sermaye ile gelen sermaye birikiminin ülke içinde yeniden değerlendirilmesi ekonomik kalkınmaya daha çok katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ev sahibi ülke analizi olarak Türkiye'nin SWOT analizi değerlendirmesi yapılmış ve sahip olduğu güçlü ve zayıf yanlar ile gelecekte karşılaşılabileceği fırsatlar ve tehditler incelenmiştir. İncelemelere göre ev sahibi ülke kendi sahip olduğu güçlü yanları ön plana çıkartarak yabancı sermayeyi teşvik etmeli, zayıf yönlerini de gidermeye çalışmalıdır. Böylece çok uluslu şirketler için yatırım yeri olarak düşünülebilir. Zayıf yönleri giderebilmek için öncelikle eğitime

ağırlık verilmeli ve kaliteli, verimli iş gücü ve çalışanlar yetiştirilmelidir. Ayrıca ülke sınırları içerisinde anayasal düzen ile birlikte politik istikrar sağlanmalıdır. Bunlarla beraber ev sahibi ülke kendi fırsatlarını önceden görmeli ve bu fırsatlardan en iyi yararlanacak şekilde önlemler alması gerekmektedir. Aynı şekilde önünde bekleyen tehditleri de görmesi ve en az zararla atlatmak için çaba göstermelidir. Özellikle ev sahibi ülke açısından bu durumların belirlenerek bu durumlara uygun politikaların kullanılması çok uluslu şirketler tarafından tercih edilme nedeni olacaktır. Dolayısı ile ev sahibi ülke kendi ülkesine yabancı yatırım çekmek istiyorsa mevcut durumunu bilmeli ve önünde duran fırsatlardan yararlanmak için adımlar atmalı ve ona göre politikalar uygulamalıdır.

KAYNAKÇA

Acar İ.A., Yavuz A. (1998). Küreselleşme Olgusunun Finans Piyasaları Üzerine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3: 267-280

Aktan, C. C. “Globalleşmenin Boyutları”, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/boyutlar.htm> (14.05.2019)

Aktan, C. C. “Globalleşmenin Tarihsel Gelişimi”, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tarihsel.htm> (14.05.2019)

Arıcioğlu E. (2012). Kalkınma Kavramına Küreselleşme Prespektifinden Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*. 5(1): 36-53.

Arslanoğlu R.A. (2002). Küreselleşme ve Üniversite. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21(1): 1-22.

Asiedu E. (2002). On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?, *World Development*. 30(1): 107-119

Bakır M., Bal H.T., Şahap A. (2017). Türk Sivil Havacılık Sektörünün Değerlendirilmesinde Bütünleşik SWOT-AHS Yaklaşımı. *Journal of Aviation*. 1(2). 154-169

Batmaz N. ve Tunca H. (2005). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş:

Batmaz N. ve Tekeli S. (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006)*. Denizli: Ekin Basım Yayın Dağıtım

Blomström M. Ve Kokko A. (1997). The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of the Empirical Evidence. *World Bank Policy Research Working Paper*. No.1745: 1-42

Bozkurt V. (2000) KÜRESELLEŞME Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar. *Küreselleşmenin İnsanı Yüzü*. (ss.17-33). Der. Veysel Bozkurt. İstanbul: Alfa Yayınları

Chakrabarti A. (2001) The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Resressions. *KYKLOS*. 54(1). 89-114

Çalış Ş.H. (2003). Üç Tarz-ı Siyasetten Globalizme. *Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi*. (ss. 19-51). Der. M. Akif Çukurçayır. Konya: Çizgi Kitabevi.

Çelebi F.B.Ç. (2017) Joint Venture’ ın Hukuki Niteliği. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*. 2017(2): 97-126.

Demirel O. (2006). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması*. (Yükseklisans Tezi) Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dulupçu M.A. (2001). *Küresel Rekabet Gücü Türkiye üzerine bir değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

DPT, (2000); Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özeli İhtisas Komisyonu Raporu. DPT: 2375 - ÖİK: 440

DPT, (1995); “Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler”, Alt Komisyon Raporu, DPT: 2375 - ÖİK: 440

DPT, (1995); “Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye”, Türkiye Raporu, DPT: 2374 - ÖİK: 439

Dura C. (2007). Yeni Ekonomi ve Ulus Devlet. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. (ss. 55-83). Ed. Oğuz Kaymakçı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Eğilmez M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eğilmez M., Kumcu E. (2004). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Elçin A.B. (2012). Küreselleşmenin Tarihçesi. Ankara. 1-15.

Emrah E., Gegez A.E., Arslan M., Pirtini S., Tıgılı M. (2007) *Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Erdoğan A. (2016). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Eroğlu Ö., Albeni M. (2002). *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*. Isparta: Bilim Kitabevi.

Ertekin M.S. (2008). *Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yer Seçimi Kararı ve Teşvik Politikaları: Türkiye Üzerine bir İnceleme*. Ankara: Vadi Yayınları

Gökdere A. (2001). Küreselleşmeye Genel Bir Bakış. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 1(1): 71-101.

Gündoğan N. (2002). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 26: 71-83

Hablemitoğlu Ş. (2004). *Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü. (2009). 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu: 349 - 380

İzmir Ticaret Odası. (2010). Ar&ge Bülten 2010 Kasım - Sektörel. Türkiye'nin Lojistik Potansiyeli ve İzmir'in Lojistik Faaliyetleri Açısından Durum (SWOT) Analizi: 22-28

Karluk R. (1998) *Uluslararası Ekonomi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

Kaya M. (2009). Küreselleşme Yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 13: 1-16

Kaya M., Aydemir C. (2011). Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1): 14-36

Kaymakçı O. (2007). Kavramsal, Kuramsal ve Tarihsel Açından Küreselleşmeye Giriş. *Küreselleşme Üzerine Notlar*. (ss. 3-44). Ed. Oğuz Kaymakçı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kıvılcım F. (2013). Küreselleşme Olgusu ve Çokuluslu Şirketlerin Küreselleşme Süreci Üzerindeki Rolü. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 5(2): 1-16.

Koçtürk O.M. ve Eker M. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*. 18(1): 35 - 42

Köse H.Ö. (2003). Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*. 49: 3-46.

Kurtaran A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(2): 367-382

Kürkçü D.D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *TOJDAC*. 3(2): 2-11.

Lipsey R.E. (2002). Home and Host Country Effects of FDI. *NBER Working Paper Series*.9293

Mucuk M. (2011). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Teori ve Türkiye Yatırımları*. Konya: Çizgi Kitapevi

OECD. (2008). Benchmark Definition of Foreign Direct Investment.

Orhan S.S. (2003). Küresel İktisat Politikaları Olarak Liberalizasyon. *Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi*. (ss. 411-446). Der. M. Akif Çukurçayır. Konya: Çizgi Kitabevi.

Özkan A. (2006). Küreselleşme Sürecinin Medya ve Kültür Üzerindeki Etkileri. Stratejik Rapor No: 15. *TASAM*

Öztürk L. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (7)*: 110 - 128

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. Güzem Yayınları. İstanbul. 15. Baskı

Seymen O.A. ve Bolat T. (2005). Küreselleşme Olgusuna Kavramsal Bir Bakış. *Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmecilik*. (ss. 3-25). Ed. Oya Aytemiz Seymen ve Tamer Bolat. Balıkesir: Nobel Yayın Dağıtım.

Seymen O.A. ve Bolat T. (2005). Çok Uluslu İşletmelerin Kavramsal Açıdan İncelenmesi. *Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmecilik*. (ss. 53-67). Ed. Oya Aytemiz Seymen ve Tamer Bolat. Balıkesir: Nobel Yayın Dağıtım.

Seymen O.A., Bolat T. ve Çeken H. (2005). Küreselleşmenin Boyutları ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörlerin Analizi. *Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmecilik*. (ss. 33-49). Ed. Oya Aytemiz Seymen ve Tamer Bolat. Balıkesir: Nobel Yayın Dağıtım.

Soyak M. (2016), Türk Turizm Sektörünün Yapısal Analizi ve SWOT Matrisine Dayalı Sektörel Stratejiler. *The Journal of Marmara Social Research*. 10. 47-71

Sun H. (1998). Macroeconomic Impact of Direct Foreign Investment in China: 1979-96. *World Economy*. 21(5): 675-694

Ulaş D. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Dışa Açılma Stratejileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

UNCTAD, (1998). World Investment Report 1998: Trends and Determinants, United Nations, New York and Geneva

UNCTAD, (1999). World Investment Report 1999: Foreign Direct Investment and the Challenge of Development, United Nations, New York and Geneva.

UNCTAD, (2006). World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development, United Nations, New York and Geneva, 2006.

Uras T.G. (1979). *Türkiye' de Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: Formül Matbaası.

Yeldan E. (2016). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları

Zengingönül Ö. (2005). Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz? *ESİAD Dergisi*. 1(1): 85-106.

Internet Siteleri

<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/boyutlar.htm> (14.05.2019)

<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tarihsel.htm> (14.05.2019)

<https://www.doviz.com/makale/uluslararası-para-fonu-imf-nedir/81>, (16.05.2019)

<https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-at-a-Glance>, (16.05.2019)

<https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/07/14/12/21/IMF-Quotas>, (16.05.2019)

<https://www.un.org/en/sections/history/history-united-nations/>, (17.05.2019)

<https://www.un.org/en/sections/about-un/overview/index.html>, (17.05.2019)

<https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>, (23.05.2019)

<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx>, (20.06.2019)

<http://www2.kalkinma.gov.tr/>, (01.06.2019)

<https://www.oecd.org/investment/fdibenchmarkdefinition.htm>, (01.06.2019)

<https://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/758065-uluslararası-pazarlara-giris-stratejileri-ve-makro-pazarlama.html>, (08.06.2019)

<https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2019/FDI%20April%202019.pdf>, (20.06.2019)

